

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

OLE WARTHØE-HANSEN

RANDERS HÅNDVÆRKERLAV

FRA LAVENES OPSTÅEN INDTIL DERES OPHÆVELSE EFTER 1857

RANDERS
HÅNDVÆRKERLAV

OLE WARTHØE-HANSEN

RANDERS HÅNDVÆRKERLAV

FRA LAVENES OPSTÅEN
INDTIL DERES OPHÆVELSE EFTER 1857

Mit Zusammenfassung auf deutsch

ANDEN DEL

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR RANDERS AMT 1970

Udgivet med støtte af
Statens almindelige Videnskabsfond
senere Statens humanistiske Forskningsråd
Den grevelige Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse
Thomas B. Thriges Fond
Vognfabrikken Scandia A/S og
Randers Byråd

INDHOLD

Bilag I	<i>Skræddernes skrå, 1611</i>	7
Bilag II	<i>Skræddernes skrå, 1642</i>	10
Bilag III	<i>Skomagernes skrå, 1668</i>	12
Bilag IV	<i>Rebslagersvendenes artikler, 1849</i>	17
Bilag V	<i>Snedkersvendenes sammenslutning</i>	20
	Indbyrdes regler, s. 20. Repræsentanternes pligter, s. 20.	
	Rejsende og syge tilrejsende svende, s. 21. Syge svende, der står i arbejde, s. 21.	
Bilag VI	<i>Mestrenes inventar</i>	22
	1. Smedelavet: Lade, velkomst, segl, s. 22.	
	2. Skrædderlavet: Lade, velkomst, segl, skafferstokke, fane. Lig- færdsinventar: Lade, ligbårer, ligskamler, liglagner, lysestager, lygte, s. 22ff.	
	3. Skomagerlavet: Lade, velkomster, sølvbægre, segl, opklapper- stok, laugsbræt, sort bræt. Ligfærdsinventar: Lade, segl, ligklæ- der, ligbårer, s. 24ff.	
	4. Snedkerlavet: Lade, segl, faner, mestertavle, stålstempel. Lig- færdsinventar: Lade, ligskamler, ligvogne, s. 27f.	
	5. Handskemagerlavet: Lade, segl, sort bræt, skilt, ligbåre, s. 29.	
	6. Feldberederlavet: Lade, segl, sparebøsse, messingstampe, stem- pel, s. 29f.	
	7. Hattemagerlavet: Lade, segl, skafferstok, s. 30f.	
	8. Bagerlavet: Lade, segl, kurveskilte. Bager-liglavs inventar: Lade, pengeskab, balloter-kasse, ligbårer, ligklæde, skamler, s. 31f.	
	9. Murerlavet: Lade, segl, sort bræt, skafferstok, skilt, s. 33.	
	10. Bødkerlavet: Lade, segl, fane, s. 33.	
Bilag VII	<i>Svendenes inventar</i>	34
	1. Smedene: Lade, fane, marchalstave, velkomst, sølvskilte, segl, skafferstok, s. 34ff.	
	2. Skrædderne: Lade, velkomster, sølvskilte, skafferstok, herbergs- skilt, fane, blækhorn, s. 36f.	
	3. Skomagerne: Lade, velkomster, sølvskilte, tinkander, skaffer- stokke, sort bræt, s. 37f.	
	4. Snedkerne: Lade, velkomster, segl, skafferstok, faner, s. 39ff.	
	5. Handskemagerne: Velkomst, sølvskilte, s. 41.	
	6. Hattemagerne: Lade, segl, sækbræt, herbergsskilt, blækhorn m. futral, s. 41f.	

7. Bagerne: Lade, velkomster, sølvskilte, skafferstok, s. 42ff.
8. Murerne: Lade, velkomst, sølvskilte, segl, herbergsskilt, fane, skafferstokke, s. 45ff.
9. Bødkerne: Lade, velkomster, skilte af tin, herbergsskilt, skafferstokke, fane, s. 47ff.
10. Rebslagerne: Lade, velkomst, sølvskilte, skafferstok, segl, herbergsskilt, faner, s. 49f.

Bilag VIII	<i>Tabeller</i>	51
	1. Skomagerlav, mestre indskrevet i lavet, s. 51.	
	2. Oversigt over udenbys mesterstykker i tiden 1830—1859, s. 51.	
	3. Skrædderlav, mestre indskrevet i lavet. Fødesteder, s. 52.	
	4. Smedelav, mestre indskrevet i lavet. Faglig inddeling, s. 53.	
Bilag IX		54
	1. Skomagersvende indskrevet i broderskabet i Randers. Hjemsteder, s. 54f.	
	2. Snedkersvende indskrevet i broderskabet i Randers. Hjemsteder, s. 56.	
	3. Snedkersvende, der stod i arbejde i Randers, 1846—1850. Arbejdsperioder, s. 57.	
	4. Vandrende bagersvende gennem Randers, som har modtaget geskænk, s. 57.	
	5. Vandrende rebslagersvende gennem Randers. Hjemsteder, s. 58.	
Bilag X		59
	1. Smedelav. Læredrenge indskrevet i lavet. Fødesteder, s. 59.	
	2. Skrædderlav. Læredrenge indskrevet i lavet. Fødesteder, s. 60.	
	3. Handskemagerlav. Læredrenge indskrevet i lavet. Fødesteder, s. 61.	
	4. Feldberederlav. Læredrenge indskrevet i lavet. Fødesteder, s. 62.	
	5. Bagerlav. Læredrenge indskrevet i lavet. Fødesteder, s. 63.	
	6. Oversigt over tilgang af læredrenge til fem håndværkerlav, s. 64.	
Bilag XI		65
	1. Skomagerlav. Regnskabsoversigt 1820—1829.	
	2. Bagerlav. Regnskabsoversigt 1830—1860, s. 66.	
Bilag XII		67
	Skomagerlav. Skematisk oversigt over tilgang til lavet, s. 67.	
Henvisninger og noter, 1. del		69
Henvisninger og noter, 2. del		77
	Mestrenes inventar, s. 77. Svendenes inventar, s. 79.	
Personregister, 1. del		81
Personregister, 2. del		84
Sted- og sagregister, 1. del		86
Randers-lavenes arkiver		91

BILAG I

Skræddernes skrå, 1611

(Randers rådstuearkiv, indkomne breve til magistraten, 1611—1764)

Copi Aff skredernis skraae her wdi Randers. — Borgermester och Raad wdi Randers gjør for alle Witterliggt, att epfter som skreder laugitt her ibidem en thidlang haffuer weritt forsweckedtt, och icke att were holden wedt Ligge som ditt sigh burde. Aff den Aarsagh, dieris gamble Gielde skraae haffuer weritt Nogitt Wanbrugtt¹ hid Indtille, Thaa haffuer wii nu paa Kong. Maytts. wor Allernaadigste heris wegenne, thenne leylighed med skrederene Granndskiet och Offuersieth. Och nu haffuer beuillgitt thennem, thenne effterskreffne Gielde skraae, epther huilcke di thennem her epther schall haffue att Rette, Och forholde, effter di brøde som der hoess fiennndis dogh lougenn, och Recesen, der Med uforkrenckitt udi alle Maade.

Wden wide och Wedtegtt Kandt Ingen Laugh holdis. — Hou dette skreder laug begierer att Will Indghaa, handt skal were erlighe, och wberychtidtt i alle Maade, Och schall hand eske² laugitt en halff Maanidtt førend han laugitt Indghaar, Och skall hand giffue sin Esknings thønnde udi laugitt, ditt første handt Esker laugett, och Indtitt wider med Kostt, eler geste buod besuergis. Och sidenn epther Att førsøgis epther Recesen: Om hand er goed for sitt Embede och Haanduerck, førendt hand Maa Annammis i laugitt, Och daa Udgifue sin gyldenn epther Recesen:, Menn der som Handt Icke fiennndis duelig. thill sit haanndtt werck, daa Maa hand Icke thilstedis att brugge Embedett førend hand bedre lærer ditte.

How laugitt wil winde, skall beuisse sin Echttē breff³.

Fordrester sigh Nogen thil Att skiere Nogitt Arbeidt, førend hand Indghaar Laugitt. — Thaa bøde thill laugitt 3 mk. thill Kongen 3 mk. och thil byeenn 3 mk. for huer tt stöch som hannem kanndt Offuer beuissis.

Om Nogen forderffuer Andenn Mandz Arbeid, eler ditt forfalscher och der paa klagis. — Daa skal samme Arbeydt Indfhøris Vdi laugitt for Mieninge gieldbrødere och daa fiire aff gieldbrøderne der paa att kiennde huiss Rett er, befiennndis ditt Daa att were forderffuitt, eler forfalskidtt, Daa den ditt giordtt haffue, att bøde skaadenn Igienn, Och att giffue thill lauggitt en goed thønnde bur øll, Een mk. woxs, 3 mk. thill Kongenn och 3 mk. byenn.

How som Andlager en lædrengh wdi sin thienneste, skall giffue wdi laugitt, enn thønnde øll, Och enn mk woxs.

Kommer Nogen drengh thil byeen, Och Icke haffuer wdi Nogen laug thilforrn

Vdgiffuidtt sin lærde thønnde. — Daa skal hanns hoessbund for hannem Vdlegge i laugitt samme hanns lærde thønnde.

Forlocker Nogen gielbroder Andens Suendt førend Rett laug daugh er Vde. — Hand bøde thill laugitt enn thønnde øll for huerтт siennde sligtt skieer, och sidenn att bøde thill Kongenn Och byeenn epter byeenns Welkor.

Skall Holdis huerтт Aar Tuende laug dröick. — Den første. Om s. Volborig dagh. den Anden paa s. Anne dagh for Juell, der Nest epter, huilcken gielde broder icke daa Møder, hand skal bøde 1 sk graatt er 12 sk.

Der som Nogen gielbroder Steffner Anden gielbroder for Oldermenden. Och handt derfor maa thill sammen kalde gielbroderne. — Och samme Klage maall daa Icke fiendis Att vere Rettferdigh, daa bøde den som klagidtt thill laugitt $\frac{1}{2}$ thønnde øll. thill Kongenn 3 mk. Och thil byenn 3 mk. for huer siende saadann skier.

Hou som gjør Oldermenden eller tillsyønnsmanden⁴ uförun⁵. — Hand skall bøde en $\frac{1}{2}$ thønde øll thill laffuiedtt. Men der som der giöris Uförum och epter syörndt⁶ giernigh erfharis, Daa ditt att forfølgis med woldz forfølingh.

How som Tapper øll Imod Aldermendenn, eler thillsyønns Mandens Minde. — Hannd skall bøde wdi Laugitt enn sk Grott⁷.

Huilcken gielbroder, som gjør anden Gielbroder saar, eller skaade, Haardrett eler Mundslaugh och ditt hannem offuerbeuissis kann. — Skall bøde thill Laugitt en thønnde øll. Och thill Kongenn och byeenn som ditt sig bør.

Hou der bær wdi Laugitt Nogen ulouligh werge Nogen gielbroder till Tradserif⁸. — Och ditt hannem offuerbeuissis, skal bøde thill Laugitt 1 thønnde øll oc 1 mk. woxs, thill Kongenn 3 mk. och 3 mk. thill byeenn.

Der som saa skiede, huilckidtt gudt forbyude att Nogen gielbroder offuer kom Nogen offuerfaldt Skaade. Ilde braanndt, Mandslett Aff waade eller Nøduerge eller i Andre maader. — Daa skall huer gielbroder were forplichtt att giffue 1 mk da. den 14 dags dagh Nest epter Att Oldermendenn thennem der Om lader paa Miennde.

Skielder Nogen gielbroder paa Andens Heder eler ære Och Icke kand thennem ditt offuerbeuisse. — Skall der fore bøde thill Laugitt 1 td. øll. Och sidenn straffis epter lougen och Recesen.

Ingen maa helder tage Nogitt Arbeidt, som en Anden haffuer skoridtt Att gjøre ferdigh wden ditt er med hans Miennde ditt skoritt haffuer. — Huer der Emod gjøre, skall bøde thill laffuidtt $\frac{1}{2}$ thønnde øll, thill Kongen 1 mk. och thill byeenn 1 mk.

Naar Oldermenden lader byude til Steffne och gielbrøderne Icke will møde første Gangh Andenn och thridie ganng, Och Icke for hannem kommer Nogen Suar. — Daa bøde hand første gangh 8 sk da. Anden gangh 1 mk. Fiendis hand thridie gangh vdenn loulig forfaldt Offuerhørig Och Icke kommer Indenn klockenn er Vdregitt 12: eller suar for hannem, daa hannem att were gieldløss. Om hand moeduiligenn fiendis thilstede. Och Icke vel vere laugitt følachtigh.

Naar Nogen gielbroder eller søster wed dødenn affgbaar. — Daa skall gielbrøderne och gield søsterne møde Om Morgenenn, att følge ligitt thill sitt leggersted. hou dett Icke gjøre, skall bøde 1 sk groott.

Spilder Nogen gieldens øll Medt Moeduilighedtt. — Daa bøde der fore 8 sk wdenn ditt kom aff Waanen warre⁹.

Slaar Nogen gieldens Kaar sønnder. — Daa betalle hand ditt Igienn, Och giffue thill Laugitt 1 mk. woxs.

Indbyuder Nogen gielbroder Nogen gest. — Och samme geistt giør Nogenn parlaemendtt daa bøde hand sin gierningh der hannem Indbødt.

Bliffuer Nogen gield søster lookitt¹⁰ Och bliffuer obennbaaritt med hinde. — Daa skall hun were gieldløss.

Huem der Indbyuder Nogen gest Och Icke well lade hans Naffun Indschriffue. — Bøde 1 mk. woxs i Laugitt.

Huem Laugitt wil winde skall sette Oldermenden Vessenn¹¹ och louffenn med tho Mennd, att hand skall giøre laugens Rettighedtt fuldtt.

Falder Nogen brøde wdi Laugitt, som Icke fiendis Indtegnidtt Vdi skraaen. — Daa sigis der paa Aff fiirre gieldbrødere, epter som brødenn er thill. Vell den brødige Icke der med lade sigh Rade, Daa sagen att Inndkomme for borgermester och Raadt.

Ingen skal maa fordræste sig till att thagge Arbeyd Andt for Nogenn paa sinn Egenn haannidtt. — Førend hand haffuer giordtt Laugitt fuldtt. Och er Laugitt werdt. huem her emoed giøre skall Oldermendenn thil skicke fiirre Aff gieldbrøderne thill wdi dieris husse, eler paa huad sted di fiennid, att thagge samme thieris Arbeydt fra thennem. Och Indlegge ditt thill Oldermendenns Och sidenn ghaa med saguolderene der Om i Rette for borgermester och raadt.

Bliffuer Nogitt aff Laugens Rettighed forsømbtt for Oldermændens førsømmelsse. — Daa skall hand stande Laugs brøderne der fore thill Rette.

Skall Ingen skræder Were formient, ey helder dieris suenne Att maa søy for borger(m)ester och Raadt Vdi thieris husse. — Naar thennem thilssigis forfyldistt Och skall ditt Icke were thennem formindtt. Att thagge thill dieris Arbeidt, huilcke skreder dj løster. Wformindtt i Alle Maade.

Item der som wdi laugitt skier Nogen Woldz fald och Kongen och byeenns sagh der Medt bliffuer for dultt. saa att Oldermendenn ditt Icke lader Obennbaare. Daa skall Oldermendenn der fore stande Kongen och byeen thil Rette.

(De)ns thill Viendis byrdtt Lader wii thrøcke Och henge woris stadz Zignet her Neden Vnd(er)

Datum Randers Raadhus thendtt Anno 1611

(Underskrift mangler).

(Efterskrift) Copi Aff skrederenns skraae i RANDERS, Vdgiffuen Aar 1611

¹Misbrugt. ²Udtryk for den formelle fremgangsmåde, hvormed man i middelalderen søgte optagelse i et lav. ³Bevis for ægte-fødsel. ⁴Formentlig overbisidder; magistratens repræsentant ved lavssamling. ⁵Vold, overlast. Jfr. Randers Bys Vilkår og Artikler, 1609. Kap. 37. ⁶Synet. ⁷Regeringsmønt i Danmark, 13—1400 årene. ⁸Trods, d.v.s. ud-æskning, fjendtlighed. ⁹Vanvare. ¹⁰Lokket. ¹¹Sette vessenn = stille sikkerhed.

(Jeg bringer en tak til arkivar Poul Rasmussen og professor John Kousgård Sørensen, som har ydet mig værdifuld hjælp under behandling af lavsartiklerne).

BILAG II

Skræddernes skrå, 1642

(Skrædderlavets protokol 1642)

Wdj den hellige Threfoldigheds Naffn huorledis Menige Laugs Brødre vdj voris Laugs hues, sig skall forholde Och Anstille med huer Andre (*tilføjet med andet blæk*, som (*eller saa*) er samtøgt aff Menige Lags brødre 1642 den 6 Octob:)

1. Naar nogen Kommer och er voris Laug Begierendis, da schall hand beuiße sit Lere breff och sin Rigtig beschieden (*eller bescheeden*) huor hand er Komen fra, och huad folch hand er Komen aff, Naar hand Escher Laffuet da giff(ue)r hand en tønde øl for (en tønde øl for *senere rettet til* till laffet och de fatig) threy daller Kringeler och Oste for threy march vdj voris Liig Kleede en (*senere tilføjet på ubeskreven plads eller efter udradering af et ord* Rigs daller) daller, thill de fattige i (de fattige i *senere rettet til et ulæseligt ord og ordet* vdj) Laffuet (*senere tilføjet paa liig Kledet*) threy march dansche, och siden sin vngersche gyl-den¹ som Oldermenden skall haffue till stue Leye,
2. Och schall samme personn som da bliffuer Mester, vere Laugs bud, intill saa lenge der kommer en anden i Laffuet, och vere Oldermenden, høriig och lydig, vnder thou marchs straff (*senere tilføjet*, så ofte det iche skeer)
3. Aarligen for ordnis Vi en Oldermænd, och en Hoes Sider aff Voris Laugs brødre Och den Som Hoes Sider er, schall Vere Oldermænd, effter den førige, Skads-manden² Som er Voris Nøgell, Betroffuet till Voris Lade och Laffsbud
4. Item Huilcke Dreng Som Komer aff Landz byen och iche Haffuer dieris Lere Breff, schall thiene it Aar eller thou for dieris Lere breff, med Laugs Seedell³ Vnder effter Som forschreffuet Staar,
5. Item Lere Dreng, Som først Vill Lere, de schall dieris Naffn lade indschriffue i lauffsbogen, och da at giffue en March till de fattige, och Huor lenge hand schall Lere, och Naar hand haffuer Vdleret och Vill Haffue Sit Lerebreff da at giffue tou Rigs daller, till beste Miere eller Mindre, effter Som Leyligheden er, (*tilføjet i margenen* och en ½ march Vox till lauet)
6. Item naar Oldermenden lader Laffs brødre till Sige, med Laffs budet om Huis Laffuet till Komer i Huad det Vere, Kand, och Huilcken aff Laffs brødren Som iche da møder Effter Lausbudz till Sigelse, bøde thill Laffuet och de fattige thou march Vden moed Sigelse i nogen maader Vden Hand er Reest fra byen førend Hand Vorder till Sagt, eller paa Siuge Seng, doeg loulig Skadzmaall hoes Oldermenden.
7. Item befindis nogen Mester, Hans Suend Eller Dreng, at Arbeyde Vden Siett Hues, Her i Randers eller Saa Vielt Som Randers frihed Strecker, Vden Det

Kand Vere i Borgemesters eller Raaedmendz Hues, en Dreng at fleche Huilcken Mester Som Haffuer dieris Arbeyde, Da bøde till Laffuet och de fattige effter forordningen en Rigs daller,

8. Item Huilcken Mester Som gjør det Arbeyde ferdig Som en anden haffuer Skoeren, eller Krømpet thøyet till Eller formen schoeren, till, bøde Der for Saa møget, Som aff fiere aff laugs Brøderne Kand paa Siges,
9. Item Huilcken Mester Som befindis at Icke gjører Sit Arbeyde med fliid, Och lader Sig louligen der for betale Hand bøde der for till Laffuet en Rigs dalle.
10. Item Huilcken Suend eller Dreng, Som Kommer Vandredis till byen, och Vill Haffue Arbeyde, Hand schall Søgee Skreeder Kroffuerit⁴, och der Antagis Aff denn Mester, Som først haffuer thallet Kroffuer faeder till om folch Och Vill hand iche Arbeyde Hoes Den Mester Som hand bliffuer till Sagt Da at passiere fra Byen it halff aar, paa andre Steeder Sig at for Søge i lige maader Om hand tager forloff uden Reette Vander thid, da at Nyde Same Dom Och miste Sin lønn thill hans thid er omgangen,
11. Item Huilcken Suend eller Dreng Som aff nogen mester Antages Andenstedz end paa Kroffuerit, Da Bøde Mesteren en march, och Suenden en march, och Drengen en march och dem at Vdielis effter Kongens forordning.
12. Item den Som er med alles Vores Sambthøcke, forordnet till at Vere Voris Laugs Schriffuer, Skall Haffue thill Hans Visse lønn om Aaret threy Rigsdaller Och denom at giffue Hanom Naar Aarett er omgangen, Som er till Sancte Mickels Dag først Komendis.
13. Item Huilcken Mester Som giffuer en Anden efftertalle, eller nogen Vquems Ord, Enten i Laugs Hues eller anden Stedz, bøde der for effter fiere aff Laugs brøderns paa Sigelse.
14. Item Huilcken aff Mesterne i Voris Laug, som gjører Oldermenden och Hans Hoes Sider VLiud i midler thid Voris Laede er oben, Da straffis Der for paa en Sleet march, Saa ofte det Skeer.
15. Item Huilcken Som forthørner (Vor)here med Sueren och Vnyttige Eider Saa thitt det scheer giffue en schieling i bøssen till de fattige.
16. Huilcken Mester Som iche Møeder Saa thillig Kloecken, Ringer tolfv på Laugs Huset bøde fiere sk. bliffuer Hand borte till Klocken er halffgangen it, bøde en halff march, bliffuer hand Sleet borte bøde, en Sleett march.
17. Item Huilcken Mester Som befindis at Selge till, nogen, Vden Laffuet Enten Dit ene, eller Det andet Huad Det Vere Kand, Som Hannd Vercket Veed Kommer, bøde Der for Effter brødernis paasigelse.

Disse forschreffne Puncter och Artickler At holde och effter Komme, aff os alle Mesterne, Vdi Schreeder lauguet och huilcken Som der imoed gjør bøde Som forschreffuet Staaer, thill Witterlighed haffuer Vi Voris Hender och Signet Vndertrøgt.

(De mere eller mindre tydelige underskrifter med laksegl er udeladt her).

¹Gylden var regeringsmønt i Danmark, ca. 1500—1540. ²Betyder egentlig skadevolder.

³Laugssegl. ⁴Kroen, svendenes tilholdssted.

BILAG III

Skomagernes skrå, 1668

(Skomagerlavets protokol 1795—1830 med brudstykker af ældre lavsbøger).

2. Dernest Er Aff Borgemestere Och Raad, for got Anseet At En aff deris Egen middell, schall vere det Lofflige Schoemager Laug, deris Bisidder, der med forordnis, En Oldermant, Som er wedereffte, huer Aaar, Och thou hoes Sidder, Aff Mesterne for samme laug.
3. Naar Magt Paa Ligger, Och Lauget schall kaldis til sammen Schall det Schee ved Rettens middell, som er deris Bisedder, hans Vilge och Sambtøche, hoes och Offuer Verelse, da at forhøre handuersch sager, och klagemaall der kand findes, Imellum Mesterne och Suennen, huor till schall der were It Viss sted och Laugs huss, Aarligen at . . .
4. Dernest Schall der vdkoris, tou aff Mesterne, den Ene at Vere krofader, och den Anden hans hoes Sider, och flichtig, at haffue Indseende med Suennen, At dj deris Richtighed Smucht holder, och ingen V-schiehelighed dennem til stede at Bruge At der Iche kommer klagemaall Offuer dennem, Och en huer paa Begge Sidder iche at Straffis derfor. En huer effter Brøderess Sigelsse, och det at Vere it Aard.
5. Schall den Som Bliffuer Vdkoret thill kroerfader, for suennene, were forplichted, at Annamme dennem, och dieris Richtighed thill Sig. och Seng, øll och Mad, for Billig penge at forschaffe dennem Om dj det Behøffuer, och aff hannem begierer, och det at bliffue et Aar, Huo Iche vill vere Naar hand er Vdkoret, da at bøde effter Brøderis Sigelsse.
6. Ehn Huer Som Sit Handtverch, Will bruge, schall Sig udij Lauget Begiffue, och loff aff Borgemestere och Raad, at haffue, sig udij byen at Maate Bou och Neder-sette, och Sit Borgeschab at tage, Førd hand I Lauget kommer, och Oldermanten sin Richtighed Beuiss och Lærebref at lade See huor hand er fra kommen, och da Oldermanten at Lade Brøderne det at thilkiendegiffue, och hannem med It styche Arbeid eller thou at forf(ærdige) Och det paa Laugs Hussit. I Menninge Brøderes forsamling der at schiere och Sye, It par Støffle, och Et par Mandfeld schou, och et par Quindeschou med træoffeter¹ och siden Menninge Brødere den-nem det at forwisse, Om hand er døchtig eller ey, kiendis hand da goed, da at giffue Effter kongl. May: forordning En Vngersche gylden, thill Stou leie och till klede, Lagen, Liuss², och Anden Laugs med hør, Som en Anden Erlig Laugs Broder for hannem giort haffuer, Kiendis hand Iche døchtig, da hannem at for Visse, Indtill hand sig bedre forsøgt haffuer.
7. Derssom Nogen Sit handtverch haffuer Lerdt her udij Byen, och Vill Sig udij Lauget begiffue, Och Iche haffuer for søgt Sig, paa fremmede Steder udij threij

- Aar, da hannem Lauget Iche at tilstedis, Men mindre hand Sin trej Aar haffuer Veret fra byen, Och da Igien at komme, och siden Sin Rechtighed at giøre.
8. Derssom Nogen Befrier Sig³ En Pige eller Enche udaff Laugit, da at Vnde hannem halff Sit Laug med hinde frj, men frier hand uden Laugit da at giffue alt sit Laugs Verd med hinde.
 9. Huilchen Mester Søn, som befrier en pige, eller Enche ud aff Lauget, Da at haffue alt Sit Laug frj, Vden En thønde Øll, at giffue till Laugit, och de fattige iche at forgiette, Men befrier hand uden Laugit, da at haffue sin Egen part frj, och den anden part at udgiffue till Lauget.
 10. Huilchen Mester eller Suend Som thager En besoffuit Quinde till Echte, och Iche Sielff at haffue besoffuit hinde, da hannem Laugit Iche at tilstedis, Men om hand Sielffuer haffuer besoffuit hinde, da at giffue till Laugit effter Brøderis Sigelsse.
 11. Befindes der Nogen som will fordre Laugit. som Iche at Vere føed aff Erlige folch⁶, da hannem Laugit iche at tilstedis,
 12. Dernest Schall den Som Sidst kommer udj Laugit, Vere forplichtet at tilsige de andre at Møde, Naar hand aff Oldermænden advaris, Der som hand det forsømmer, da at bøde Effter Brøderes Straff, och for huer Persohn hand forglemmer Naar hand dennem schulle AdVare, da at giffue fiere schilling till de fattige,
 13. Huilchen Mester Som Advarit bliffuer, at møde paa dieris Laugs hues, och iche Vill Møde, med mindre hand er ud aff Byen, Eller I Loulig forfald, Och da Oldermænden det at till kiende giffue, Ellers at giffue første gang till Laugit och till de fatige fiere schielling, Bliffuer hand anden gang adVarit och iche Vill møde da at straffis for en V-lydige Laugs Broder Effter Brøderis sigelsse, befindes hand flerre gange at vere merre gienstridig, da Ingen diell eller Ret at haffue eller bekomme udj laugit och ey nogen Erlig Suend, hannem at tilstede, inden hand Sin Richtighed giordt haffuer
 14. Naar Laugsteffne holdis daa ingen Sig at fordreste, at Bliffue bortte, diss I midlertied Rechtigheden Holdis, och en huer for Sig at klarere, om hand er nogit schyldig, och ey at bortgaa inden Steffne er holden, uden Oldermændz och Bisiders Sambtøche, uden Loulig forfald, Befindes der nogen Motuiligen der udj, Da Straffis hand Effter Brøderis Sigelsse,
 15. Naar Oldermænden haffuer Noget paa Laugens Vegne at bestelle, da schall hand och hans Bisider Vdkore Otte aff Brøderne at Side Ved Laaden hoes dennem, och forhøre, huad klagemaall eller andet der kand paa komme Och Suare der till Sagens Angiffuelsse.
 16. Naar Rechtigheden holdis, och Laaden Obnes, da Ingen at Side med bedechit hoffder, men deris Bønner till Gud at bede først, førind dj deris Ret begynder, Huo der imoed giør, Bøde till de fattige for huer sinde thou schielling
 17. Huo Som haffuer Nogit for Retten at bestelle, da det med Beschedenhed at Angiffue, och ingen at talle udj Anden Mændz Ord, som for Retten staar førind hand Sin talle haffuer Endet, Huo der imoed giør, bøde for huer sinde thou schielling,
 18. Ingen fordrester Sig till at Bruge Nogen drøch, tabach och Banden, Eller schiens ord, diss Imedelertied Reten holdis, Huo det Befindes hoes, Bøde der for Effter sigelse,

19. Huilchen Mester Som Annammer Nogen dreng udj Lære, da Iche Lenger End it fiering Aar, at haffue hannem hoes Sig, førend hand Lader hannem Indschriffue udj Laugens boeg, och at giffue till Indschriffuer Penge threj mk. och Angiffue huor lenge hand hannem schall Lære,
20. Huilchen Mester, Som Annammer Nogen dreng udij Lære, da schall hand forschaffe hannem Øll och Mad som forsuarligt kand Vere, och holde hannem thill Gudz fryecht det meste mueligt kand Vere, Och iche at Lade hannem forsømme kierchen Om Søndagen, klager Drengen at hand Iche Veder farris Rett, da Mesteren at Straffis Effter Brøderis sigelsse, Men klager drengen uden Aarsag, da at Straffe hannem, Vdj Byens fengsell, med Vand och Brød, Effter Mesternis Villie Och Borgemesteres och Raadz Sambtøche,
21. Giør Nogen Dreng Nogit udij Sin Lære, som Iche thilbørlikt ehr, Da Iche tilstedis hannem sin Lerre at udtienne men straffis der for Effter Borgemesteres och Raadz Sambtøche
22. Bort Løber Nogen Dreng fra Sin Mester udij Sin Lærre Aar, da første gang at straffues der for, och for huer dag hand er borte, da at tiene hannem En Vge, befindis hand anden gang at Bortløbe, da sin Lærre paa Ny Igien at udstaa, Løber hand thredie gang, da at angribe hannem, och føre hannem thill Bremmer holmb Effter kongl: Maytt: forordning,
23. Der Som Nogen Suend Offuer falder sin Mester eller Mesterinde med V-bequems Ord, eller Andet, som Iche Louligt ehr, Vden Aarsag, och det bliffuer Anklaget, da hannem at straffis Effter Brøderis sigelsse,
24. Ingen Schoemagersuend Maa drage fra sin Mester, till Anden udj Byen, førend Laugdag och da at tage sin Loulig Affsceed aff hannem, Huilchen Suend som her Imoed giør, da hannem sin Løn at forholdis, och de fattige at giffue En Daller, Och Byen at fra Reisse It fierding Aar,
25. Ingen Schoemagersuend Maa fordreste Sig till at kiøbe, eller kiøbe Lade for sig, schind eller huder her ibm. Eller paa Landzbyen, kiøbmend, Eller schoemager, till forprang, saa ofte Som dit befindes da at giffue thill Lauget Effter Brøderis Sigelsse,
26. Huilchen Suend som Sig Motuiligen Anstiller, och forsømer sin Mesters Arbeid, Endten imoed høytidelig dage, eller Naar Marchener tilstaar, da at straffis Effter Brøderis Sigelsse
27. Huilchen Mester som forholder Sin Suendz løn, uden Bilig Aarssag, Som hand haffuer thiendt hannem Aff, da schall hand giffue Oldermenden och Bisidderne det thil kiende, och dj da At hielpe Suenden till sin Ret fortiendt Løn, och Mesteren der for at staa till Rete, Effter Oldermendz, och bisiders Sambt dj Otte Laade Brøderis paa sigelsse,
28. Huilchen Mester Som forlocher En Andens Suend Verre sig I huad Maader det Vere kand, schall hand giffue derfor till Straff, till Laugit En Sldlr, och En deell der aff till de fattige, och End da at Meste Samme Suend,
29. Ingen Landzbyeschoemager Maa deris Schou hidføre till kiøbs, Vndertagen, thill Almendelige Marchener, och Effter kongl. Maytt: forige Vdgiffuene forordning, Iche heller dennem at thilstedis her ib: Om torffue dagen, Igien at opkiøbe, Huder eller schind, Borgerschabet, Eller Schoemageren till forprang^b. De Som der Imoed giør, Straffis Som Vedbør,

30. Befindis der Nogen Vdi Byen, som Nye schou Arbeider, och Iche er Vdj Lauget, Da Schall Oldermenden tage fiere aff Laugs Brøderne till Sig, och Stadztiennerene⁶ med Borgemestere och Raadz Sambtøche, och Indgaae Vdj samme Mandz hus, och tage Samme Mandz Arbeid fra hannem, och det paa Laugs hussit at for Vare, och Sin Straff der for at Lide Som Vedbør, Och daa at giffue Sin forpflicht fra Sig. det Aldrig At giøre førind hand haffuer giort Lauget fyldest, Om dj det Aff hannem Vill haffue,
31. Derssom Nogen Suend fordrister Sig till, at giøre noget Arbeied, Endten for Sig Selff eller nogen Anden, udj Sin Mesters hus, Imoed Sin Mesters willie och minde, Da at giffue till Lauget En Slet daler, och en diell der aff till de fattige for huer gang det scheer,
32. Ingen Mester Vnderstaar Sig at barche⁷ for nogen Mand her udj Byen, Vden for Borgemestere och Raad, och Presterne till deris hussis fornødenhed at for Arbejde, huo der i moed giør, bøde effter Brøderis Sigelsse,
33. Huilchen Mester Som Barcher for fogder, Prester, eller Bønder, da schall hand det paa Laugs hussit, Ved Sin Eed det till kiende giffue, och for huer hud, hand Barcher eller Syer for dennem, Da giffue thill Laugit fiere dansche schielling, befindes der nogen Som falsch Angiffuer och at Suerge falsch, Da at Straffe hannem for en Min Eeder,
34. Ehnuer Mester, Efftersom hand haffuer tagit Sit Borgeschab till, schall Søge Sin Staade paa gaaden, den Eldste Ved kielden, och Saa optill porten Ad, Huo som stander Anden stedz, for huer gang det bliffuer hannem offuer beuist, da at bøde till Lauget fiere schielling,
35. Ingen Maa Vdsete Sit Arbeid paa gaden, førind Predichen och Ald Gudz tjenne-
ste, Vdj Sanchte Mortens kierche er forretted, Huo der imoed giør, Bøde till de
fattige fiere schielling for huer sinde det scheer,
36. Ingen Fordrester Sig thill at tage En anden Mandz kiøbmand fra hannem, Eller
(rettet til 'ved') hans schammell, med handtag, Lochen eller ord, och det kand
hannem Offuer Beuissis, da at bøde for huer sinde det scheer Otte schielling
37. Ingen Maa Laste Ehn Anden Mandz Arbeid som Sold och kiobt ehr, findes der
Mangel hoes, da hannem at Visse till den som det giort haffuer, Huo der imoed
giør, bøde Effter Brøderes sigelsse,
38. Ingen Mester fordrester sig till, At Offuer falde Anden paa gaden, med V-bequems
Ord, Som Iche Sommer, Men haffuer hand Noget offuer anden at klage, da de
paa deris Laugshus, med Beschedenhed for Oben Lade, at til kiende giffue, udj
Menninge Brøderis paa hørelsse, och da en huer at Vederfares Ret,
39. Ingen Fordrester Sig thill at SuErge, eller Misbruge Gudz hellige Naffn, Vnder
Oben Laade, Eller Naar Reten holdis, for huer gang det scheer, da at giffue Sex
schilling till dj fattige
40. Huilchen Mester Som Sig Motuiligen Anstillen, och Iche will wdgiffue det han-
nem med Billighed bliffuer paa lagt, Bøde første gang Effter Brøderis sigelsse,
Naar hand Anden gang paa mindes der om, och Iche Vill det Vdgiffue, da han-
nem det at fra pantis, Men Vill hand det dog Iche Vdgiffue, da hannem at dielis
Aff Lauget, Effter som hand ingen Laugs Ret Vill giøre
41. Ingen thønde Drøch at Oplegis Vden Alle mesternis Villie och Minde, och da en

Mand aff Lauget, det at indtape At der Iche findes Suig der Vnder, och hannem ingen schaffer kande at Afflegis

42. Noch Schall der Aarligen Vd kores thuinde aff Mesterne At besee, huad Arbeid, som kommer paa gaden och ellers at bliffue giordt, och det en gang huer fiering Aar at Lade schee, der som dj det forsømmer da at straffis Effter Brøderis sigelse,
43. Befindes Der Noget Arbeid at Bliffue giort, som Iche Louligt ehr, da den som det giort haffuer Sin Straff der for at Lide och giffue till Lauget Effter brøderis Sigelse,
44. Ingen Lærre breff Maa thilstedis at Vdgiffues, med mindre Oldermenden, med sin begi bisidder, och deris Otte laade Brødere, aff lauget er til stede, och den som det begierrer hannem at forhørre Om hand sin lærre, Erligen Vdstaadthaffuer, at der Iche bliffuer klagt paa hannem, at hand Nogit haffuer giort I medelertied at dit hannem, schall forholdis,
45. Huilchen Mester Som Annammer Nogen I forbundt, och hand Sit Lærebreff Vill haffue, da schall Mesterne lade hannem indschriffue udj Laugens
(*Resten af artikel 45 samt 46, 47 og første del af 48 mangler*).
48. Lagen och Lius offuer Sig uden betalling, Men Vill nogen haffue Det offuer deris Børn och suenne Da at betalle som en fremmed,
49. Naar Nogen Mesters thuinde⁸ Ved Døden affgaar, da at tilstedis det gamle klede for Gudz schyld, thill kierche gorden, Offuer dennem at haffue,
50. Huilchen Mesterinde Som handt Verchit effter hinde Mandz Død will forde, Da schall Oldermenden Vere hinde behielpelig Och hinde Suenne fra krorit at schaffe, Om hun det aff hannem Begierer, och den Som haffuer thuinde⁸ Suenne da hinde den Ene at til Lade Om hun hannem Begierer,

Detz Thill Vidre Bekreftning haffuer Vj Ladet thrøche Voris Stadtz Secret¹⁰ her neden Vnder, Och Voris Egene hender Vnderschreffuit, Daterit Randers Raadhus Den 10 februarj Anno 1668

Mickell Thygesen ¹¹		Madtz Hanssen ¹⁵
E haandt		E handt
Jenss Bai ¹²	LS	Michell Søffrenssen ¹⁶
egen haand		Eg haand
Morten Thygesen ¹³		Johann Koep ¹⁷
manu propria	Hans Hansen ¹⁸	manu propria
Søffren Andersen ¹⁴		
E. H.		

¹Ordet kan ikke læses med sikkerhed. Muligvis skal sidste del af ordet læses »osseter«. Det har ikke været muligt at finde en rimelig forklaring på, hvad ordet egentlig dækker. ²Ligklæde, lagen og lys anv. ved lavets ligfærd. ³Gifter sig med. ⁴D.v.s. hørende til de af samfundet foragtede og udstødte. ⁵Forkøb; opkøb af varer inden de kommer til torvs. ⁶Bysvende; retsbetjente. ⁷Garve. ⁸Tyende. ⁹Tvende. ¹⁰Byens segl. ¹¹Borgmester 1664. ¹²Rådmand, udnævnt 1661. ¹³Rådmand 1665. ¹⁴Rådmand 1665, borgmester 1682. ¹⁵Rådmand, borgmester 1666. ¹⁶Rådmand, borgmester 1676. ¹⁷Rådmand 1666. ¹⁸Rådmand 1665 (Stadfeldt).

BILAG IV

Rebslagersvendenes artikler, 1849

(Rebslagersvendes protokol).

Artikler

1. For samtlige Rebslagersvende oprettet og erkjendt den 2. Januar 1849 af der-værende Medbrødere saaledes som følger.
2. Saa længe Laden er aaben maa ingen Trætten eller Banden finde Sted. Enhver som forseer sig derimod bør for hver Gang at betale en Mulct efter bedste Skjøn-nende.
3. Hver 4 de Uge erlægges for hver Svend 2 mk hvoraf de 8 sk. af hver tilfalder Bøssen til Sygepenge og andre smaae Udgifter. Svendene maae ingen Extra Sam-ling have uden Herbergsfaderens og Lademesterens Samtykke. Naar en Svend ar-beider Længere hos en Mester end 14 Dage maa Mesteren gjør ham bekendt med hans Udgift til Laden. det bemærkes at en Svend ei kan faae sin Vandrebog paategnet førend han foreviser en Seddel fra Olgesellen.
4. For en dreng at lade sig gjøre til Svend har han at betale 4 Rbd 5 Mk hvoraf de 2 Rd tilfalder Laden 1 Rbd til Fanen, 1 Rbd til en Bolle Punsch. Oldgesellens Ge-byhr 3 Mk og 2 Mk til bøssen.
5. Enhver Fremmed Rebslagersvend som ikke før har erlagt noget til Laden, skal naar han bliver længere i Arbeide end 4 Uger betale 3 Mk til Laden som Ge-skenk, og Oldgesellen 1 mk. Tillige maae han — naar han ikke før har arbeidet her i Byen — ved første Samling paa Laugshuset antegne sit Navn i Laugsbogen.
6. Naar en Svend siger sine 14 Dage op hos den Mester han arbeider hos, maae han ikke tage Arbeide hos nogen Anden Mester uden at han skal betale en Mulct, som bestaaer af en Ugeløn, nemlig 1 Rbd, hvilken beløb skal tilfalde Laden. —
7. Til enhver Tid efter Olgesellens Tilsigelse at møde paa Laugshuset til bestem Tid, enhver Svend har ½ Time at løbe paa, for Udeblivelse eller for sildig uden at melde sig til Olgesellen har han at betale for en 4 Ugers Samling 8 sk. og for en Kroer-dag til Bøssen 1 mk.
8. Skulde dette imod Forventning indtræffe at en af Svendene skulde begaae en Forseelse her paa Laugshuset som kunde ansees for fornærmeligt for en eller anden af brøderskabet da afgjøres det ved aaben Lade efter bedste Skjønnende.
9. Skeer Forseelsen derimod paa et andet Sted da afgjøres dette ved første Samling, paa samme Maade som ovennævnte Artikel ved aaben Lade.
10. Restanser maae ikke finde Sted. Skulde dette være Tilfælde, da afgjøres dette ved Qvartals Samlingen.
11. Den af Brøderskabet der ikke til enhver Tid betaler sine Qvartalspenge og andre

flydende Udgifter der fordres erlagt, bør ikke tage deel i Forsamlingen og kan allsaa, som en Følge heraf, hverken nyde Reisepenge eller anden Godtgjørelse af Laden. —

12. Naar en Svend bliver syg saa er det ligemeget enten han ligger hos Mesteren han arbejder hos eller han ligger paa Sygehuuset eller hvor som helst sted naar han kuns foreviser Olgesellen en Attest fra den Læge han har antaget, han kan erholde Understøttelse 8 dage efter Sygdommens Udbrud.
13. Laden skal opbevares af Herbergsfaderen og Olgesellen er forpligtet til at underrette Herbergsfaderen og Lademesteren en dag før Samlingen skal skee. Tillige skal han sige Lademesteren til før end han siger Svenden til.
14. Lademesteren bør under Samlingen ved Svendene vises tilbørlig Agtelse og Gehør ved aaben Lade, skulde det modsatte blive tilfælde da har Lademesteren straks derom at gjøre Anmeldelse til Oldermænden og Samme blive taget under Overveielse.
15. Skulde Lademesteren have Loulig Forfald, som forhindrer ham fra ikke at kan møde til Samlingen, da kan han overlevere Nøglen til Laden, til en af de andre Mestere imod at han melder det til Olgesellen til hvem han har overleveret Nøglen. — Herbergsfaderen maae ikke modtage denne Post.
16. En Junggesell er forpligtet til i et Aar efter Olgesellens Tilsigelse at sige Svendene til at møde paa Laugshuuset, i Tilfælde af at der skulde blive en Junggesell i dette Mellemrum, maa han afløse den foregaaende, hvis der ingen indtræffer skal det gaae skifteviis rundt paa de Ældre.
17. At disse Laugsartikler her paa Laugshuuset ere oprettede af Mestrene og ved erkjendte af derværende Reebslagersvende tilstaaes af os alle.
18. Til Bekræftelse paa at vi samtlige Reebslagersvende i alle Maader ere fornøiede med anførte Laugsartikler og ovenstaaende Poster, saa haver vi samtligen i Oldermændens og Lademesterens Nærværelse forsynet disse med vore Hænders Underskrift

N. Floddrop, Olgess. - G. Raun, Kompan - H. Jochomsen - P. Hansen - P. Berg - M. Jensen - J. Henriksen - H. Spliid - F. Tim - I. C. Grauballe - I. Chr. Neuhaus - J. Gram - C. M. F. R. Knudsen - S. Jensen. -

At forannævnte Artikler i alle Maader af os undertegnede Mestere — hvad dem vedgaaer — vil blive overholdt paa det Nøiagtigste tilstaaes af os Alle. -

L. Jørgensen, Oldermænd	P. Winge, Bisidder
Lademester I. F. Wiith	S. Soelberg
I. Berg	M. Berg
N. N. Soelberg	C. P. Rauvn
	O. Bergs Enke

Forestaaende Vedtægter Bifaldes. -

Randers borgemester og byfoged Contoir d. 23. Januar 1849.

Koefoed

»Den 8. Januar 1849 blev der ved Qvartals Samling vedtaget af derværende Arbeidssvende følgende Poster saaledes lydende:

Naar en Svend der staaer i Arbeide spadserer, saa maa han ikke gaae om paa de andre Baner uden han bevisliggjøre at han har Loulig Ærende. Skulde det indtræffe, at en Svend skulde begaae saadan en Forseelse, da maae det afgjøres ved første Samling for aaben Lade.

Det er paalagt Olgesellen efter Kammerjunker Koefoeds Befaling, at han ikke indlader sig paa nogen Forberedelse til nogen Qvartalssamling før end at han mælder det til ovennævnte Politimester.

Det er paalagt Olgesellen at han skal oplæse Laugsartiklerne og oven anførte Bestemmelser for enhver Svend, der staar i Arbeide som er Laugsartiklerne ubekjendt.

Olgesell G. Rauvn — Kompan Chr. Neuhaus.

Den 28. Januar blev der vedtaget af Svendene følgende som lyder saaledes: Saa-
længe Samlingen vedvarer paa Brøderskabets Vegne maae Olgesellen og Kompan-
vise al Agtelse og Lydighed, saaledes at ingen Svend maa foretage sig noget i alt
vad der henhører til Brøderskabet uden Olgesellen og Kompaens Samtykke.

Lademester I. F. With - Olgesel G. Ravn - Kompaen C. Neuhaus

Naar en Svend siger sine 14 dage op hos den Mæster han arbejder hos og i disse 14 dage igjen bliver Enig med Mæsteren om at blive i sit Arbeide saa haver Svenden samme Muldt at betale til Laden som Paragraf 6 indeholder.

I. F. With, Lademester - Olgesel Kompan«
ulæsel.

BILAG V

Snedkersvendenes sammenslutning, bestemmelser

(Snedkersvendes protokol, udateret, ca. 1856)

Indbyrdes Regler

1. En Snedker Svend der tager Arbeid hos en Huus eller Skibstømmer, Maskinmester, Instrumentmager eller uden for Snedker Lauget, i den Tid han arbejder hos en saadan, og vil Tidepenge til Snedkerlauget altsaa bordfalde.
2. Enhver Svend der staaer i Arbeide hos en Laugs Mester er plichtig til at lade sich sine Tidepenge afkorte paa sin tilkommende fortjeneste.
3. Ladesvend vælges hvert Quartal ved Stemmesfleerhed, af samtlige tilstedeværende Snedkersvende og Mestere, dog maae der ikke fra et Verksted gyentages Valg før om $\frac{1}{2}$ Aars forløb.
4. Det er Ladesvendens Plicht at tilsigge Lauget til hver Quartalsamling, og besørge Fahnen udhængt og indtaget ved Repræsentanternes Hjælp sammt ved enhver Repræsentant-samling der skal foretages, at tilsige Vedkommende og endelig er det hans Pligt saafremt en af Selskabets Svende forlanger Lauget samlet da af Vedkommende forlanger sikkre sig 4 Rbmk der tilfalder Fahne Kassen.
5. Noe nyttige fortegnelser over Af og Tilgang har Ladesvenden at føre og Conferere ugentlig med Oldermænden, samt ved alle forefaldene Leiligheder hvor han fordres at vise forekommenhed og god Vilie i hans Funcion.
6. For Ladesvenden Arbeid er (i) det indværen Quartal er han frie for at erlægge Tidepenge og tillægges ham desforuden Quartalet 2 Rb d. af Laden.
7. I Reglen bør ei at vælges Ladesvend af de Svende der arbejder eller staaer i Arbeid hos Oldermænden, skulle imidlertid Valg skee paa en saadan eller den værend Ladesvend kommer i Arbeid hos Oldermænden da skal førstnævnte aflevere Lade Nøglen til den ældste Repræsentant, for at Misslighed i denne Retning ikke skal finde Sted.
8. Imellem Snedkersvenden indbyrdes, under Veiledning af Oldermænd og Bisidere hvorfor, enten en Intræende eller ældre Svend gjør sich skyldige, at underkaste en Mulkt fra 2 Rbmk til 1 Rbd. I Tilfælde af Modsigelighed vil det ved en Politiret blive idømt en Mulkt af 2 Rbd og Sagens Omkostninger.

Repræsentanternes Pligter.

De 4 Repræsentanter skal møde til hver Quartalforsamling om Morgen for at udhænge Fahnen, og om Eftermiddag ved Laden, og igjen om Aftenen for at nedtage Fahnen. Desvoruden ere de pligtige til at møde hvergang det af Ladesvenden blive tilsagte, enten det er til hele Selskabets Forsamling eller til en Repræsentantforsamling,

for at paasee Ladens Interesse, og vidre Forhandlingernes Gang, Skulde en eller flere af nævnte Repræsentanter udeblive over den bestemte Tilsigelses Tid, da ere disse pligtige til, for første Gang at erlægge 1 RbmK i Mulkt der tilfalder Lade Kassen. —

Augaaende Reisende og syge tilreisende Svende.

1. »Enhver tilreisende Svend, har først efter modtaget Arbeide, hos en Mester at melde sig til Ladesvenden, ligesom enhver anden Svend der Skifter Arbeid fra en Mester til en anden, senest 24 timer efter at være traadt i eller Skiftet Arbeit, samt fra hvilken Mester han sidst er kommet. For Forsømmelse herri erlægges Mulkt af 1 RbmK.
2. Enhver Svend, der agter at reise fra Byen, skal først forevise en Quitering, der skal udvise at han intet er skyldig til herbergsfader samt dito en af samme Indhold fra Ladesvenden, at han ei skylder noget til Laden, og har han for Oldermænden slutelig at forevise samtlige ovenfor anførte Quiterringer.
3. Tilreisende Svende, der hersteds i Vintermaanederne søger Arbeide, og saadant ei kan erholde, kan efter Anvisning fra Ladesvenden til Oldermænden, Anvisninger forsynet med Laugets Stempel, faae udbetalt af Laden 2 RbmK, dog skal der være en Mellemtid af 12 Uger før lignende Udbetaling igjen kan faaes, og skal den paagældende godtgjøre at intet Arbeide er at finde herri Byen.
4. Ved en tilreisende Svends Anmeldelse har Ladesvenden at spørge ham om, om han er rask, og kan han ei fuldstændig legetimere sig som saadan, eller Ladesvenden finder Anledning til næriere Undersøgelse, skal denne meddele det til Oldermænden, der har at foranstalte næriere Nøvendigt i denne Anledning. —«

»Angaaende de syge Svende der staae i Arbeide.

1. Naar en af Selskabets Svende bliver saaledes syg at han ikke kan arbejde, maae han først melde sig til Ladesvenden, der igjen har at melde det til Oldermænden. Ladesvenden er forpligtet til, at udføre den fornøden Anstalt for den syge enten paa Herrberg eller Sygehuset eller et andet passende Sted, og tillades ikke den Syge at ligge andensteds end Hr. Ladesvenden anviser. — Er det en givt Svend, da kann Vedkommende give Tilladelse til at han maa ligge hjemme og paaligger det Ladesvenden 1 g. daglig at have Tilsyn hos den Syge. —
2. Melder en af Selskabets Svende sig syg, og ønsker at ligge hjemme hos Mesteren, kan han kun erholde doctor og Medicin frit.
3. Ingen Syg af Selskabet tillades at henvende sig til doctor eller Apoteker undtagen han først har meldt sig for Ladesvenden og af denne modtaget en Anvisning med sin Underskrift og Laugets Segl.
4. Naar alt saaledes er foretaget med den Syge, erholder han en ugentlig Udbetaling af Selskabets Lade for Tiden ansat til 2 Rd. indtil han er saaledes helbredt, at han igjen kan arbeide.

BILAG VI

Mestrenes inventar

1. Smedelavet

Et så aktivt, gammelt og ærværdigt lav som smedelavet i Randers har — såvel som noget andet lav, ejt nogle lavsgenstande, et sæt af symboler, som kunne tjene lavet og give dets handlinger præg af alvor, når lavsretten var sat.

Intet af smedelavets inventar vides at være bevaret for eftertiden, men så meget desto mere må man skønne på den lavsprotokol, som i korte glimt lader lys falde over nogle genstande, som smedelavet ejede — eller ikke ejede.

Lavets lade vides ikke at være bevaret, men det er sikkert, at lavet ejede en sådan. Til smedelavets lade hørte to nøgler. Ved oldermændsskifte den 12. februar 1709 skulle den nye oldermand, Jacob Jensen, have »den ene Nøgle til Laden og Alexander smed den anden«¹. Laden nævnes flere gange, bl. a. 2. februar 1842 i anledning af en mesterindskrivning.

En velkomst. — Om en smedemester-velkomst vides intet med sikkerhed. Kleinsmed Laurids Mathiesen havde været i strid med sine lavsbrødre. Han havde gennem nogen tid gjort sig skyldig i flere lavsstridige forhold, og i en klage fra lavsbrødrene står, at »Laurids Mathiesen har loftet at schulle gifve til Lauget Anno 1703 Een Welkom med Sølfmagler og et schieldt«². Denne velkomst skulle være en bod til lavet, men om Laurids Mathiesen nogen sinde fik indfriet sit løfte og betalt denne usædvanlige form for bod vides ikke. I 1711 var det endnu ikke sket.

Lavets segl. — Selve seglet kendes ikke, men et aftryk findes på et svendebrev for Lauritz Marius Gleerup, dat. Sct. Hansdag 1879³. I det gode aftryk læses indskriften: SMEDENS LAVS SEDEL VDI RANDERS. Endvidere bærer seglet smed-symbolerne: Hammer, tang, virkejern, nøgler og hestesko samt Randers bys våben.

Smedeseglet har intet årstal, men i opbygning og størrelse minder det meget om tre andre lavssegl fra Randers: Snedkernes, handskemagernes og hattemagernes - og smedenes segl kan med ret stor sikkerhed føres tilbage til tiden omkring enevældens lavsreform. (Diam. 4,8 cm)⁴.

2. Skrædderlavet

I tiden mellem 1645 og 1880 bringer skrædderlavets bøger stadig spredte oplysninger om lavets inventar. Endnu i 1714 nævnes alt inventar — incl. svendenes — under eet.

Den summariske aflevering af inventar til den nye oldermand før 1714 giver ikke muligheder for at følge de enkelte lavsgenstande med sikkerhed, og en iden-

tifikation af nogle genstande må derfor tages med et vist forbehold. — I det omfang, det er muligt, skal der forsøges en placering af de enkelte genstande under henholdsvis mesterlav, ligfærd og svendebroderskab.

Lavets lade omtales 16. oktober 1645 som den første lavsgenstand¹. Skrædderlavet har til stadighed ejet en lade — som kan være blevet fornyet. Størrelse, udseende og materialer kendes ikke. Skrædderlavets lade nævnes sidste gang i en opgørelse af 16. januar 1880.

En velkomst. — Det vides ikke med sikkerhed, om skræddermestrene har ejet en velkomst. Ganske vist nævnes der ved en lavsflytning den 12. oktober 1693 både »velkomb« og »begger«. Men 24. februar 1712 hedder det, at »en Welkom af tenn og 11 sølschilter ligger udi Suennes Lade«, og to år senere er der opført »En Welkom for Svennene«. — Herefter høres der kun om en velkomst i forbindelse med svendene².

Lavets segl er nævnt i en inventarliste fra 14. januar 1830⁷ samt i en lignende liste fra 16. januar 1880⁸. Inventarlisten fra 1880 nævner »2 signeter«, men man har kun kendskab til et segl.

Af mesterlavets segl findes et aftryk i Rigsarkivets seglsamling, men selve seglet vides ikke at være bevaret. Seglet har omskriften SKREDER LAFES SEGNET I RANDERS. Inden for ses to opretstående løver, der i forpoterne holder en åbnet saks, under saksen en stjerne⁹.

Nogle skafferstokke. — 28. april 1650 lover Jens Christensen homelou lavet at fremskaffe »it schaffer holt« i stedet for det, som blev »sønderslaaet for hans schyld«¹⁰. Om dette løfte blev indfriet vides ikke. Derimod står det fast, at skrædder Christen Pedersen gav en skafferstok til lavet, da han blev oldermænd i 1668¹¹. To skafferstokke nævnes ved en lavsflytning 12. oktober 1693, — og i 1703 hedder det, at den ene tilhører mestrene, den anden svendene. Sidste gang, mestrenes skafferstok nævnes, er den 1. november 1909. Skafferstokken kendes ikke, men sandsynligvis ligger den blandt Kulturhistorisk Museums uidentificerede skafferstokke.

Lavets fane. — Inventarlisten af 16. januar 1880 nævner en dannebrogsfane. 21. juni 1892 vedtog lavet at lade fanen istandsætte »saaledes at der bliver Vaaben, Navn og Dato med forgyldte Bogstaver«¹².

I denne fanes rød-hvide ulddug er indfældet et hvidt kvadrat (55×55 cm), og heri er på begge sider påmalet en ændret form af lavets gamle segl. Uden om løve-motivet står *Randers Skræderlav*, 6. okt. 1642. Den to-delte sorte stang er foroven prydet med forgyldt knop og spyd, hvorfra der hænger to rød-hvide snore med kvaster. Fanen måler 120×185 cm. (K.M.R. nr. 65:55).

Ligfærds-inventar. — En god del af mestrenes inventar har haft en særlig funktion under lavets ligfærd. Tidligst, den 15. januar 1646, nævnes *Et ligklæde*. I 1681 bekoster lavet silkebesætning til ligklædet¹³, og i 1712 ejer man to ligklæder, — det ene med silkefrynser, det andet »slet«. 21. juni 1726 omtales et nyt ligklæde, som var bekostet over 2 år, — »og er bemelte ligklæde med half Sølf og half Silcke frønser omsyet, og har kostet 120 Sl.daler«¹⁴.

Ligladen, hvori ligklæderne opbevaredes, nævnes 8. juli 1679. Det er dog sandsynligt, at det er dette stykke inventar, der bliver anskaffet allerede i 1661. En snedker

får da 1 daler for »schuffer« til ligklædet, og Niels Smed får 2 daler »for schuffen at beslaa«¹⁵. 1705 blev ligladen stafferet. Den 1. november 1909 nævnes under ligkassens inventar en egetræslade, og det er sikkert denne lade, der i 1955 er deponeret i Kulturhistorisk Museum i Randers.

Laden er et skrin af egetræ, uden bemaling og uden beslag. På låget er malet indskriften: *Skrædernes Liglaugs lade Randers*. Til den forsvarlige jernlås hører to nøgler, og langs låget er indvendig anbragt en læddike med tre lige store skuffer. L: 58,4 cm, br: 44,8 cm, h: 41 cm. (K.M.R. nr. 83:57).

Ligbærer. — I 1758 havde skrædderne deres ligbære stående i Sct. Mortens kirke, og 1796 betalte lavet 4 mk »til Kirken for Liigbaaren«. En anden bære nævnes 1722, da en snedker forærer »En liden uformalet børneborde« til lavet¹⁶.

Ligskamler. — I inventarlisten af 30. marts 1844 nævnes 2 ligskamler, der stadig forefindes i 1880.

Liglagner. — I 1662 køber lavet et par lagner. Liglagner nævnes endnu 1693, men ellers udgår disse genstande af inventarlisterne.

Lysestager og lygte. — Den 8. februar 1662 betaler lavet til Christen snedker 2 sl.daler for »liusse staagerer til liussen«. I 1693 ejer lavet 4 lysestager, og 24. juni 1676 betaler lavet 3 mk i arbejdsløn for »vox Løtten«, som brændte over Christen Ollesen den stund, kvinderne lagde ham i kisten¹⁷.

3. Skomagerlavet

Det talstærke skomagerlav i Randers har ejet et stort sæt lavsgenstande, hvoraf en del er bevaret.

Lavets lade nævnes i en inventarliste af 29. september 1679. Lavsladen nævnes til stadighed i forbigående, men der er iøvrigt ingen oplysninger om reparationer eller anden fornyelse.

På museet i Randers opbevares en skomager-lavslade, en forsvarlig »kiste« af egetræ, udvendig grønmalet. De lodrette langsider af låget er forsynet med fem svære jernbånd, sat fast med jernnagler. Endefladerne har korsformede jernbeslag, og herpå sidder et jernhåndtag. Jernbeslagene har spor af rød maling. Låsen er en forsvarlig jernlås med to nøgler, hvoraf en er bevaret. Årstallet 1849 er malet med sort farve lige over låsen.

Indvendig i ladens venstre side er anbragt en læddike med låg. Heri to små skuffer. Længde 55 cm, bredde 43 cm, højde 35 cm (K.M.R. nr. 4008).

Velkomster. — 1. Mestrenes velkomst nævnes i inventarlisten 29. september 1679, og at mestrene ejede en velkomst er iøvrigt den eneste oplysning, der gives om dette stykke inventar.

2. I året 1706 har skomagerlavet bekostet en ny velkomst: et smukt og enkelt sølvbæger på slank fod. Den nye velkomst har følgende indskrift rundt om bageret: »Anno 1706 Er denne Velchom Bekostet aff Randers Schomagere Nemblig Oldermænd MPS — ALS — INSB — BPS — MPS — KILB — MSS — RNSB — PICB — PCT — AISI — CIR — RKS — PDS — NIS — PISK — IIR«¹⁸.

Velkomstens låg er prydet med en dobbeltørn. Indvendig i bageret sidder tre mærker, der sikkert har tjent til at angive den drikkendes kvantum.

Velkomstens vægt er angivet under bageret: Weg 68 lod. H: 38 cm. Mestermærke: CK¹⁹. (K.M.R.).

Lavets bægge. — I inventarlisten af 29. september 1679 nævnes 12 bægge og to små kander, og en tilsvarende fortegnelse fra 1683 nævner 6 træbægge. Om disse bægge høres intet yderligere.

Men netop ved den tid, da skomagerlavet anskaffer sig en ny velkomst af sølv, kommer det i besiddelse af sølvbægge. Seks sølvbægge er bevaret efter skomagerlavet. Egentlig var et par af bægrene specielt knyttet til skomagernes liglav, og i liglavets reviderede love af 4. juli 1871 nævnes alle 6 bægge som hørende til liglavet²⁰. Men de fleste bægge hørte oprindeligt skomagerlavet til, og for helhedens og oversigtens skyld skal de alle præsenteres her under et.

Bægrene har et ens præg. De er næsten lige høje, og de er smukt forarbejdede sølvbægge med flad bund og ret, udadvigende væg.

1. Det første bæger er uden nøjagtig datering. Det har indskriften: *Dette haver Bertel Pouelson foræret*²¹. Omkring bageret et bredt bælte af acanthusranker, drevet arbejde. H: 8,7 cm. Mester: Mads Hansen Wærumb²².

2. Et sølvbæger med indskriften: *Anno 1709 Haffuer samlig Liglaues Brødere i Skomager-Lavet Dette Beger bekest*. Omkring bageret et bredt bælte af acanthusranker, drevet arbejde. H: 8,8 cm, mester: Mads Hansen Wærumb.

3. Et sølvbæger med indskriften: *Dette Begre offeris til Schoemager Lig Laugs Brødre i Rande(r)s af Chresten Martensøn Rebslar — Mett — Gros Datter Anno 1709*. Omkring bageret et bredt bælte af acanthusranker, drevet arbejde. H: 8,7 cm, mester: Mads Hansen Wærumb.

4. Et sølvbæger med indskriften: *Ditte Begere haver Rasmus Pederson Skumager og Johane Pedersdatter forærit Skumager Lavet — Anno 1740*. På bageret er udvendig graveret enkle blomster. H: 8,5 cm, mestermærke P.B.²³.

5. Et sølvbæger med indskriften: *Dette Begere haver Hans Kaspersøn og Hædevig Bertelsdatter Forærdt Schumager Lavet, Anno 1747*²⁴. På bageret er udvendig graveret enkle blomster. H: 9 cm, mestermærke P.B.

6. Et sølvbæger med indskriften: *Dette Begere Haver Steen Christensøn og Martha Simons Datter Foræret Skumager Lavet Anno 1757*²⁵. På bageret er udvendig graveret enkle blomster. H: 9,2 cm, mestermærke P.B.

Velkomst og bægge følges ad. De nævnes under et som »søltfjætt«, f.eks. 6. november 1817.

Lavets segl. — Dette segl indeholder de almindelige skomagersymboler: Det indre felt domineres af en støve, der af C. Nyrop kaldes »den smukkeste«, d.v.s. blandt lignende støvler i andre skomagersegel²⁶. Til venstre herfor står en i en bøjlekrone indstukket, oprejst syl.

C. Nyrop peger på, at den herved fremkomne figur minder om en lignende figur, der findes anbragt mellem de to skomager-helgener, St. Crispinus og St. Crispinianus, afbildet på en italiensk fajanceplade fra ca. 1400²⁷. Til højre for støvlen ses en kniv med buet, udadvendt æg, af bielmesser-typen²⁸.

Endelig er der i feltet anbragt to stiliserede roser.

Langs den cirkelformede messingstamps yderrand står indskriften: DETTE ER SKOMAGERS LAVGS SEGET I RANDERS 1653. Diam.: 3,9 cm. (K.M.R. nr. 1196)²⁹.

Opklapperstok. — Dette oldermændens prægtige værdighedstegn er fremstillet over en rundstok, diam. ca. 3 cm, længde 55,3 cm. — Det ca. 12 cm lange messingklædte håndtag afsluttes med et hoved af bly. Hovedets messingkapsel er slået itu og bærer tydeligt præg af at være slået mod bordpladen. Stokkens modsatte ende omslutes af en messingsko. Det mellemliggende stykke af brunlakeret træ er beklædt med blanke metaltinger, der er nedfældet i træet. (K.M.R.).

Et »laugs-bret« (Walltavle), hvorpå mestrenes navne var skrevet, nævnes 11. maj 1753. Senere omtales det som værende i brug, bl. a. 1766 og 1780. Et sort bræt nævnes i inventarlisten 1683.

*

Ligfærds-inventar. — Den del af skomagerlavets inventar, der specielt vedkommer lavets ligfærd, er ikke hos skomagerne skilt ud og opføres aldrig i særlig fortegnelse. Dette forhold kan mere eller mindre bero på tilfældigheder, og for at gennemføre ensartet praksis i redegørelsen, skal det særlige liglavs-inventar også her omtales for sig.

Liglavets lade er opført i inventarlisten 29. september 1679. Denne lade, eller »Laugs-Ligkassen« som den også kaldes, nævnes til stadighed. Om reparationer eller anskaffelse af en ny lade vides intet, men den lade, der er bevaret, synes ikke at være af ret gammel dato.

Denne lade er et umalet skrin af egetræ, der står på fire kuglefødder. De fire nedre samt fire lodrette kanter har jernbeslag. Midt på låget er anbragt en forhøjning, højde 5 cm. Ladens endeflader har jernhåndtag, og den svære jernlås har tre nøglehuller. Indvendig i højre side er anbragt en læddike med riflet låg. L.: 52 cm, br.: 36 cm, h.: 31 cm. (K.M.R. nr. 4007).

Liglavets segl. — Seglet har indskriften: *Randers Skomagerlaugs Liigkasse*. Den ovale messingstampe har sortlakeret, drejet træskaft. Seglet er smukt og regelmæssigt udført og sikkert af ret ny dato. H: ca. 10 cm. (K.M.R.)

Ligklæder. — Blandt det øvrige inventar, der har tilhørt liglavet, nævnes 1679 to sorte ligklæder, det ene med »tafftis« kors over og fryndser neden om, det andet med fløjlskors på.

I 1779 »blev af Samtlig Lauget bekostet et Nyt lig Klæde, hvortil blev kiøbt	
8 allen Klæde à 2 Rd	16 rbd
36 allen Galloner à lod 5 mk 12 sk, 28 $\frac{1}{4}$ lod	27 rbd 12 mk
73 $\frac{1}{2}$ lod frøndser à l. 1 rd	73 rbd 3 mk«
Ialt for ligklædet (incl. fejleregning.)	116 rd 15 mk

Ved en lavssamling 12. maj 1871 foreslog bestyrelsen for liglavet, at et nyt ligklæde blev anskaffet for de af skomagermester N. Lauritzen skænkede begravelsespenge. Det gamle ligklæde var i dårlig stand, og alle mestre anbefalede at anskaffe et nyt.

Dette gamle ligklæde »til at sætte Ligkisten paa« var et sort klæde med hvid bort.

På midten en otte-kant af sølvbånd, hvori var broderet med sølv »Bekostet af Skomager Lauget i Randers 1836«. L: 5 alen, br: 2 alen. (Opl. fra K.M.R. prot. nr. 8656).

Ligbårer. — Omkring midten af 1700-årene nævnes to ligbårer som hørende til skomagerlavet. Den første er omtalt 12. januar 1743. Den ene bære havde sin faste plads i Sct. Mortens kirke, i lighed med bærer fra fire andre lav. »Båren i kirken« nævnes første gang 5. juli 1743. De to ligbårer benævnes henholdsvis som »den gamle bære« og »den ny bære«.

4. Snedkerlavet

Det er kun sjældent, man i snedkerlavets arkiv ser lavets genstande omtalt. Egentlige inventarlister findes ikke. Lavets lade omtales ret ofte efter 1689.

Lavets lade er et brunmalet skrin af egetræ med riflede søjler langs de lodrette kanter. Låget har langs randen en bred profileret kant. På en forhøjning midt på låget er malet årstallet 1883, — 200-året for lavets stiftelse. Endefladerne bærer jernhåndtag, anbragt i smedede beslag. Låsetøjet er en meget solid jernlås med kunsthåndværksmæssigt smedet låseblik, hertil hører to nøgler. På ladens forside er malet årstallet 1683 samt Christian den Femtes kronede navnetræk og snedkersymbolerne passer og vinkel. Nederst under låsen er malet navnet »Randers«.

Indvendig på låget sidder meget smukke, smedede hængselbeslag. Øverst i laden og langs låget er anbragt en læddike med tre skuffer, beregnede til mønter. L: 54 cm, br: 40 cm, h: 35 cm. (K.M.R. nr. 761).

Lavets segl tilhører Randers Snedkerlav. Det er et stort segl med kraftig messingstampe og sortlakeret håndtag. Seglet har omskriften SNEDICHER LAVS SEGEL VDI RANDERS. Midt i seglet dominerer snedkerværktøjet høvl, vinkel, passer og to stemmejern, og hele gruppen flankeres af årstallet 1683. I det retvendte segl står foroven Randers bys våben. Diam: ca. 5 cm. (K.M.R. nr. 761³⁰).

Lavets faner. — 1. En regning, dateret 16. juli 1838 viser, at snedkerlavet i dette år anskaffede en fane. For fanestangen med drejet knop, søm og arbejds løn betaltes 1 rd 3 mk 12 sk³¹.

2. 1852 anskaffede snedkerlavet en ny fane. Efter et par foreliggende regninger³¹ kan følgende regnskab over fanens anskaffelse opstilles:

	rd	mk	sk
5 al hvidt Shirting	—	5	—
10 al rødt Sirtz	2	3	—
5 al hvide baand	—	1	4
Paaskrift (Snedkermæsernes Laugs Fane) stangen hvid med røde Slynger Spydet forgyldt med nogle Guld	2	3	—
ialt	6 rd	—	4 sk

Snedkerlavets to første faner vides ikke at være bevarede.

3. Lavets sidst anskaffede fane er en almindelig rød-hvid flagdug, ca. 140×250 cm. Over korsets midte er påsyet en hvid firkant (38×38 cm), og herpå er i guld gengivet det gamle lavs segl fra 1683, blot er seglets indskrift erstattet med følgende indskrift i versaler: SNEDKERNES LAUGSFANE I RANDERS. Den sortlakerede

stang ender foroven i et messingspyd, hvorfra der hænger to rød-hvide silkesnore med kvaster. Til fanen hører en sortlakeret bæresele. (K.M.R. nr. 760).

Lavets mestertavle er udskåret i egetræ. I den kraftige, dekorative ramme er foroven udskåret Christian den Syvendes navnetræk. Det rektangulære rum er forsynet med glsrude og kan lukkes med en skodde på to hængsler. Skodden har foroven indskriften: SNEDKERNES LAUGS-TAULE, og på rammen under skodden står årstallet 1783. Midt i skodden er udvendig nedfældet et aftryk (hvid afstøbning) af mestrenes lavssegl, 1683. H: 51 cm, br: 25 cm. (K.M.R. nr. 762).

Et stålstempel. — Til snedkerlavets inventar hører et svært mejsel-lignende stålredskab med bogstaverne *R. Snk.* — *L. St.* i den ene ende. Bogstaverne skal tydes Randers Snedker Laugs Stempel, og redskabet har sikkert været brugt til stempning af det træ, der anvendtes ved mester- og svendeprøver. Dette stempel blev anskaffet 12. december 1838 og kostede 3 rd. (K.M.R. nr. 761)³¹.

*

Ligfærds-inventar. — I liglavets artikler af 1778 gives under punkt 16 en fortegnelse over liglavets inventar, og det er første gang, disse genstande omtales. Inventarlisten omfatter:

»En Lig-Baare

Et Lig-Klæde med Silke-Frønser om

Et Skammel Klæde

Et Stykke Vox-Dug

Een Laugs-Lade

Een Casse til at forvare Lig-Klæderne udi»³².

Liglavets lade er et brunmalet skrin af fyrretræ. Bagfladen er ret, men de to ende-flader og forfladen har karnisprofil, hvilket giver laden et tungt rokokko-præg. På det flade låg står i et nedsænket, mørkt felt indskriften: *Snedkermesterens Liig-Lade bekostet af samtlige Snedkermestere Aar 1778 og Repareret 1838.*

Endestykkerne har jernhåndtag, og i forsiden sidder en svær jernlås med fire nøgler, som alle forefindes. På indersiden af låget sidder jernhængslerne, smukt gennembrudt arbejde med rød filt under. Langs låget er indvendig en tre-delt læddike med tre smalle åbninger i låget. L: 50 cm, br: 44 cm, h: 25 cm. (K.M.R. nr. 331).

Bortset fra ligladen er, såvidt vides, ingen af de i inventarlisten nævnte genstande bevaret.

Ligskamler. — Den 6. januar 1826 blev anskaffet et par nye ligskamler, og desuden blev de gamle repareret. Oldermændene betalte herfor 2 rd.

Ligvogne. — Snedkernes liglav har, som det eneste i byen, været ejer af en ligvogn. Ligvognen omtales første gang 5. januar 1821. Denne dato var »Liig Societetet« samlet, og man vedtog da nogle retningslinjer, bl. a. for ligvognens benyttelse. Ligvognen omtales også 1826, men derefter kender man intet til dens skæbne³³.

Ligfærdstraditionen holdt sig længe hos snedkerne. Mesterforeningen, der stadig benytter det gamle lavsnavn, købte en ny ligvogn efter år 1900. Vognen var i brug indtil 1938, da den blev afhændet til en privat vognmand³⁴.

5. Handskemagerlavet

Da handskemagerlavet tidligt gik i opløsning, forsvandt også interessen for at holde inventaret under samlet kontrol. Lavets to eneste bevarede bøger må være gået i arv hos handskemagerens efterkommere. Det drejer sig om lavets forhandlingsprotokol og en indskrivningsbog for læredrenge³⁴. Der findes ingen inventarlistre i lavets protokoller, men der gives nogle spredte oplysninger om enkelte genstande.

Lavets lade omtales flere gange i protokollen, første gang den 23. august 1701³⁵. Det fremgår, at der til laden hørte to nøgler. Laden omtales sidste gang 1745.

Lavets segl. — Af handskemagerlavets inventar er, såvidt vides, kun bevaret to segl.

1. Det ældste og største er et stort cirkulært segl af messing med omskriften: HANSKEMAGERENS LAGS SEGEL RANDERS. Seglet prydes foroven af Randers bys våben, herunder årstallet 1684. En opadvendt handske flankeres af to siddende egn. Diam: ca. 5 cm. (K.M.R. nr. 8099)³⁶.

2. Det andet segl er et mere simpelt, mindre jernsegel med omskriften: HANSKEMAGERENS LAGS-SEGEL RANDERS. Motiv, en opretstående handske mellem to siddende egn. Herover årstallet 1777. Øverst i seglet en krone. Diam: 3,0 cm. (K.M.R. nr. 8100)³⁷.

Lavets sorte bræt omtales 8. oktober 1734³⁸.

Lavets skilt findes omtalt under 12. juli 1734. Magistraten havde modtaget en klage fra handskemagerlavet over, at nogle skomager- og hattemagerlærlinge havde rottet sig sammen og »skammelige overrumplet og beskæmmet Handskemagerens opsadte nye Skildt«³⁹.

En ligbåre. — Handskemagerlavet ejede en ligbåre, der 1758 stod i Sct. Mortens kirke⁴⁰.

6. Feldberederlavet

I feldberederlavets bøger er kun få spredte hentydninger til lavets inventar. Fem genstande er bevaret. Man må formode, at de få genstande er overdraget samlet til museet, thi som »laugslade med indhold« har tingene haft den bedste mulighed for at overleve.

Lavets lade er et ret simpelt skrin af fyrretræ, der udvendig er brunmalet og står på 4 sorte kuglefødder. På låget sort staffering. Midt for begge endeflader er anbragt store og velformede jernhåndtag på kraftige, gennembrudte beslag. Låsen er en kraftig jernlås med to nøgler, der begge forefindes. — Et sortmalet, gennembrudt jernbeslag på forsiden indrammer de to nøglehuller, og til venstre herfor ses Frederik den Sjettes navnetræk med krone over. Til højre feldberederens symboler: to hjorte med redskaberne skavejern og stolleapparat imellem sig.

I laden sidder til venstre en læddike: større skuffe og mindre rum til penge. Indvendig har laden rødlig bemaling. På det dog blåmalede låg står i klar gylden skrift følgende mesternavne:

H. P. Hansen⁴¹

N. C. Bærentsen⁴⁵

I. F. Bærentsen⁴²

K. Handberg⁴⁶

C. Møller⁴³

I. Hansen⁴⁷

R. Møller⁴⁴

C. M. Bæring⁴⁸

I. Falkenberg⁴⁹

Feldberedernes lade omtales første gang 30. oktober 1688. Også på dette tidspunkt var der tale om to nøgler, og der kan næppe være tvivl om, at det er den samme lade, som i dag står på museet i Randers. I 1704 fik Morten maler 2 slettedaler for at male lavsladen, — og det skete i to mestres nærværelse. I 1740 fik »smeden for Nøggelen at gøre« 12 skilling, 1853 betalte lavet 4 mk for ladens reparation, og 6. januar 1873 blev der formedelst 2 mk anskaffet en ny nøgle⁵⁰.

Lavets segl er en kraftig, cirkulær messingstampe med drejet håndtag. Seglet bærer omskriften: *Randers Feldbereder Lav Seyel*. I nederste del af seglet står Randers byvåben: de tre tårne, og herover to korslagte skavejern. I det midterste tårn er anbragt en hjort. Hjorten er et almindeligt forekommende feldberedersymbol, og der kan her henvises til, at til mesterstykket hørte blandt andet garvning af to hjortehuder⁵¹.

Feldberederlavets segl findes aldrig omtalt i lavets arkiv, og der mangler således holdepunkter for en yderligere bestemmelse af seglet. H: 9,8 cm, diam: 4,2 cm⁵².

I feldberederlavets lade ligger desuden tre andre, mindre anselige genstande, der sikkert har tilhørt lavet, nemlig:

1. En *sparebøsse* af kobber med hængsellåg og øsken til hængelås.
2. En *messingstampe* med drejet træhåndtag. Stampens flade har langs kanten 22 skarpe spidser, og den cirkulære flade er af fire »knive« delt i fire kvadranter. Brugt til mærkning af skind (diam: 3,7 cm).
3. Et *jernrør*. Rørets ene ende er filet savtakket. Brugt til mærkning af skind. (l: 10,5 cm, diam: 2,6 cm).

7. Hattemagerlavet

Hattemagerlavets efterladte papirer indeholder ingen fortegnelser over lavets ejendele, og hverken lavsbogens spredte antydninger eller det ovenfor omtalte referat af den sidste lavssamling⁵³ kan antages at dække inventaret fuldt ud.

Lavets lade omtales første gang den 15. august 1690, og i 1708 fremgår det, at den har to nøgler⁵⁴. Den bevarede lavslade, der efter alt at dømme må være den gamle fra 1690, er et simpelt, blåmalet skrin af træ med buet låg. For endesiderne er to jernhåndtag anbragt i gode, smedede beslag. Låsen er en forsvarlig jernlås med to nøglehuller og to nøgler. Hvert nøglehul omgives af et smukt jernbeslag. Låget har i et sortmalet, ovalt felt indskriften: *Tilhørende Hattemager Lauget-Randers*. Herover Chr. d. VIII's kronede navnetræk samt årstallet 1839. Indvendig på låget i et blåt felt: »Lenge Leve CR VIII — 1839«. L: 51 cm, br: 37 cm, h: 27,3 cm (K.M.R.).

Lavets segl. — Hattemagerlavet har efterladt sig to segl.

1. Det største og ældste segl, der i størrelse og opbygning har en slående lighed med tre andre lavssegl fra Randers, f. eks. handskemagerlavets segl fra 1684⁵⁵, må dateres til omtrent den samme tid. Hattemagerens segl er enkel i tegningen og lidt plump i udførelsen. Den cirkulære jernstampe har omskriften: *HATMAGER-LAVS SEGEL I RANDERS*. Øverst i seglet ses en lidt primitiv udførelse af Randers købstads våben og herunder to hatte. Nederst, under hattene ligger et filthjorn med to kugler på stilkens midte. Diam: ca. 5 cm. (K.M.R.)⁵⁶.

2. Et noget mindre segl, der har samme omskrift som det ovenfor omtalte: *HATMAGER LAVSSEGEL I RANDERS*. Seglet ligner i sin opbygning meget det først omtalte, men det er finere i både tegning og udførelse. Seglets øverste halvdel

beherskes af tre tårne. Tårnene står på den ene side af en 6-sidet geometrisk figur. De to hatte under byens våben er omgivet af et sindrigt slyng, og nederst er anbragt to korslagte filtmær. Den cirkulære messingstampe har på oversiden indskriften *Anno 1729*, hvilket sikkert må være anskaffelsesåret. Omkring seglets kant står: OLLER-MAND — CKS — JAS — MRS — HCS — RRS⁵⁷. For en fuldstændigheds skyld skal det smukt udformede håndtag af træ også nævnes. H: 4,5 cm, diam: 4,0 cm. (K.M.R.).

De to hattemagersegel fra Randers samt et tilsvarende fra Horsens, skiller sig ud fra de øvrige kendte, danske hattemager lavssegel. Disse tre segel har dansk indskrift, og i indskriften forekommer ordet *hattemager*. De øvrige danske segel har tysk eller tyskspræget indskrift, og i disse bruges ordet *filtmager*⁵⁸.

En af de *skafferstokke*, der findes i Kulturhistorisk Museum i Randers, er en gave til museet fra hattemager Brandes, der boede Vestergrave 3 i Randers. Skafferstokken er drejet i træ med rød, gulgrøn og sort bemaling. Stokken ender foroven i en knop, der endnu har spor af forgyldning.

Ingen tør sige med sikkerhed, hvilket lav, der har ejet denne skafferstok. Det må vel regnes for det mest sandsynlige, at den har tilhørt hattemagerlavet, — eller det dertil hørende svendelav. (K.M.R., nr. 8117).

8. Bagerlavet

Lavets lade er et skrin af træ med svagt buet låg; der er endnu spor af rød bemaling. Låget bærer udvendig tre tværgående jernbånd, flade og med lige kant. Ladens fire lodrette kanter er beklædt med vinkeljern. Forsiden har midt på et smukt, kunstfærdigt smedet nøglebeslag (to nøgler til eet hul). Til venstre herfor støtter to stående løver en kringle med krone over, og under disse ses et firkantet skjold med rødt og blå felt, der indeholder to af tidens karakteristiske brøddformer, skonroggen og veggen. Til højre for forsides beslag står årstallet 1726 og herover Frederik den Fjerdes kronede navnetræk. — De to endeflader bærer jernhåndtag.

Indvendig prydes låget af tre smukke gennembrudte hængselbeslag. Langs låget er anbragt en læddike med tre rum, der henholdsvis har indskriften: Mestrenes Skuffe, Svendenes Skuffe og De Fattiges Skuffe.

Lavsladen nævnes første gang 12. december 1727. Det gamle stykke inventar har i midten af forrige århundrede trængt hårdt til en reparation, og fra 1854—55 foreligger specificerede håndværkerregninger⁵⁹, der sammenstillede ser sådan ud:

Betalt til snedker Guldmann for at Reparere Laden	4 mk		
En lade repareret med 4 nye Vinkeljern	1 R	2 mk	
og dertil 3 Skinner paa Laaget		3 mk	
og Laasen og den ene Noile rep.		3 mk	
og tillagt 176 stk. Søm (N. P. Nicolajsen)		1 mk	8 sk
betalt til Maler Mide for — — — —	3 R	—	—
Ialt	6 R	1 mk	8 sk

L: 51 cm, br: 42 cm, h: 21 cm. (K.M.R.).

Lavets segl er ikke bevaret, men der kendes foreløbig 3 aftryk, heraf et i bager-svendenes protokol fra 1777⁶⁰.

De foreliggende tre aftryk i rød lak er alle klare og næsten fuldstændige, og en

sikker tydning er mulig. Det svagt ovaie segl har omskriften FAST BAGERS LAUGS SEIGL RANDERS. Motivet indeholder i øvrigt de kendte bager-symboler: To stående løver holder med forpoterne en kringle med en krone over. Under kringlen er gengivet to andre af tidens brødformer: et rundt brød med tre fremspring, som kaldes skonroggen, og en ejendommelig korsdannet figur, som sikkert må være en variant af veggen⁶¹. Endelig er bagerlavets stiftelsesår 1726 angivet i seglet. Diam: 3—3,2 cm.

Fra Århus kendes aftryk af et bagerlavssegl med omskriften: FAST BAGERS LAUG () SE () ()RHUUS. Enkelte bogstaver mangler i denne omskrift, men ligheden mellem de to segl er uomtvistelig⁶².

Kurveskilte. — Der er bevaret 16 skilte af messing til anbringelse på brødkurve som autorisation af gadesalg. De 15 skilte er firkantede (10,5×5 cm) og let buede med et hul i hvert hjørne. Alle skilte er forsynede med et bagermester-navn samt et nr. (1 eller 2), og indskriften R.B.L. (Randers Bager-Lav). Et skilt er ovalt (6,5×4 cm). Foruden bagermesterens navn og bogstaverne R.B.L. er skiltet forsynet med en kringle samt nummeret 21.

*

Randers Bager-Liglaugs inventar. — På en generalforsamling i Håndværkerforeningen den 7. juli 1901 vedtog man i liglavet »at skjænke til Randers Museum den Lauget tilhørende gamle Trælade«⁶³.

Liglavets lade er en robust kiste af egetræ, og hverken som snedkerarbejde eller på anden måde er der gjort noget ud af dens udsmykning. Laden er enkelt udført med fladt låg og lige, lodrette sider. De to endeflader er midt på forsynet med smedjernshåndtag. Under bunden og opad de to langsider sidder to simple jernbånd. Låsen er en ret svær jernlås med tre nøgler. Denne lås stammer fra 1827, da den gamle lås blev udskiftet. — L: 50 cm, br: 41 cm, h: 28 cm. (K.M.R. nr. 540).

Jernpengeskab. — Da liglavet i 1901 skænkede den gamle lade til museet i Randers, havde denne sikkert for længst ophørt at fungere som opbevaringssted, idet lavet 1881 havde anskaffet et jernpengeskab⁶⁴. Dette skab, hvor liglavets ejendele i dag opbevares, har sin plads i Håndværkerforeningen.

Balloterkassen. — »Ballotering« nævnes første gang 1831⁶⁵, men hvornår det i liglavet er blevet skik og brug at foretage afgørelser ved hjælp af hvide og sorte kugler, vides ikke. 14. juli 1844 blev det bestemt, at for fremtiden skulle alle optagelser i liglavet ske ved ballotering. En ny balloterkasse med kugler blev 1894 købt for 4,50 kr.

Ligbærer og ligklæde. — I 1733 havde bagerne på auktion tilkøbt sig to ligbærer og et ligklæde.

Ligbærerne havde kostet 14 rd 4 mk. Efter liglavets oprettelse 1735 lod bagerne en ligbære istandsætte, og regningen herfor er bevaret⁶⁶:

»4re Nye beene og 8te knæ til samme borre for	1 rd		
overhøvet samme borre		1 mk	
giort 4re lester over borre for		1 mk	8 sk
	ialt	1 rd	2 mk 8 sk«

Ligklædet, der blev købt 1733, var sort og med silkefrynser, og det havde kostet 20 rd⁶⁶. Reparation af et ligklæde i 1817 kostede 4 rd.

Skamler til ligbåren nævnes 1817, idet lavet betalte 1 rd og 3 mk for »skamlerne at male«.

9. Murerlavet

Af murermestrenes inventar er kun en enkelt genstand bevaret, nemlig lavets segl. Men gennem lavets protokol samt et dokument fra lavets første tid har man kendskab til enkelte andre genstande, som har tilhørt murermestrene.

Lavets lade blev anskaffet i den nærmeste tid efter lavets oprettelse. Så vidt man ved, er denne lade ikke bevaret, men til gengæld foreligger der gode, sikre oplysninger om dens anskaffelse⁶⁷.

29. juni 1739 »haver Fridrick Tommes (oldermanden) betahlt	
til Just Snedker for Laden	1 rdl - - «
3. aug. 1739 »Dreieren for Knopperne til voris Lade	- 1 mk 6 sk«
16. aug. 1739 »Malleren for voris Lade	2 rdl - - «
» » » »Smeden for voris Lade beslag	2 rdl 2 mk - «
Ialt	5 rdl 3 mk 6 sk

Lavets segl er skåret i en cirkulær messingstampe. Det knækkede skaft bærer spor af pålodning. I omskrift står: *RANDERS MURMESTERS LAUGS SEIGL, 1739*. Øverst i seglet ses byens våben og herunder et motiv, indeholdende murerredskaberne: Murske, hammer, vaterpas, passer, vinkel og lod. Diam: 4,8 cm. (K.M.R.)⁶⁸.

Det sorte bræt blev anskaffet samtidig med det øvrige lavsinventar i 1739. Den 16. august d. å. fik maleren 2 mk. for at male »sort bræt og skafferstok«⁶⁷. Senere omtales det sorte bræt i 1777, da to svendes navne blev slettet.

Skafferstokken. — Den 3. august 1739 blev skafferstokken betalt med 15 sk, — og senere malet⁶⁷. Disse få oplysninger er dog utilstrækkelige til en identifikation blandt de uoplyste skafferstokke, som museet i Randers ejer.

Skiltet. — Den 16. august 1739 betalte oldermanden⁶⁷:

»Christen Wisborg for skildtet	3 mk 8 sk«
»Malleren for skiltet	2 mk 8 sk«
»Smeden for Nachler og Kroge til Skildtet	1 mk«
Ialt	1 rdl 1 mk

10. Bødkerlavet

Lavets lade omtales et par gange. Den 8. april 1828 kom svendene til at skylde mestrenes lade 4 rd, og i 1848 lånte svendene penge af mestrenes lade⁶⁹.

Lavets segl kendes ikke fra aftryk, men en trykt gengivelse på svendebrev fra 1852 viser et ret simpelt segl med omskriften: *RANDERS BOKERS LAUSEGL*. I midten af seglet står en tønde, og her omkring er anbragt nogle bødkerredskaber⁷⁰.

Lavets fane. — I Kulturhistorisk Museum opbevares en fanespids af træ (en hånd holdende et spidst anker), som har tilhørt Randers Bødkerlav. (K.M.R. nr. 1333).

BILAG VII

Svendenes inventar

1. Smedene

I et brev af 28. september 1927 har Smede- og Maskinarbejdernes Forbund i Randers som depositum overdraget Kulturhistorisk Museum i Randers en lavslade, en fane med bandoler, 2 »marchalstave« samt en protokol for svendene, 1853.

Broderskabets lade er et skrin af egetræ med glat og let buet låg. Langs lågets korte kanter samt omkring de fire lodrette hjørner er smukke tungede og gennembrudte jernbeslag. For begge endeflader sidder jernhåndtag, anbragt i firkantet, kunsthåndværksbeslag.

Laden er forsynet med en sindrig lås, og en dertil hørende nøgle åbner laden i to tempi. På ladens forside ses til venstre for låsen Frederik den Femtes navnetræk med krone i gul bemaling, og til højre er anbragt smedesymbolerne hammer, tang, to hestesko og to nøgler. Laden har udvendig grøn bemaling, og den bæres af fire drejede fødder.

Indvendig i laden er til venstre en læddike med låg (ca. 10×32 cm). Lågets to kunsthåndværksmedede hængsler sidder indvendig, og laden har indvendig rød bemaling. 5. august 1853 har broderskabet betalt malermester Handsted 20 rd 2 mk for at male laden. L: 47,5 cm, br: 36,5 cm, h: 28 cm¹.

Broderskabets fane er af groft, brunligt lærred. Uden om er en ca. 7 cm bred, rød frynset kant. Fanen prydes af en række påmalede motiver i rødt og blå: Øverst Frederik den Syvendes navnetræk med krone over. Herunder to korslagte flag og to nøgler. Nederste halvdel domineres af et stort skibssanker, hvis lodrette stamme bærer en hestesko samt hammer og knibtang. Den sortmalede stang har foroven gylden knop og spyd. (ca. 143 cm×176 cm).

2 stk. »Marchalstave« kaldes i smedeforbundets overdragelsesdokument 2 stave, som sikkert har været brugt, når broderskabet gik i procession. De 2 stave er næsten ens af størrelse og udformning.

1. På en mørkegrøn rundstok med drejet, sort håndtag er anbragt et i smedjern udhugget, forgyldt motiv med grovsmede-symbolerne hammer, knibtang og hestesko. Herover Christian den Syvendes navnetræk med krone over. Spor af røde og hvide bånd. L: 99 cm.

2. På en grønmalet rundstok med drejet, sort håndtag er anbragt et i smedjern udhugget, forgyldt motiv med kleinsmede-symbolerne to korslagte nøgler og Christian den Syvendes kronede navnetræk. Spor af røde og hvide bånd. L: 100 cm.

Foruden de genstande, der er deponerede i Kulturhistorisk Museum i Randers, ejer smede- og maskinarbejderforbundet en tin-velkomst med dertil hørende 12 skilte af sølv samt et segl.

Broderskabets tin-velkomst er præget af slid og groft udførte reparationer.

Velkomstens hvælvede fodstykke bæres af tre nærmest kugleformede tæer. Herpå står en nøgen mandsfigur med lændeklæde (Atlas). Bægeret hviler på mandens hoved og oprakte hænder, og den ret spinkle figur støttes på siderne af to tynde »stræbere«, der er fæstnet til fodstykke og bæger. Velkomsten har foroven en ydre kant eller ring med 12 huller, hvori der er ophængt 12 skilte af sølv. Det hvælvede, profilerede låg bærer øverst en plump løve-figur. H. ca. 39 cm, diam. 12,5 cm.

Skilte. — De til velkomsten hørende 12 skilte nævnes flere gange i broderskabets bog. Første gang de omtales er 25. november 1853, da de overdrages til smedemester Stilling som lademester. Skiltene er næsten alle gode stykker sølvsmedehåndværk med kort oplysning om giverens navn og årstal for indtrædelse i broderskabet.

1. Rocaille-formet skilt med symbolerne: Hesteko, hammer, tang og virkejern. Årstal 1766. Ingen betegnelse for giveren, lidt defekt. H: 8 cm. Mestermærke NCB².

2. Rocaille-formet skilt med symbolerne: Hesteko, hammer, tang og virkejern. Årstal 1763. I et skjold bogstaverne PAS³. Noget defekt, repareret. H: 7,6 cm. Mestermærke NCB.

3. Rocaille-formet skilt med symbolerne: Hesteko, hammer, tang og virkejern. Årstal 1765. Bogstaverne RIS⁴. Lidt defekt. H: 9,5 cm. Mestermærke NCB.

4. Rocaille-formet skilt med symbolerne: Hammer og to korslagte nøgler. Årstal (indpunslet) 1766. Ingen betegnelse for giveren. Ret defekt. H: 7,4 cm. Mestermærke NCB.

5. Rocaille-formet skilt med symbolerne: Hammer og to korslagte nøgler. I skjoldet: Årstal 1763 og bogstaverne LSSAB⁵. Velbevaret. H: 10 cm. Mestermærke NCB.

6. Rocaille-formet skilt med ørne-motiv; ophængning i fuglens øje. Symboler: Hammer og to nøgler. Bogstaverne ÆSG (?). Velbevaret. H: 8,5 cm. Mestermærke NCB.

7. Rocaille-formet, stort skilt med symbolerne: Hesteko, hammer, tang og virkejern. I skjoldet: Årstal 1766 og bogstaverne CMS⁶. Velbevaret. H: 10,8 cm. Mestermærke NCB.

8. Rocaille-formet skilt med symbolerne: Hesteko, hammer, tang og virkejern. I skjoldet: Årstal 1766 og bogstaverne MMS⁷. Noget defekt. H: 7,5 cm. Intet mestermærke.

9. Rocaille-formet skilt med symbolerne: Hesteko, hammer, tang og virkejern. Årstal 1766. I skjoldet bogstaverne MDS⁸. Velbevaret. H: 10 cm. Intet mestermærke.

10. Symmetrisk skilt med krone over symbolerne: Hesteko, hammer og tang. Årstal 1762, bogstaverne COGS (?). Lidt defekt. H: 7,7 cm. Mestermærke PB⁹.

11. Rocaille-formet skilt med symbolerne: Hesteko, hammer, tang og virkejern. I skjoldet: Årstal 1766 og bogstaverne WAS¹⁰. Noget defekt. H: 9 cm. Intet mestermærke.

12. Rocaille-formet skilt i svær sølvplade med symbolerne: Hammer og to kors-

lagte nøgler. Indskrift: Niels P. Krogh opt. 20. august 1877. Smukt og velbevaret. H: 10 cm. Mrk. 830 Johs. H. A.

Af de 12 skilte, som oprindelig nævnes i broderskabets bog, må et være forsvundet. Den tomme plads på velkomsten er blevet udfyldt så sent som 1877. Det nye skilt, som bærer Niels P. Kroghs navn, er korrekt fremstillet, — men det er og bliver en redelig efterligning.

I Kulturhistorisk Museums lavssamling findes et skilt af sølv, symmetrisk af form og smukt udført, uden mestermærke. Det bærer indskriften Christen Wogensøn 1728. Herunder kleinsmede-symbolerne: hammer og to korslagte nøgler. Men det har ikke været muligt at opspore kleinsmed Christen Wogensøn, hverken som læredreng, som svend eller som mester.

Broderskabets segl er skåret i en oval messingplade (3×2,3 cm). I messingstamps muffe er anbragt et drejet trækraft (H: 7,2 cm). Seglet bærer indskriften LAUGS-SEGL samt hestesko og to korslagte nøgler. Seglet har intet årstal, men det er af ret ny dato.

Skafferstok. — I Kulturhistorisk Museums samling af skafferstokke findes muligvis også en, der har tilhørt smedsvendene, thi det vides, at svendene ejede en skafferstok, der blev forsynet med nye bånd i 1858¹¹.

2. Skrædderne

Af skræddersvendenes inventar er, såvidt vides, intet bevaret. Indtil 1691 stammer oplysningerne om svendenes inventar fra mestrenes ældste protokol. Efter dette år giver svendene selv, i deres protokol fra 1691, oplysninger om inventaret. Dog er der i mestrenes protokol 1691—1824 stadigvæk oplysninger, der vedrører svendene og deres inventar.

Broderskabets lade omtales første gang 28. december 1652, det oplyses, at den har to nøgler. I 1705 bliver laden »stafferet«. Den nævnes flere gange, — sidste gang i en inventarliste, 14. januar 1830¹².

Broderskabets velkomster. Skræddersvendene nævnes som ejere af to velkomster.

1. Den »velkomb«, der nævnes hos mestrene i forbindelse med lavsflytning, den 12. oktober 1693, må sikkert være svendenes velkomst. Når velkomsten senere nævnes hos mestrene i 1712 og 1714, hedder det udtrykkeligt »En Welkom for Svvennene«. Denne første velkomst var af tin, og den omtales sidste gang i 1718¹³.

2. I broderskabets inventarliste fra 1830 nævnes »1 Sølv Velkomst i Foterat med 27 Sølvskilte«¹⁴. Det er den eneste gang, man hører om en sådan velkomst.

Sølvskilte. 25. marts 1703 blev der til svendenes velkomst foræret fire sølvskilte »som bæssen (eller bossen) self hafuer ladet bekoste for deres Egne penge«¹⁵.

I de følgende år giver en lang række af svende skilte — eller tilsagn om skilte — til velkomsten. Antallet af skilte, der tilhører broderskabet, stiger jævnt. 1730 ejer broderskabet 36 sølvskilte. Endnu nogle løfter om skilte bliver afgivet, men ellers opfører denne gave-skit tilsyneladende.

Broderskabets skafferstok. Hos skræddermestrene omtales i det 17. århundrede 2

skafferstokke, og i 1703 hedder det, at den ene tilhører mestrene, den anden svendene. I 1705 bliver svendenes skafferstok »stafferet« samtidig med laden. Sidste gang, man i broderskabets protokol hører om skafferstokken, er den 28. marts 1718¹⁸.

Broderskabets skilt findes omtalt første gang den 8. maj 1649¹⁷. I 1691 bliver skiltet repareret af snedker og maler. — Et skilt med 3 jernkramper omtales i inventarlisten, 1830.

Broderskabets fane. 4. januar 1844 modtager skræddersvendene af mestrenes kasse et lån på 20 rd til en fane¹⁶. Men om denne fane høres intet yderligere.

Blækhorn. På en offentlig auktion i 1703 blev der indkøbt et blækhorn til laden af »bossen«.

3. Skomagerne

Skomagersvendenes broderskab har ejet et fyldigt sæt lavsinventar, hvoraf nogle sager er bevaret.

Broderskabets lade nævnes første gang 15. januar 1668, da Niels Christensen »bleff skyldig till laden en half Rixdaler og 8 sk.¹⁹. Det er usikkert, om det er den samme lade, der endnu er bevaret i museet i Randers.

Denne lade er et skrin af træ med gul bemaling og sort staffering. På endefladerne sidder to smedede håndtag, og laden er forsynet med en forsvarlig jernlås med en nøgle. De kunsthåndværksmæssige smedede hængsler sidder indvendig på låget, der ligeledes her har årstallet 1785. På ladens forside er malet *Skomager Svendes Laugs Lade 1856*. L: 51 cm, br: 36 cm, h: 32 cm. (K.M.R.).

Broderskabets velkomster. 1. En velkomst nævnes første gang 11. september 1683. Den kaldes en »welkom med et sølffløy«, — og der foreligger ikke yderligere oplysninger herom.

2. Skomagersvendene anskaffede siden en ny og statelig velkomst. — Denne velkomst er et smukt stykke sølvarbejde med indskriften: *Denne Welkom Er Bekeestet af Samtlig Skoemager Svenne I Randers d. 24. Juni 1780*. Oven på velkomstens låg står en figur, en etbenet soldat, der holder en fane i højre hånd. Fanen bærer indskriften: *Hans v. Sagen - Victoria*. Den lille soldat er en ganske net figur med kofte, bælte, bandoler og hjelm med høj kam²⁰. Under velkomstens bund: vog Ialt 66 lod ½ Qtin. H: 40 cm, mester: Jørgen Friis. (K.M.R.).

Sølvskilte. Længe før den første velkomst omtales, strømmer det ind med sølvskilte, som nye svende giver til broderskabet. Det ses første gang 11. december 1670²¹, og 1679 har svendene »33 skilte og en flög« i laden²². Efter 1680 høres nu foreløbig intet om sølvskilte. Det er muligt, at de hidtil omtalte skilte er omsat i den velkomst, der nævnes 1683. — 6. november 1735 er der atter en oplysning om skilte. Skomagersvendene ejede nu »35 skilte som vog 28 lod«, og 1765 optaltes 45 skilte ved en lavsflytning²³.

Til sølvvelkomsten fra 1780 hører 25 skilte, der alle er gaver fra skomagersvende. Hvert skilt er forsynet med giverens navn eller initialer, og alle navne har kunnet bestemmes efter lavsarkivet.

A. 7 skilte med motiv: en høj stovle. Skiltene har følgende årstal samt givernes initialer og mestermærket JF²⁴.

1. 1783 - L.K.S.R. (Ludvig Knudsen?)
2. 1783 - C.A.S. (Christian Andersen)
3. 1783 - R.P.S.T. (Rasmus Pedersen?)
4. 1783 - C.C.S. (Christen Christensen)
5. 1783 - P.Ch.S.S. (Poul Christophersen Sømand)
6. 1783 - Ch.Ch. S.R. (Christopher Christensen Rigtrup)
7. 1784 - St.N.S.G. (Sten Nielsen Grønd)

B. 14 skilte med motiv: Dobbeltørn, som bærer scepter og rigsæble. Herunder en stovle. Skiltene har årstal og givernes navne eller initialer.

1. 1784 - A.G.St.C.S. (August Christensen), mestermk. MC²⁵
2. 1786 - J.C. Reventlov, mestermk. JF
3. 1786 - J.C.H. Grønvold, mestermk. JF
4. 1788 - H.D.S. (Hans Dinesen), mestermk. JF
5. 1788 - P.D.S. (Peder Dideriksen), mestermk. JF
6. 1792 - C.R.M. (Carl Rosen Meier), mestermk. CH²⁶
7. 1815 - N.A.B. (Niels Andreassen Berg)
8. 1815 - D.H.S. (Diderik Hansen), mestermk. OK²⁷
9. 1819 - I.S.H.B. (Jens Sørensen Hanberg), mestermk. SPO²⁸
10. 1823 - C.D.S. (Chresten Dideriksen), mestermk. OPK²⁷
11. 1825 - C.H.I.R. (Christopher Jensen Rigtrup), mestermk. IR²⁹
12. 1828 - P.J. Rigtrup, mestermk. IR
13. 1829 - C.C.B. (Chresten Chrestensen Bay), mestermk. IR
14. 1829 - H. Most

Skilt nr. 1 (August Christensen) afviger lidt fra de øvrige. Ørnen er ganske lille, intet scepter eller rigsæble. Skiltet er symmetrisk opbygget.

C. Fire skilte af ens præg: udhugget dobbeltørn, bærende scepter og sværd. Rigsæble på fuglens bryst, over dobbelthovedet en krone. Under fuglen hænger en stovle af forgyldt sølv.

1. 1822 - N.C.S. (Niels Christensen), mestermk. Gren
2. 1822 - H.M. Terslev, d. 9. April, mestermk. OPK
3. 1822 - P.C.T. (Peter True), mestermk. Gren
4. 1823 - H.N. Lundø, mestermk. Gren

Af skiltene er de 9 anbragt på velkomstens låg, hængende i tre galger. De øvrige 16 hænger på velkomstens bæger.

Fire tinkander. — Inventarlisten fra 1683 nævner 4 tinkander. De er kun omtalt denne ene gang.

Skafferstokke. — Inventarlisten nævner 2 skafferstokke, og 8. december 1685 har broderskabet 3 skafferstokke.

Blandt Kulturhistorisk Museums skafferstokke findes en med en påklæbet seddel, hvorpå der står: »Skomagersvendenes La(ug)«.

Dette eksemplar, der har tilhørt skomagersvendenes broderskab, er drejet af træ og sortmalet. Under malingen er der spor af rød og grøn maling. (L: 77 cm).

Et sort bræt. — Skomagersvendenes sorte bræt nævnes i inventarlisten, 1683.

4. Snedkerne

De få genstande af svendenes inventar, som er bevarede, tilhører museet i Randers, hvortil de blev overdraget ca. 1895.

Svendelavets lade omtales første gang 2. januar 1758³⁰. Denne lade blev senere skiftet ud, idet der 2. marts 1829 blev anskaffet en ny lade, som kostede 17 rd 3 mk³¹. Det er denne lade, der opbevares i Kulturhistorisk Museum.

Snedkersvendenes lade er et lakeret skrin af egetræ. Forsiden smykkes t.v. med høvl, vinkel og passer, og t.h. med årstallet 1829, alt i metal. Den meget svære lås betjenes med to nøgler, der omfattes af et hjerteformet messingbeslag. Endefladerne har messinghåndtag.

Låget er indvendig malet i blågrå farve, og her står indskriften: »*Denne Lade er bestemt af Snedker Svendene i Randers*» — samt Frederik den Sjettes kronede navnetræk.

Indvendig i laden er langs endefladerne anbragt 4 ensartede små rum, der på låg og side har følgende indskrifter: *Tide-Penge*, *5yge-Kassen*, *Regninger* og *Fane-Kassen*. L: 55 cm, br: 44 cm, h: 28 cm. (KMR, m. 8118).

Svendelavets velkomster. — A. En velkomst af tin nævnes første gang 1829. Da man i dette år betalte 3 mk for velkomstens istandsættelse, må den sikkert have været en del ældre. Omkring ved denne tid blev indkøbt 2 dusin ringe til velkomsten (formentlig til skiltene), og 2 skilte blev repareret³².

1. juni 1844 havde snedkersvend Tryde 25 års jubilæum som lavssvend. Han takkede for den agtelse og forekommenhed, han havde mødt i svendelavet, og som bevis for sin hengivenhed skænkede han lavet et smukt skilt. 1856 blev den gamle tinvelkomst solgt og indbragte 3 mk.

B. Men på dette tidspunkt havde svendene forlængst anskaffet sig en ny velkomst af sølv. Dette stykke lavs-sølv kendes ikke, men i svendelavets arkiv er opbevaret en udførlig beretning om velkomstens anskaffelse.

4. juli 1844 blev der udsendt en indbydelse til snedkersvendene og andre, som kunne ønske at give bidrag til anskaffelse af en ny sølvvelkomst. 27 svende tegnede sig i første omgang for et samlet beløb af 30 rd 3 mk. Ligeledes blev det på ovennævnte dato vedtaget, at svendenes tidepenge pr. 1. juli 1844 skulle forhøjes til 8 sk ugentlig, hvoraf de 4 sk skulle anvendes til den nye velkomst.

7. juli skrev svendene til guld- og sølvarbejder Piel, boende på hjørnet af Møntergaden og Pilestræde i København. Piel blev anmodet om at opgive prisen på prøve-sølv samt forarbejdning, og ligeledes skulle han tilsende tegning og opgive velkomstens størrelse. Da det imidlertid viste sig, at guld- og sølvarbejder Piel var syg, henvendte man sig i stedet til guldsmedemester Ludvig Schmidt, Købmagergade 7, København³³, og denne svarede 9. august s. å., at velkomsten ansloges til »Wog 50—55 lode³⁴. Arbejdsløn udgjorde 40 rd, en tegning medfulgte, — men forgyldningen blev ikke omtalt.

Snedkersvendene benyttede sig ikke af guldsmed Ludvig Schmidts tilbud, og 17. august var de samlede for at træffe aftale med guldsmed Wilhelm Borchardt Creutzberg i Randers³⁵. Man blev dog ikke enige, og sagen blev udsat indtil videre.

Allerede samme dag blev guldsmed-mestersvend Harder³⁶ anmodet om at give møde hos svendene, og nu blev der endelig truffet aftale om fremstilling af velkomsten. Mellem mestre, svende og guldsmed blev oprettet en kontrakt, der lyder:

1. Jeg Undertegnede Forbinder mig her ved til at levere en Smug og godt udført Welkomst efter den mig leverede Tegning, som er forsynet med Wedkommendes Underskrifter.
2. Rummet skal være saaledes, at der kan rummes 1 Potte à 5 Pægle og Indvendig Forgyldes med godt guld og Warm Forgyldning baade i det omhandlede Rum og Laaget — Udvendig hvor Tegningen wieser skal anbringes 24 stk. Smugt Udarbejdet smaae Arme eller andre Ziirater til at hænge Skjelterne paa og samme paa hængte med Sølv Ringe. Forneden under Foden Anbringes 3 Smukke Føder eller Kløer, hvor under igjen er anbragt Runde Kugler.
3. Bemælte Welkomst skal Weje 50 til 55 lod og paa egen Regning lade det forsyne med det Kjøbenhavnske Prøve Sølvstempel og Leveret i komplædt antagelig stand inden d. 1ste Januari 1845, — og endelig forsynet med Indskribsionen, — »Denne Welkomst er Bekostet af Randers Snedker svende den 1ste Januari 1845«.
4. For den ano(r)denede Betaling 1 Rbdr skriver En Rigsbangdaler pr. lod af Sølvet og 25 Rbdr. Skriver Tyve og Fem Rigsbankdaler i Arbejdslønd med Forgyldningen og øvrige Tillæg. Dette Bekræftes med min Underskrift.

N. H. Harder

Randers Laushues den 17. August 1844.

Derpå følger oldermandens, bisidderens og svendenes underskrifter³⁷.

23. november 1844 blev velkomsten afleveret til snedkersvendene, og den blev betalt med 80 rd 3 mk 12 sk. Velkomstens indskrift var på grund af den tidlige aflevering blevet ændret således, at der endeligt stod: *Denne Welkomst er Bekostet af Randers Snedker svende den 21. November 1844.*

14. januar 1850 anskaffedes en kasse til velkomsten; den kostede 3 rd, — og 1856 betalte svendene for »Reparation af et skab til Velkomsten«.

Svendelavets segl. — Seglets ovale messing-stampe, der er forsynet med drejet, brunlakeret træhåndtag, har omskriften: SNEDKER SVENDENES LAUGS-SEGL I RANDERS. I det enkelt udførte segl er høvl, vinkel og passer anbragt i sammenstillet motiv. Svendenes lavsegl har intet årstal, men det er af ret ny dato. Den 24. april 1854 betales af kassen 5 rd for »et Laugsstempel«, og det må sikkert være ovennævnte segl, der hentydes til. Største diam. 3,7 cm³⁸. (K.M.R.).

Snedkersvendene har rimeligvis haft et ældre segl, som er forsvundet. Et sådant omtales omkring 1834 i en udateret lavsvedtagelse³⁹.

Skafferstokken. — Såvidt man ved, er snedkersvendenes skafferstok ikke bevaret. I 1854 bliver stokken forgyldt hos maler Kølle, efter at den nogle år forinden var blevet forsynet med nyt bånd⁴⁰.

Svendelavets faner. — 1. En fane nævnes første gang 1846, da lavet anskaffer en pose til dens opbevaring. To år senere følger en reparation, og atter et par år efter må fanen forsynes med nye snore, der koster 2 mk.

2. Den 11. april 1853 indkommer der bidrag fra svende »til en nye Fanes bekostning«, og i efteråret 1857 har lavet en udgift på 20 rd til den nye fane⁴¹.

Denne fane, der sikkert må være den »Snedkersvendenes laugsfane«, der opbevares i museet i Randers, fortjener særlig opmærksomhed.

Snedkersvendenes fane måler ca. 125×185 cm. Den er fremstillet af lys lærredsdug med påmalet dekoration på begge sider. Hovedmotivet er en kvindefigur, ikklædt pla-

debrynje og rødt skørt; på hovedet bærer hun hjelm. Kvinden støtter sig til en lanse med den ene hånd, og i den anden holder hun sit skjold. Laugsfanens rand er malet med en gul bort af acanthusblade, og heri er indvendig langs de lodrette sider anbragt forskelligt snedkerværktøj.

Foroven står fanens indskrift i versaler, spændt som en bue fra rand til rand: SNEDKERSVENDENES LAUGSFANE I RANDERS. Fanestangen ender foroven i et forgyldt spyd, hvorfra der hænger en dobbeltsnor med røde kvaster. Den er malet i de nationale farver, der som et rødt-hvidt bånd snor sig uden om stangen.

5. Handskemagerne

Blandt de lavssager, som er bevaret efter lavenes ophør i Randers, er der især eet drikkekar, der har godt ry for ærværdig ælde og harmonisk skønhed:

Handskemagersvendenes velkomst. — Det slanke tinbæger på hvælvet fod er smykket med indpunslede, groft tegnede ranker og blomster. Omkring bægeret står indskriften: DENNE ER SAMTLIG HANSKMAGER SVENES LAVS VELKOM I RANDRS. — Over indskriften står året 1696. Tallet er delt og flankeret af opretstående handske. Modsat året er anbragt Christian den Femtes kronede navnetræk.

Velkomstens låg bærer øverst en primitiv figur, der er iklædt skørt. Hovedet, der bærer en krone-lignende hue, har øverst et hul, der siger, at et eller andet mangler, — sandsynligvis en fane. Figurens venstre hånd griber om en blomst eller stjerne med to blade.

Velkomstens bæger samt lågets kant er forsynet med fire faste ringe med ialt 55 huller. Under velkomstens bund ses et c- eller o-lignende mærke, der måske vil kunne antyde noget om tinstøberens identitet; men foreløbig kendes intet til det gamle drikkekars herkomst. H: 37,8 cm, mundingsdiameter: 9,5 cm. (K.M.R. nr. 8098).

Skilte. — På handskemagersvendenes velkomst hænger nu kun fem skilte. Skiltene er alle af sølv, men uden mestermærke. De er formede som handske, ganske simple og enkle, og de er ophængt med fingrene opad.

1. skilt. Indskrift: *A.M.B. Bierring, 1821.* Modsat fingrene er handsken formet som et lille rør, egnet til at anbringes på en stang (fane?).
2. skilt. Indskrift: *A.M. Bierring, 31. Dec. 1828.*
3. skilt. Indskrift: *1829, C. S. Schiødt Aalderman*
I. Enstrøm Aaltgesel.
4. skilt. Indskrift: *I. Thomsen, d. 21. April 1829.*
5. skilt. Indskrift: *1829 S. C. Schiødt Aalderman*
I. Enstrøm, Aaltgesell.

Af handskemagersvendenes inventar er velkomsten og de dertil hørende skilte alene bevaret.

6. Hattemagerne

Det er muligt, at ophævelsen af hattemagermestrenes samt svendenes lav er blevet betragtet som én handling, og meget tyder på, at mestrenes og svendenes inventar blev afleveret til opbevaring i én lade, nemlig mestrenes.

Svendelavets lade er hermed gledet ud af billedet, og der vides intet om dens

senere skæbne. At hattemagersvendene havde en lade er sikkert. Laden omtales første og eneste gang den 14. juli 1766, da lavet betalte 1 rd 3 mk 8 sk for dens reparation.

Svendelavets segl. — Samtidig med, at hattemagersvendene dannede egen sammenlutning, anskaffede de et segl, idet der den 17. april 1719 »blef taged af Svennenes bødse 1 sldaler til laugets seil«⁴².

Dette segl har i dobbelt omskrift ordene: SAMTLIG DI FILTMAGER GESELEN IN RANDERS IR PIDSKAF⁴³. Midt i seglet en hat, og herunder to korslagte filtjern. Det skal bemærkes, at svendenes segl adskiller sig fra mestrenes ved, at indskriften er tysk og indeholder ordet filt-mager, begge dele er det mest almindelige i danske hattemager-lavssegel.

Randers-svendenes segl minder noget om tilsvarende segl fra Odense og Aalborg, og det er rimeligt nok, at de har haft et fælles forbillede i et noget ældre københavnsk segl. Diam: 2,8 cm, h: 4,3 cm⁴⁴. (K.M.R.).

*Svendelavets Sæk-bræt*⁴⁵ er et sortmalet, tyndt bræt med gul indskrift: *Samtlige Hattemager Svenes Sæk-Bret*. Brættet er på for- og bagside ved en lodret streg delt i to dele. Øverst i de to kolonner står på forsiden »Ø« og »B«, på bagsiden »P« og »T«. L: 52,5 cm, br: 14,5 cm⁴⁶. (K.M.R. nr. 8120).

Svendelavets lavsskilt. — Et sådant er ikke bevaret, men den 21. november 1825 omtales et »Nyt Laugsskildt«, der koster 10 rd. Om skiltet har været et gadeskilt eller stueskilt vides ikke.

Svendenes lavsbog omtaler ofte »den store bøsse«, en »liden bøsse« og »sygebøssen«. Disse udtryk kan ikke præciseres nærmere. Sandsynligvis er der tale om bøsser af metalblik, — men udelukkes kan det ikke, at der her hentydes til små rum i svendeladen.

Endelig skal nævnes et »Blickhorn med Futeral«, der omtales under lavets indrettelse.

7. Bagerne

Da bagersvendenes broderskab i årene efter lavstidens ophør mistede sin identitet, forsvandt også interessen for broderskabets inventar. Kun med nød og næppe er svendenes sølvvelkomst blevet bevaret for eftertiden. Bortset fra sølvvelkomsten er kun svendenes lade bevaret.

Broderskabets lade. — I bagersvendenes protokol omtales en lade første gang den 16. juni 1777. 1835 blev laden malet, og 29. december 1843 betalte svendene 1 mk 8 sk for en reparation. — I 1856 må svendenes lade have trængt til endnu en istandsættelse. Reparation og maling af laden kostede da ialt 3 rd 3 mk⁴⁷. 6. november 1862 vedtog bagersvendene, at deres lade skulle forblive hos mestrenes formand, bagermester Hasselbalch, — og dette er det sidste, man hører om bagersvendenes lade.

På museet i Randers står et brunmalet skrin af fyrretræ. Låget er smykket med en nedsænket, forkrøbet firkant, og heri er anbragt bagernes symboler: To stående løver støtter en kringle med krone over. Mellem løverne og under kringlen ses et rankeværk, der delvis omslutter et mørkeblåt felt. For endefladerne er anbragt to jernhåndtag. Låsen er en enkel jernlås med 1 nøgle.

At det drejer sig om en lavslade, der har tilhørt bagere, må anses for givet. Og da

muset i forvejen har to bagerlavslader, der har tilhørt henholdsvis Randers Bagerlav og Randers Bager-Liglav, må det anses for rimeligt at kalde den her omtalte trækiste for bagersvendenes lade.

Broderskabets velkomster. — 1. En velkomst omtales hos bagersvendene første gang 1826⁴⁸. Denne velkomst kendes ikke, og det vides ikke, hvornår den er anskaffet. Men da bagersvendene allerede få år efter broderskabets oprettelse i 1777 begynder at give skilte til velkomsten, må man formode, at bagersvendene har anskaffet en velkomst så snart, det blev dem økonomisk muligt.

2. I året 1835 anskaffede bagersvendene en ny velkomst af sølv. Denne velkomst hører vel ikke til de store og iøjnefaldende sølvarbejder, men er dog et net og præsentabelt stykke sølvsmede-håndværk. Formen er den traditionelle: Et rummeligt bæger med låg, der ved en stilk hviler på en cirkulær fod. Omkring bægeret sidder en fast ring med plads til 12 skilte. Bægeret er indvendig forgyldt. Låget er øverst smykket med to løver, der støtter sig til en kugle, hvorpå der står en kringle. På lågets kant er der plads til yderligere 12 skilte. Indskrift: »1835 - CJ - JFA - HF - SS«. Årstallet er velkomstens anskaffelsesår, og de fire sæt initialer dækker henholdsvis to mestre og to svende⁴⁹.

Om bagersvendenes velkomst findes nogle gode oplysninger i bagerlavets arkiv, idet guldsmedens regning for velkomsten er bevaret⁵⁰. Regningen, der er stilet til »det Redspegte Bagerlaug«, lyder:

»Forfærdiget en Sølv, indvendig forgyldt,	
Welkomst, wog 50 lod 2 q-tin à lodet 1 R 1 mk =	58 R 5 mk 8 sk
Forgyldning	5 R
24 skilte at oppusse à 12 sk. stk	3 R
Ialt	66 R 5 mk 8 sk
Derpaa bekomet	40 R
bliver	26 R 5 mk 8 sk

Ovenstaaende betalt, hvorfor skyldigst quitteres af

Randers, d. 10. juli 1835

H. Creutzberg

Højde: 32 cm, mundingsdiameter: 13 cm. Mestermærke: WC⁵¹ (K.M.R.)

Skilte. — Til velkomsten hører ialt 24 skilte af sølv. De 12 hænger i den faste ring omkring bægeret, og de øvrige 12 hænger fra lågets kant. Skiltene, der alle er smykkede med en kringle, bærer giverens initialer samt oftest årstal for optagelsen i svende-broderskabet. De fleste skilte kan identificeres med ret stor sikkerhed:

	Initialer	Givers sandsynlige navn	Årstal	Mestermærke
1. skilt	RASB	?		JF
2. »	FWA	Fr. Wich. Asbach	1780	JF
3. »	OPSS	Ole Paulsen	1781	JF
4. »	ANS	Anders Nielsen		JF
5. »	NLB	Niels L. Bach	1781	JF
6. »	PRSR	Peder Rasmussen Ravn	1781	
7. »	CISB	?		JF
8. »	SJS	Søren Jensen	1782	JF

	<i>Initialer</i>	<i>Givers sandsynlige navn</i>	<i>Årstal</i>	<i>Mestermærke</i>
9.	» MMSR	Mads Madsen Rode	1782	JF
10.	» SHS	Søren Hendrichsen	1783	JF
11.	» NRR	Niels Rasmussen Ruth	1785	CH
		(Lidt tungere skilt, motiv: to kronede løver m. kringle)		
12.	» HN Sch	Hans Nielsen Skustrup	1785	JF
13.	» GJS	Greis Jensen	1785	CH
14.	» SLS	Søren Lassen	1786	CH
15.	» LTB	?		CH
16.	» SJS	Søren Jensen	1787	JF
		(Stort tungt skilt i smuk udførelse, forside forgyldt)		
17.	» NTSB	?		CH
18.	» OCS	?		CH
		(Lidt tungere skilt, motiv: to kronede løver m. kringle)		
19.	» TJSH	?		JF
20.	» CLSM	Chresten Laursen Møller	1788	JF
21.	» JHF	Henrik Folkener	1788	JF
22.	» JHG	Jørgen Hansen Gyrsting	1789	CH
		(Lidt tungere skilt, motiv: to kronede løver m. kringle)		
23.	» JHS	Jacob Hansen Ritto	1789	JF
24.	» CNF	Clemmen Nielsen Fisker	1804	NH ⁵²

Den 5. oktober 1835 »blev taget af Laden til et Fouteral til broderskabet Welkomst 4 Rdl«. Det her omtalte futteral var »heelt overtrukken med Skind indvendig Først med Fløjel samt Forgyldt udvendig«⁵³.

Længe efter den egentlige lavstids ophør opstod der strid mellem bagermestre og -svende, om hvilken part, der egentlig ejede sølvvelkomsten. Svendene havde den 7. marts 1862 besluttet at søge om mestrenes tilladelse til at »den Sølv Pokal, som Svende hidtil har betragtet som deres Eiendom, maa blive solgt til Fordeel for deres Sygekasse«. Mestrene nægtede at udlevere velkomsten, og Bagersvendenes Forening anlagde sag mod mesterforeningen ved dennes formand, bagermester P. Josephsen. Randers bytings dom af 30. januar 1888 lyder på frifindelse, og velkomsten skulle altså fortsat tilhøre mestrene.

Velkomstens historie er fuldt ud oplyst. Det var bagersvendene, der i 1835 anskaffede den og betalte den⁵⁴. Svendene har brugt velkomsten ved deres sammenkomster, og skiltene fører svendenes velkomst-tradition næsten tilbage til broderskabets stiftelse. Men bytingets dom går altså svendene imod, og årsagen her må bl. a. søges i broderskabets stilling som organisation, der var underlagt mesterlavet.

Når svendene gjorde krav på deres egen gamle velkomst, skete det ud fra påstanden om, at »Bagersvendenes Fagforening«, — som svendenes organisation hed siden 1881, — var en direkte fortsættelse af broderskabet af 1777. Dette kunne ikke anerkendes af retten, eftersom svendenes sygekasse af 1862 ikke kunne ses at være anerkendt af indenrigsministeriet som en fortsættelse af det gamle broderskab⁵⁵.

Skal velkomsten placeres på sit rette sted i dag, er der ingen tvivl om, at det må blive hos svendene, og man kan ikke frigøre sig for den tanke, at retten faktisk er

gået mestrenes ærinde. Ydermere blev det ved den samme bytings-dom foreholdt mestrene snarest til svendene at udlevere de øvrige genstande, som ligeledes havde tilhørt disse. De øvrige genstande var ikke inddraget i proceduren på samme måde som velkomsten, men det kan ikke ses, at der retsligt har været grund til at skelne mellem disse og den omstridte velkomst.

En helt anden sag er, at eftertiden må være mestrene taknemlig for, at svendenes velkomst ikke blev omsat i sygekasse-formue. Den kunne da nemt være forsvundet for tid og evighed.

På et møde i bagermestrenes forening, 29. november 1888, blev det vedtaget, at sølvvelkomsten skulle overdrages »Randers Byes historiske Samling til Opbevaring«⁵⁶.

Broderskabets skafferstok nævnes 1835, da den blev malet samtidig med laden⁵⁷. Skafferstokken kendes i øvrigt ikke.

8. Murerne

Gennem de skriftlige kilder kender man noget til murermestrenes inventar, — men kun en enkelt genstand er bevaret. Hos svendene er det omvendt. Her er en del genstande bevaret, men den skriftlige overlevering er ringe.

Broderskabets lade. — Det skrin af træ, der opbevares på museet i Randers, og som ifølge traditionen kaldes »Randers Murerlaugs Lade«, er sikkert murersvendenes lade.

Beskrivelsen af mestrenes lade stemmer i hvert fald ikke overens med den såkaldte Randers Murerlavs Lade. Den bevarede lade indhold er udelukkende ting, der har tilhørt svendenes sammenslutning: tilbehør til fanen og nogle protokoller for Murerne (svendenes) Syge- og Begravelseskasse. Meget taler for, at svendeladen med indhold er afleveret til museet ved Syge- og Begravelseskassens ophør, omtrent samtidig med fane og skafferstokke.

Svendenes lade, der omtales i mestrenes protokol den 10. juli 1777, er et ret simpelt skrin af fyrretræ, oprindelig med rød og grøn bemaling og med et ophøjet firkantet felt (ca. 18×24 cm) midt på låget. På forsiden til venstre for låsen ses Frederik d. VII's navnetræk og til højre et motiv, der indeholder forskelligt murerværktøj.

Indvendig på låget sidder to gode smedede hængselbeslag. Låsen er en svær jernlås med to nøgler. På langs i laden i hængsel-siden er anbragt en læddike med tre lige store rum med skuffer. Indvendig har laden ret ny grøn bemaling. L: 50 cm, br: 44 cm, h: 22 cm. (K.M.R. nr. 743).

Broderskabets velkomst. — Murersvendenes velkomst, der er af sølv og med indvendig forgyldning, har ingen indskrift. Bægeret bæres på en cirkulær fod, og på det tilhørende låg står øverst en velformet soldaterfigur med trekantet hat. Soldaten holder en fane med græsk kors. Under fodstykket, som er fæstet til stilken med skrue og møtrik, er præget flere ens mestermærker samt et byvåben⁵⁸. H: 41 cm, mundings-diameter 12,5 cm. (K.M.R.).

Skilte. — Omkring velkomstens bæger sidder en løs ring med 12 kroge, og lågets nederste kant bærer 14 kroge, så velkomsten har plads til ialt 26 skilte.

Alle 26 skilte er bevarede, og på alle skilte ses det samme mærke: murske og hammer. Skiltene er forsynet med giverens (svendens) navnetræk samt årstal for hans

optagelse som svend. I det omfang, som det er muligt, skal der i det følgende gøres nærmere rede for givnerne:

		Mestermærke
1. skilt mrk. JAS - 1760	(Jørgen Adamsen)	PNM ⁶⁰
2. » » AC - SM - 1760	?	PNM
3. » » NM - SH - 1761	(Niels Michelsen)	PNM
4. » » PP - SL - 1762	(Peder Pedersen)	NB
5. » » RB - 1763	(Rasmus Baltersen)	NCB
6. » » MJS - 1763	(Mads Jensen)	NCB
7. » » JGL - 1765	(Jørgen Godtfredsen Landtrock)	NBC
8. » » SS - SA - 1765	(Søren Sørensen Allestrup)	NCB
9. » » HJS - 1766	(Hans Johansen) ?	NCB
10. » » HJS - 1767	(Hans Johansen)	NCB
11. » » MT - JS - 1767	(Mathias Jensen)	NCB
12. » » JP - S - 1767	(Jens Pedersen)	CH
13. » » AJ - S - 1767	(Anders Johansen)	CH
14. » » CC - S - 1767	(Christen Christensen)	NCB
15. » » P - JS - 1767	(Peder Jensen)	NCB
16. » » S - SB - 1770	(Søren Sørensen Basballe)	CH
17. » » H - TS - 1770	(Hans Tønnesen)	CH
18. » » AD - HS - 1771	?	CH
19. » » IC - S - 1771	(Ivar Christiansen)	NCB
20. » » A - OS - 1772	?	CH
21. » » S - AS - 1772	?	CH
22. » » A - BS - 1773	(Anders Bertelsen)	CH
23. » » SH - VS - 1773	(Søren Hybertsen ?)	CH
24. » » N - JS - 1773	(Niels Justesen)	CH
25. » » SN - SH - 1775	?	JF
26. » » JJ - SG - 1775	?	CH

På murersvendenes velkomst er anbragt et skilt med indskriften: »Erhvervet ved Gave fra Sparekassen for Randers By og Omegn«⁶⁰.

Broderskabets segl kendes fra Kulturhistorisk Museums protokol. Det benævnes her: *Randers Mursvende Laug Signet. (nr. 437).*

Broderskabets herbergsskilt er et stort, robust gadeskilt af smedejern, der bærer indskriften *Her er Muursvendenes Herberg 1861*. Indskriften står klar og ny-optrukket, men ellers er den gamle bemaling mørk og medtaget af vind og vejr. På den firkantede, nedhængende plade skimtes motivet: forskelligt murerværktøj samt Frederik d. VII's navnetræk, og pladen er indrammet af en 12 cm bred gennembrudt kant af smedejern. Til skiltet hører ifølge museets protokol et stativ. Svendenes herbergsskilt er omkring 1898 overdraget til museet af bestyrelsen for Murenes Syge- og Begravelseskasse. H: 53 cm, br: 56 cm. (K.M.R. nr. 126).

Broderskabets fane. — På en lys kraftig bomuldsdug (140×170 cm) er på begge sider i klare farver malet en række nationale symboler, der indrammer murenes værktøj i et blåt felt. Dette »skjold«, der er motivets centrale figur, støttes af to løver.

Over skjoldet står Frederik d. VII's kronede navnetræk, og øverst i fanen ses to korslagte spyd med dannebrogssflag. Nederst står indskriften: *Muur-Svendenes fane 1849*.

Fanen smykkes yderst af en grøn guirlande, og den kantes af en rød-hvid frynse.

Fanen sidder på en ca. 360 cm lang rød- og hvidmalet stang, der foroven ender i en hånd, der fatter om en spyd-od.

Som det antydes i indskriften, er denne fane sikkert anskaffet i året 1849. Fanen var forsikret sammen med velkomsten, og ved Syge- og Begravelseskassens ophør i 1902 blev den overdraget til museet i Randers. (K.M.R. nr. 742).

To skafferstokke. — Samtidig med murersvendenes herbergsskilt modtog museet i Randers ligeledes to helt ens skafferstokke. Disse stokke er fremstillet i den for skafferstokke så almindelige og karakteristiske form, det stiliserede karvsnit, der er malet i hvide og røde farver. Stokkene afsluttes forneden af et drejet håndtag og foroven af en oprindelig forgyldt knop. Til knoppen er fæstet røde og hvide silkebånd. L: 78 cm. (K.M.R. nr. 127).

To andre stokke blev ved samme lejlighed overdraget til museet. Disse stokke er også ganske ens.

Det drejer sig om to slanke, drejede stokke, brunmalede og med lys staffering. Stød og slag har afsløret ældre lag af røde og grønne farver under den lidt triste brune maling. Øverst på stokkene er anbragt en lille forgyldt jerngaffel, og hertil er fæstet røde og hvide silkebånd.

Da disse stokke er overdraget museet af murerne Syge- og Begravelseskasse, må man regne med, at også disse genstande har tilhørt murersvendenes sammenslutning. L: 78,5 cm. (K.M.R. nr. 128).

9. Bødkerne

Da bødkersvendenes broderskab efter 1860 blev omdannet til en sygekasse, kom svendenes gamle lavsinventar til at tilhøre den nye forening, og da denne blev ophævet 1868, afleverede dens medlemmer følgende inventar-genstande til opbevaring i rådstuens arkiv:

1. En trækasse som svendelade
2. en velkomst
3. et stueskilt
4. et gadeskilt
5. to skafferstokke og fire lignende
6. svendenes fane.

Denne inventarliste er det faste udgangspunkt for beskrivelsen af svendenes inventar, der senere blev overdraget til museet i Randers⁶⁴.

Broderskabets lade er et brunmalet skrin af fyrretræ med flad, lodret bagside. De øvrige tre sidestykker har karnis-profil ligesom snedkernes liglade. Låget har udvendig en indrammet firkant (18×25 cm), og heri er malet en gengivelse af Randers byvåben. Endestykkerne har håndtag af jern, og laden er forsynet med en lås af almindelig størrelse med to nøgler.

Indvendig har laden skarlagensrød bemaling med gylden staffering på låget. Låget har indvendig en forsænket firkant med årstallet 1820 samt følgende bogstaver. Enkelte har kunnet identificeres.

P S

K P S

T I B (Thomas Jensen Balle)

E N S (Espen Nielsen)

L A S (Lauritz Andersen)

M S

N P S (Niels Petersen)

S C G (Søren Christensen Glas)

T G S

Langs låget er anbragt en læddike med tre rum og dertil hørende skuffer.

Laden nævnes første gang den 6. oktober 1799, og i januar 1847 betalte broderskabet 10 rd for dens reparation. L: 51 cm, br: 44,5 cm, h: 28,5 cm. (K.M.R.).

Broderskabets velkomster. — 1. Omtrent samtidig med broderskabets stiftelse får svendene deres første velkomst. Den 28. december 1799 betales velkomsten med 6 rd, og mere ved man ikke om den⁶².

2. Den 22. april 1835 besluttede bødkersvendene, at »denne 1 Rbd. Sølv, som bliver betalt af dem, der bliver Svende til Een ny Sølv Welkumst skal fremdeles henleges«⁶³. I august 1841 henstår der 26 rd, og der skyldes 11 rd til velkomsten. Det vides ikke, om denne sølvvelkomst nogensinde blev anskaffet; det er vel næppe sandsynligt.

3. I 1852 erhvervede broderskabet sig en ny velkomst, et beskedent tinarbejde. Det er denne velkomst, der nævnes i inventarlisten fra 1868. Velkomsten er et robust og groft drikkekar på fod. Dertil hører et låg, som er prydet med en buste af »TOR-VALSEN«. H: ca. 39,5 cm, mundingsdiameter: 17 cm. (K.M.R.).

Skilte. — Til velkomsten hører 14 skilte: simple, ovale tinplader ophængt i en fast ring med huller omkring bægeret. Skiltene bærer grove afbildninger af bødkerredskaber samt tønde og kar.

Broderskabets gadeskilt består af en kvadratisk jernplade (ca. 46×46 cm) ophængt i en jernbøjle, der kunne fastgøres i muren. Ovenpå jernbøjlen står en tønde, der foroven prydes af en lyre-formet genstand. Tønden flankeres af to bødkere i arbejdstøj og med værktøj i hænderne. På det firkantede skilt, der er nogenlunde ens på begge sider, står for neden: *Her er Bødker Svendenes Kroe 1861*. Over indskriften er skiltet dekoreret med bødkerredskaberne passer, båndknive og bødkerhammer. H: 110 cm. (K.M.R.).

Der foreligger yderligere nogle oplysninger om bødkersvendenes skilte: ny-anskaffelse, reparationer m. v. i tidsrummet 1834—1856. Da der har været tale om to skilte, hvoraf stueskiltet tilsyneladende ikke er bevaret, vil det ikke være muligt at få de nævnte oplysninger sikkert placeret.

De skafferstokke, der nævnes i inventarlisten, må sikkert findes i museets samling af uidentificerede skafferstokke.

Broderskabets fane, der måler ca. 195×270 cm, er fremstillet af lyst, groft lærred, hvorpå der — på begge sider — er malet motiver i tre grupper. Øverst står i en bue BØDKERSVENDENES FANE i gylden skrift. Herunder danner to korslagte splitflag ramme over Christian d. VIII's navnetræk.

I midten er gengivet en fangst-scene fra en hvalfangerfærd. Et tre-mastet skib har lagt bi, og herfra er søsat en robåd, hvis mandskab er i færd med at harpunere en hval. Et fængslende og markant motiv, der må have forbindelse med bødkerne leverance af tønder til hvalolie.

Den tredje figurgruppe, for neden, kendes også fra gadeskiltet. En tønde er flankeret af to arbejdende bødkere, og herunder står: *Den 18. September 1846*. Til fanen

hører en sortlakeret stang. Den 4. januar 1847 nævnes 14 bødkersvende, som har bekostet denne fane⁸⁴.

10. Rebslagerne

Rebslagersvendenes broderskab har ejet en del lavsgenstande, hvoraf nogle er bevaret.

Broderskabets lade er en lav kasse af fyrretræ, uden beslag. Udvendig er laden brunmalet med hvid staffering på låget, som bærer indskriften: *Rebslagersvendenes Lade og Sygekass.* Under denne indskrift ses en dekoration: To vildmænd, der støttende sig til hver sin kølle, flankerer et skjold med tre rebslagerkroge. På ladens forside står: *Denne Lade bekostet 1853* og desuden findes Frederik d. VII's navnetræk og to korslagte splitflag. På endefladerne er to jernhåndtag, og laden er forsynet med en mindre jernlås, hvortil der hører to nøgler. På bageste langside står: *Opmalet Aaret 1889.*

Indvendig har laden rød bemaling, og den er forsynet med læddike, der har fire mindre rum. L: 50,5 cm, br: 34,5 cm, h: 17,3 cm. (K.M.R. nr. 8186).

Broderskabets velkomst er et robust og groft stykke tinarbejde, der på fodstykket har indskriften: *Denne Velkomst er bekostet af samtlige Rebslagermedbrøderne i Randers Aaret 1843.* Lågets håndgreb er formet som en buste af Thorvaldsen. Rundt om bægeret samt på lågets kant sidder faste ringe med henholdsvis 18 og 12 huller til skilte, hvoraf 18 stykker er bevaret. H: 39 cm, mundingsdiameter 17 cm. (K.M.R. nr. 8185).

Skiltene er ovale, hvælvede plader af sølv med veludførte graveringer. De 15 skilte er smykket med et kronet skjold, og i alle skjolde ses de tre rebslagerkroge samt en cordelfordeler.

Samtlige 18 skilte er forsynet med giverens navn og årstal, som følger:

Mestermærke

1. skilt N. E. Henreksen,	1843	JM ⁸⁵
2. » N. N. Soelberg,	1843	JM
3. » N. C. H. Solberg,	1843	WC ⁸¹
4. » H. I. Solberg,	1843	WC
5. » C. Berg,	1852	JG ⁸⁶
6. » G. Ravn,	1852	JG
7. » J. Kragballe,	1852	JG
8. » H. Juchumsen,	1852	JG
9. » S. Solberg,	1852	JG
10. » H. Spliid,	1852	JG
11. » P. Berg,	1852	JG
12. » M. Jensen,	1852	JG
13. » F. M. Brener,	1852	JG
14. » S. Ficher,	1852	JG
15. » F. Ravn,	1852	JG
16. » J. Michelsen,	1852	JG
17. » C. Gydesen,	1852	JG
18. » T. Jensen,	1855	JG

Ligesom velkomsten har skiltene et tungt og robust præg: solidt og holdbart håndværk, og ikke fremstillet med den sikre sans for stil og ynde, som så ofte gør skiltene til små mesterværker.

Broderskabets skafferstok består af 2 dele: Et 32,5 cm langt, drejet og brunmalet håndtag af træ samt en 35,5 cm lang træstok med firkantet profil og indsatte klodser, malet med rød, gul, grøn og hvid farve. På stokken sidder adskillige bånd med indskrifter. På et bånd er broderet året 1823. Andre bånd har følgende navne: H.J.S. 1845, A. Pelsten 1857, A. Weirum 3/10 1880, Den 2. Januar 1881 — V. Kræmmer, M. Hartz 10. oktober 1886, M. L. Jeberg, Kristian Frederik Jørgensen Scheel, T. S. V. Frandsen, H. J. Solberg. L: 68 cm (K.M.R. nr. 8188).

Broderskabets segl kendes fra Kulturhistorisk Museums protokol. Det benævnes her: *Rebslagersnes signet Randers* (220:52).

Broderskabets herbergsskilt. — Rebslagersvendenes herbergsskilt er et trekantet, sortmalet metalskilt, som for neden har indskriften: *Rebslagersvendenes Herbergs Skildt kostet 1817*. Herover står to vildmænd, støttende sig til en laurbærkrans, hvori der sidder en cordelfordeler over en opgående sol. Øverst på skiltet står Frederik VI's navnetræk, og under den vandrette kant hænger tre rebslagerkroge. På modsat side står for neden: *Istandgjort og opmalet 1875*. Vildmændene støtter her en laurbærkrans, hvori er anbragt de tre kroge. Br: ca. 39 cm, h: ca. 25 cm. (K.M.R. nr. 8187).

Broderskabets faner. — 1. »Rebslager Svendenes Fane i Randers er anskaffet paa hans Maj. Kong Frederiks den Syvendes Geborsdag den 6. Oktober 1848 og Under tegnede Svende haver dertil skjænket 1 Rbd. hver«, hedder det i en af svendenes bøger⁴⁷. 10 svende nævnes ved navn. Denne fane vides ikke at være bevaret.

2. Allerede 1857 anskaffede rebslagersvendene en ny fane, og for denne foreligger der specificerede regninger, dateret juni og juli 1857. I sammendraget form ser regningerne således ud:

»2de Flagstænger omgjort til at skilles ad	1 Rd		
for at lade samme male og lakere		3 mk	8 sk
betalt Smed Møller for beslag til samme		3 mk	12 sk
Kjøbt en Skruefier til at skrue Stængerne sammel med		2 mk	
Syeløn og Tillæg til den nye Fane	1 Rd		
5½ al. Lærred 28, rf.	1 R	3 mk	10 sk
Ialt	5 Rd		14 sk

3. Ved en kvartal-samling i juli 1883 vedtog rebslagersvendene, at en vis sum af sammensparede penge skulle henstå til køb af en fane. Det er sikkert denne fane, som den 19. oktober 1965 af rebslagerarbejdernes fagforening blev overdraget Kulturhistorisk Museum i Randers.

Fanen, der har indskriften: *Rebslagersnes Fagforening, Randers - stiftet 1. Januar 1897* er blot nævnt her, men hører egentlig ikke med til broderskabets inventar.

En 12 cm lang, grønmalet bliksparebøsse samt en hvid skafferhue og et forklæde er sammen med andre lavsagenstande indgået til museet. (K.M.R. nr. 8189, 8190).

BILAG VIII₁

Skomagerlav, mestre indskrevet i lavet

Laugs-Hus-bog, 1749

	Antal	Indskrivnings- periode, år	Antal mestre indskrevet i perioden	Mestrenes antal pr. 1. januar, år
1750—54	3	}	20	1770: 23
1755—59	7			
1760—64	4			
1765—69	5			
1770—74	3			
1775—79	6	}	25	1780: 26
1780—84	7			
1785—89	7			
1790—94	15	}	30	1790: 31
1795—99	5			
1800—04	13			
1805—09	14	}	25	1800: 41
1810—14	14			
1815—19	18			
1820—24	18	}	20	1810: 42
1825—29	19			
1830—34	18			
1835—39	19	}	25	1820: 67
1840—44	13			
1845—49	14			
1850—54	25	}	25	1830: 78
1855—59	14			
			83	1840: 90
			92	1850: 82
			83	1860: 90
			85	
	251			

BILAG VIII₂Oversigt over udenbys mesterstykker
i tiden 1830—59

	Smede	Skræddere	Skomagere	Snedkere	Hattemagere	Bagere	Ialt
Samtlige mestre, indskrevet 1830—59	33	58	103	34	12	45	285
Mestre med mesterstykke fra København	12	10	5	4	0	5	36 = 12,6 %
Mestre med mesterstykke fra andre købstæder	0	4	1	2	1	0	8 = 2,8 %
							Ialt 44 = 15,4 %

BILAG VIII₃

Skrædderlav. Mestre indskrevet i lavet
Fødesteder (hjemsted). Lavets protokol 1691 og 1824

	Randers	København	Andre købstæder	Landet	Tyskland	Norge	Ikke angivet	Ialt
1690—99	0	0	1	2	0	0	4	7
1700—09	3	0	0	0	0	1	1	5
1710—19	2	0	0	2	0	0	1	5
1720—29	0	1	0	2	1	0	1	5
1730—39	1	1	1	2	0	2	0	7
1740—49	0	2	3	1	0	0	6	12
1750—59	1	0	2	1	0	1	3	8
1760—69	5	2	1	1	0	0	0	9
1770—79	1	0	0	0	0	0	2	3
1780—89	4	0	1	1	0	0	4	10
1790—99	3	0	0	1	0	0	5	9
1800—09	3	0	1	1	0	0	8	13
1810—19	6	0	0	1	0	0	9	16
1820—29	4	0	0	1	0	0	3	8
1830—39	8	1	2	0	0	0	9	20
1840—49	5	3	2	2	0	0	7	19
1850—59	2	4	2	1	0	0	10	19
Ialt	48	14	16	19	1	4	73	175
% af 102 angivne	47,1	13,7	15,7	18,6	1,0	3,9		

Smedelav. Mestre indskrevet i lavet

Faglig inddeling. (Lavers protokol 1685)

	Grovsmede	Kleinsmede	Nagelsmede	Bøssemagere	Tinstøbere	Ikke angivet	Ialt
1690—99	1	4	0	1	1	0	7
1700—09	1	4	0	0	0	1	6
1710—19	0	1	0	0	0	0	1
1720—29	2	2	0	1	0	0	5
1730—39	1	1	0	0	0	0	2
1740—49	0	1	0	0	0	0	1
1750—59	0	3	1	0	0	0	4
1760—69	2	1	0	0	0	0	3
1770—79	0	1	0	0	0	0	1
1780—89	2	1	0	0	0	0	3
1790—99	0	3	0	0	0	0	3
1800—09	1	2	0	0	0	1	4
1810—19	2	2	0	0	0	0	4
1820—29	2	0	0	0	0	0	2
1830—39	3	2	0	0	0	0	5
1840—49	5	4	0	0	0	2	11
1850—59	7	8	2	0	0	0	17
Ialt	29	40	3	2	1	4	79
% af 75 angivne .	38,7	53,3	8,0 %				

Skomagersvende, indskrevet i broderskabet i Randers

Hjemsteder. (Broderskabets protokoller 1667—1859)

	København	Kalundborg	Øvrige Sjælland og sydlige øer	Fyn og sydlige øer	Ålborg	Randers	Århus	Horsens	Vejle	Kolding	Viborg	Sonderjylland	Hobro	Ebeltoft	Grenå	Andre steder i Jylland	Holsen, Lauenborg og Hamborg	Tyskland og Mellemuropa	Norge	Sverige	Ikke angivet	Tilrejsende svende			
																						Ialt	Anstal	% af	angivne
1670—74 ..	3	0	1	0	7	9	3	0	0	0	7	1	0	0	0	1	1	3	0	1	17	54	28	75,7	37
1675—79 ..	1	1	3	1	1	15	7	1	0	0	3	0	1	0	0	2	0	1	0	1	3	41	23	60,5	38
1680—84 ..	1	2	2	0	4	10	3	0	0	1	4	0	0	0	0	0	0	0	1	0	4	32	18	64,3	28
1685—89 ..	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	4	0	0	0
1690—94 ..	0	0	3	0	1	0	3	0	0	0	0	0	1	1	0	2	0	0	1	1	17	30	0	0	0
1695—99 ..	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	2	0	10	17	0	0	0
1700—04 ..	9	0	1	0	2	3	1	1	0	0	2	0	0	0	0	1	0	0	4	0	11	35	21	87,5	24
1705—09 ..	5	0	0	0	2	9	0	2	0	0	3	0	1	0	0	0	0	0	0	0	14	36	13	59,1	22
1710—14 ..	1	1	1	0	2	9	2	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	16	36	11	55,0	20
1715—19 ..	2	2	2	0	0	5	3	0	0	0	2	0	0	0	0	1	1	2	1	0	16	37	16	76,2	21
1720—24 ..	6	1	3	1	3	12	7	0	2	1	0	0	0	0	0	4	1	4	6	1	6	58	40	76,9	52
1725—29 ..	5	3	1	1	3	12	7	2	2	0	0	0	0	0	0	0	4	3	4	3	4	54	38	76,0	50
1730—34 ..	11	0	1	1	7	10	6	0	1	0	2	0	0	0	0	0	2	3	6	3	4	57	43	81,1	53
1735—39 ..	6	1	1	0	3	11	3	0	0	1	2	0	0	0	0	0	1	0	5	2	8	44	25	69,4	36
1740—44 ..	8	0	2	0	3	16	1	0	0	0	2	1	0	0	0	2	1	1	10	0	5	52	31	66,0	47
1745—49 ..	9	0	5	1	5	20	3	1	1	0	4	1	1	0	0	2	0	0	1	2	5	61	36	64,3	56
1750—54 ..	3	0	1	0	1	7	2	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	3	1	15	36	14	66,7	21
1755—59 ..	6	1	1	2	1	7	0	1	0	0	0	1	4	0	0	0	1	6	2	2	19	54	28	80,0	35
1760—64 ..	1	0	2	0	0	7	2	1	0	0	6	0	0	0	0	0	1	1	1	0	22	44	15	68,2	22
1765—69 ..	4	0	1	0	2	14	2	0	0	2	4	2	0	0	0	0	0	1	0	0	10	42	18	56,3	32
1770—74 ..	7	1	1	2	3	13	1	0	0	3	2	1	4	0	0	0	0	1	4	1	12	56	31	70,5	44
1775—79 ..	0	0	1	0	0	30	0	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0	0	3	0	24	61	7	18,9	37
1780—84 ..	6	0	2	1	2	32	0	0	0	0	4	4	1	0	0	0	0	0	1	0	23	76	21	39,6	53

1785—89 ..	4	1	3	1	0	47	0	0	0	0	3	2	2	0	0	0	1	0	3	0	3	70	20	29,9	67
1790—94 ..	8	1	3	1	4	27	0	1	1	0	3	4	0	0	0	0	0	2	2	1	2	60	31	53,4	58
1795—99 ..	9	1	2	1	2	25	0	1	0	0	2	7	2	0	0	0	3	1	1	0	1	58	32	56,1	57
1800—04 ..	11	0	2	0	2	35	1	2	0	1	1	2	2	0	0	0	0	2	1	2	12	76	29	45,3	64
1805—09 ..	8	2	2	3	4	39	2	1	0	1	3	5	0	0	0	0	2	5	3	0	7	87	41	51,3	80
1810—14 ..	2	0	1	1	9	41	0	2	2	1	4	2	3	0	2	0	8	6	2	2	6	94	47	53,4	88
1815—19 ..	35	0	7	7	9	63	1	1	0	3	7	12	0	0	1	0	4	7	7	2	14	180	103	62,0	166
1820—24 ..	46	2	27	11	6	52	10	6	0	5	13	10	3	0	0	4	5	10	5	2	11	228	165	76,0	217
1825—29 ..	32	1	15	10	10	62	9	4	1	0	11	6	2	0	0	2	2	11	13	4	8	203	133	68,2	195
1830—34 ..	10	0	7	11	10	51	7	2	0	0	9	9	0	1	0	1	1	4	9	0	0	132	81	61,4	132
1835—39 ..	6	0	8	6	6	48	4	3	0	1	10	1	0	0	0	0	3	3	3	0	2	104	54	52,9	102
1840—44 ..	7	0	6	4	5	41	0	0	2	2	10	1	4	0	0	0	0	5	4	0	4	95	50	54,9	91
1845—49 ..	8	0	2	2	5	41	3	5	0	1	11	1	1	1	4	3	3	11	0	4	2	108	65	61,3	106
1850—54 ..	6	0	6	4	2	37	3	0	2	0	9	11	1	2	5	4	10	7	7	7	2	125	86	69,9	123
1855—59 ..	9	0	10	9	5	38	0	1	2	0	5	8	2	0	9	7	10	11	1	3	9	139	92	70,8	130

Ialt 295 21 136 81 131 900 97 41 16 24 152 94 36 5 21 36 65 113 116 45 351 2776

% af 2425

angivne 12,2 0,9 5,6 3,3 5,4 37,1 4,0 1,7 0,7 1,0 6,3 3,9 1,5 0,2 0,9 1,5 2,7 4,7 4,8 1,9

BILAG IX₂

Snedkersvende, indskrevet i broderskabet

Hjemsteder. (Svdenes protokol 1758)

	København	Kalundborg	Øvrige Sjælland og sydlige øer	Fyn og sydlige øer	Ålborg	Randers	Århus	Horsens	Viborg	Sønderjylland	Andre steder i Jylland	Tyskland	Norge	Sverige	Ikke angivet	Ialt
² / ₁ 1758—59 .	4	0	0	0	3	1	2	2	0	0	0	3	0	1	1	17
1760—69	5	0	1	0	0	15	4	2	3	0	1	0	0	0	1	32
1770—79	8	1	1	0	4	20	1	1	2	0	0	1	1	1	0	41
1780—89	4	0	0	0	2	19	6	2	3	1	1	1	0	0	2	41
1790—99	5	0	0	0	1	14	4	0	0	0	0	1	0	0	13	38
1800—09	3	0	0	1	3	18	1	3	0	1	0	2	1	0	34	67
1810—19	0	0	0	1	0	32	0	0	0	0	0	0	1	0	24	58
1820—29	0	0	0	0	0	53	0	0	0	0	0	0	0	0	15	68
1830—39	0	0	0	0	0	68	0	0	0	0	0	0	0	0	50	118
1840—44	0	0	0	0	0	35	0	0	0	0	0	0	0	0	9	44
Ialt	29	1	2	2	13	275	18	10	8	2	2	8	3	2	149	524
% af 375 ang.	7,7	0,3	0,5	0,5	3,5	73,3	4,8	2,7	2,1	0,5	0,5	2,1	0,8	0,5	(28,4%)	
Perioden ² / ₁ 1758—1809	29	1	2	1	13	87	18	10	8	2	2	8	2	2	51	236
															(21,6%)	
% af 185 ang.	15,7		2,2		7,0	47,0	9,7	5,4	4,3	2,2	4,3	1,1	1,1			

BILAG IX₃

Snedkersvende, der stod i arbejde i Randers, 1846-1850

Arbejdsperioder. (Snedkersvendenes lav, afregningsbog 1845)

	0-1 mdr.	1-2 mdr.	2-3 mdr.	3-4 mdr.	4-5 mdr.	5-6 mdr.	Ialt 0-6 mdr.	6 mdr. - 1 år	1-2 år	Over 2 år	Ikke angivet	Ialt
1846	8	9	1	2	2	2 (24)	8	2	2	2	6	42
1847	14	8	3	3	2	5 (35)	7	3	2	2	9	56
1848	8	5	4	4	5	0 (26)	12	3	1	2	4	44
1849	11	11	4	5	4	2 (37)	4	2	0	14	57	57
1850	5	5	1	3	3	4 (21)	5	3	1	6	36	36
Ialt	46	38	13	17	16	13 (143)	36	13	6	37	235	235
% af 198 ang. . .	23,2	19,2	6,6	8,6	8,1	6,6 (72,2)	18,2	6,6	3,0			

BILAG IX₄Vandrende bagersvende gennem Randers,
som har modtaget geskænk*(Bagersvendenes lavsbog 1777 og regnskabsbog 1838-76)*

	Januar kvartal	April kvartal	Juli kvartal	Oktober kvartal	Usikre	Ialt
1777—79	1	1	0	0	0	2
1780—89	1	5	4	11	0	21
1790—99	4	15	10	8	0	37
1800—09	19	10	10	7	0	46
1810—19	18	7	17	2	0	44
1820—29	48	74	18	122	0	262
1830—39	31	52	12	79	0	174
1840—49	55	103	42	77	31	308
1850—59	10	229	0	155	247	641
1860—62	0	85	90	66	56	297
?	0	0	0	0	21	21
Ialt	187	581	203	527	355	1853
Perioden 1777—1839	122	164	71	229	0	586

BILAG IX₅

Vandrende rebslagersvende gennem Randers
Hjemsteder. (Randers rebslagersvendes lav, Bog for geskænk og rejsepenge 1851-62)

	København	Randers	Ålborg	Viborg	Århus	Horsens	Vejle	Kolding	Grenå	Hobro	Andre købstæder, Jylland	Odense	Andre købstæder, Fyn + øer	Købstæder, Sjælland + øer	Sønderjylland	Holsten og Lauenborg	Tyskland	Memel	Sverige	Finland	Ikke angivet	Ialt
1851	5	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	12
1852	3	1	1	0	4	0	0	1	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0	0	13
1853	0	2	0	0	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	6
?	8	1	0	0	3	1	0	0	0	0	1	6	0	1	6	0	0	0	0	0	0	27
1854	8	1	2	0	1	3	0	0	0	3	2	2	2	0	4	0	1	1	0	0	0	30
1855	5	2	0	1	4	2	2	1	0	3	3	4	1	1	8	0	0	0	0	0	2	39
1856	4	0	0	0	2	0	1	2	0	0	1	2	0	2	0	0	0	0	0	0	2	16
1857	1	1	0	3	2	0	1	1	0	1	3	3	0	3	1	0	1	0	0	0	2	23
1858	14	3	0	1	3	1	2	0	0	0	3	14	0	4	14	3	6	2	0	0	2	72
1859	8	0	0	2	4	1	1	0	0	1	0	6	0	2	9	1	3	0	1	0	4	43
1860	5	1	3	3	4	0	0	0	0	1	3	6	0	6	7	0	5	0	0	1	2	47
1861	7	3	3	0	5	2	0	2	1	2	3	6	0	8	4	3	3	0	0	0	1	53
1862	5	0	0	0	3	2	0	0	5	0	4	2	2	2	4	2	1	0	0	0	2	34
Ialt	73	15	9	10	41	12	7	7	6	11	23	53	5	29	61	9	21	3	1	1	18	415
% af 397 ang.	18,4	3,5	2,3	2,5	10,3	3,0	1,8	1,8	1,5	2,8	5,8	13,4	1,3	7,3	15,4	2,3	5,3	0,8	0,3	0,3		

BILAG X₁

Smedelav. Læredrenge indskrevet i lavet

Fødesteder. (Smedelavets protokol 1685)

	København	Randers	Grenå	Ebeltoft	Hobro	Mariager	Onsild herred	Gjerlev herred	Nørhald herred	Rougsø herred	Galten herred	Støvring herred	Sønderhald herred	Djurs nr. herred	Ø. Lisbjerg herred	Mols herred	Djurs sdr. herred	Sønderlyng herred	Middelsom herred	Lander, andre steder Jylland	Århus	Ålborg	Andre købstæder Jylland	Andre steder Danmark	Udland	Ikke angivet	Ialt
1690—99	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	7
1700—09	0	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	12	22
1710—19	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	4	12
1720—29	1	5	0	0	0	0	0	2	1	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	1	0	1	5	21
1730—39	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	18	21
1740—49	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	21	23
1750—59	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	23	26
1760—69	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	28	31
1770—79	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	33	34
1780—89	0	2	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	22	29
1790—99	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	21	26
1800—09	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	22	25
1810—19	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	32	34
1820—29	0	4	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	35	40
1830—39	0	7	2	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	38	53
1840—49	0	6	2	0	5	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	1	0	0	0	51	69
1850—59	0	7	4	0	1	3	2	1	3	0	0	1	3	0	0	0	0	0	1	4	0	0	0	0	1	82	113
Ialt	1	64	8	0	6	6	3	5	5	0	2	4	5	1	0	0	0	1	1	14	1	2	3	2	3	449	586
% af 586	0,2	10,9			3,4								7,0								1,0		0,3	0,5	76,6		
% af 137 (ang.)	0,7	46,7			14,6								29,9								4,4		1,5	2,2			

Skrædderlav. Læredrenge indskrevet i lavet
Fødesteder. (Lavets protokol, indskrivningsbøger for lærekontrakter)

	København	Randers	Grenå	Ebeltoft	Hobro	Mariager	Onsild herred	Gjøllev herred	Nørhald herred	Rougsø herred	Galten herred	Sjæving herred	Sønderhald herred	Djurs nr. herred	Ø. Lisbjerg herred	Mols herred	Djurs sdr. herred	Sønderlyng herred	Middelsom herred	Lander, andre steder Jylland	Århus	Ålborg	Andre købstæder Jylland	Andre steder Danmark	Udland + andre steder i Monarkiet	Ikke angivet	Ialt
1640—49	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	14	20
1650—59	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1	0	0	0	1	0	0	1	0	2	1	0	0	0	0	0	5	14
1660—69	0	13	0	0	0	0	0	0	6	0	2	1	4	0	0	0	1	2	1	2	0	0	0	1	0	3	36
1670—79	0	8	0	0	0	0	0	1	2	0	0	2	1	1	0	0	0	1	1	2	0	0	0	0	0	5	24
1680—89	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0	8
1690—99	0	3	0	0	0	2	0	0	1	0	1	0	3	0	2	0	0	2	0	1	0	0	0	2	0	2	19
1700—09	0	6	0	0	0	3	0	0	6	1	6	2	9	0	0	0	0	3	1	6	0	0	1	1	0	3	48
1710—19	2	7	0	1	0	0	0	6	1	0	1	4	3	1	1	0	0	5	1	7	0	0	1	1	0	0	42
1720—29	0	5	0	0	0	0	0	0	1	2	2	2	7	1	1	0	1	2	2	8	0	0	2	1	0	2	39
1730—39	0	12	1	0	0	0	0	2	0	3	3	5	5	5	0	0	0	1	3	2	1	0	1	0	0	5	49
1740—49	1	6	0	1	0	0	0	1	0	2	5	1	4	2	2	0	0	3	1	3	0	0	2	0	1 ¹	2	37
1750—59	0	6	0	1	0	1	0	3	0	0	0	5	5	0	1	0	0	1	3	10	0	0	1	0	1 ²	7	45
1760—69	3	8	0	0	2	0	0	0	1	0	0	1	4	0	0	0	1	0	1	1	0	1	0	0	1 ³	5	29
1770—79	0	2	0	1	0	2	1	0	0	0	1	0	3	0	1	0	1	0	3	2	0	0	0	0	0	10	27
1780—89	1	9	1	0	1	0	0	0	2	3	1	0	1	0	0	0	0	0	1	2	0	0	0	0	0	6	28
1790—99	0	11	4	0	2	0	0	0	1	1	0	1	1	0	0	0	0	0	2	1	1	1	2	0	0	10	38
1800—09	0	10	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2	17
1810—19	0	21	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	2	0	0	4	33
1820—29	0	23	0	0	1	2	0	0	0	2	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	7	41
1830—39	0	16	1	0	2	0	0	1	0	1	2	0	0	0	1	0	0	1	0	4	0	0	3	0	0	24	56
1840—49	0	9	1	0	1	1	1	0	0	1	0	0	3	0	1	0	0	0	3	1	0	0	4	2	0	17	45
1850—59	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	1 ³	4	12
Ialt	8	182	8	4	10	11	2	15	25	19	30	25	56	12	10	0	5	22	27	57	3	3	24	8	4	137	707
% af 707	1,1	25,7		4,7									43,1									4,2		1,1	0,6	19,4	
% af 570 (ang.)	1,4	31,9		5,8									53,5									5,3		1,4	0,7		

¹Norge (Christiania). ²Rendsborg. ³Malmø.

BILAG X₃

Handskemagerlav. Læredrenge indskrevet i lavet

Fødesteder. (Handskemagerlavets protokol 1684, Ind- og udskrivningsbog for læredrenge 1715-1810)

	København	Randers	Grenå	Ebeltoft	Hobro	Mariager	Onsild herred	Gjerlev herred	Nørhald herred	Rougsø herred	Galten herred	Støvring herred	Sønderhald herred	Djurs nr. herred	Ø. Lisbjerg herred	Mols herred	Djurs sdr. herred	Sønderlyng herred	Middelsom herred	Landet, andre steder Jylland	Århus	Ålborg	Andre købstæder Jylland	Andre steder Danmark	Udland + andre steder i Monarkiet	Ikke angivet	Ialt
1680—89	1	22	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	3	0	0	0	0	0	1	4	0	1	2	0	1 ¹	3	39
1690—99	0	20	0	0	0	0	0	0	0	0	4	1	6	1	0	0	0	0	0	3	0	1	1	0	0	0	37
1700—09	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	
1710—19	0	5	0	0	0	1	0	1	0	0	3	0	1	0	0	0	1	1	0	3	0	0	0	0	0	0	16
1720—29	1	15	1	0	0	1	0	1	2	1	3	0	3	0	0	0	1	1	0	6	0	1	0	1	1 ²	5	44
1730—39	0	22	1	1	0	0	0	1	1	1	3	2	5	0	0	0	0	3	1	4	0	0	2	5	1 ¹	2	55
1740—49	0	15	0	0	1	0	0	0	0	0	1	3	1	0	0	0	0	0	0	3	0	1	3	2	0	4	34
1750—59	0	12	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1 ¹	0	15
1760—69	0	3	0	0	3	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1 ³	0	11
1770—79	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	4	0	0	4	15
1780—89	0	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	8	
1790—99	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	4	
1800—09	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
1810	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	3
Ialt	3	126	2	1	4	5	0	3	3	3	16	6	21	1	0	0	2	5	3	23	1	7	15	8	5	20	283
% af 283	1,1	44,5	4,2				30,4							8,1							2,8				7,1		
% af 263 (ang.)	1,1	47,9	4,6				32,7							8,7							3,0				1,9		

¹Sverige. ²Holsten. ³Tyskland.

BILAG X₄

Feldberederlav. Læredrenge indskrevet i lavet

Fødesteder. (Lavets protokol 1686-1859)

	Randers	Grenå	Ebeltoft	Hobro	Mariager	Onsild herred	Gierlev herred	Nørhald herred	Rougsø herred	Galten herred	Søvring herred	Sønderhald herred	Djurs nr. herred	Ø. Lisbjerg herred	Mols herred	Djurs sdr. herred	Sønderlyng herred	Middelsom herred	Lander, andre steder Jylland	Århus	Ålborg	Skive	Viborg	Andre købstæder, Jylland	Andre steder, Danmark	Norge	Skåne	Ikke angivet	Ialt
1680—89 ..	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2
1690—99 ..	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4	6
1700—09 ..	3	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	5	12
1710—19 ..	3	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	9
1720—29 ..	6	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1	2	14
1730—39 ..	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	14	15
1740—49 ..	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	16	18
1750—59 ..	5	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	12	22
1760—69 ..	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	6	10
1770—79 ..	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	6	11
1780—89 ..	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	4
1790—99 ..	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	11
1800—09 ..	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	5
1810—19 ..	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	5
1820—29 ..	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	7	10
1830—39 ..	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	5	8
1840—49 ..	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	3
1850—59 ..	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2
Ialt	33	0	0	1	2	0	1	1	1	4	2	3	0	0	0	0	0	0	3	0	0	5	2	1	1	5	2	100	167
% af 167 ...	19,8											9,0									4,8			0,6	3,0	1,2	59,9		
% af 67 (ang.)	49,3											22,4									11,9			1,5	7,5	3,0			

BILAG X₅

Bagerlav. Læredrenge indskrevet i lavet

Fødesteder. (Lavets protokoller)

	København	Randers	Grenå	Ebeltoft	Hobro	Mariager	Onsild herred	Gjerlev herred	Nørhald herred	Rougsø herred	Galten herred	Støvring herred	Sønderhald herred	Djurs nr. herred	Ø. Lisbjerg herred	Mols herred	Djurs sdr. herred	Sønderlyng herred	Middelsom herred	Landet, andre steder, Jylland	Århus	Ålborg	Andre købstæder, Jylland	Andre stæder, Danmark	Norge	Ikke angivet	Ialt
1726—29	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
1730—39	1	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	3	0	0	0	0	0	11
1740—49	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	3	4 ¹	1 ²	0	13
1750—59	0	5	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	6	13
1760—69	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0	0	0	1	0	0	1	9
1770—79	0	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	2	0	0	0	0	7	18
1780—89	0	14	1	0	0	0	0	0	0	1	2	0	2	0	0	0	0	0	0	3	1	0	0	0	0	4	28
1790—99	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	20	20
1800—09	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	10	13
1810—19	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	10
1820—29	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	16	17
1830—39	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	31	35
1840—49	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	29	33
1850—59	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	18	23
Ialt	3	53	1	0	0	1	0	0	0	2	4	0	4	0	0	0	0	0	3	6	10	0	7	4	1	148	247
% af 247	1,2	21,5	0,8			7,7							6,9					1,6			0,4	59,9					
% af 99 (ang.)	3,0	53,5	2,0			19,2							17,2					4,0			1,0						

¹ Odense, Roskilde, Holbæk (2).² Frederiksstad.

BILAG X₆

Oversigt over tilgang af læredrenge til fem håndværkerlav

	København	Randers	Grenå	Ebeltoft	Hobro	Mariager	Onsild herred	Gjerlev herred	Nørhald herred	Rougsø herred	Galten herred	Støvring herred	Sønderhald herred	Djurs nr. herred	Ø. Lisbjerg herred	Mols herred	Djurs sdr. herred	Sønderlyng herred	Middelsom herred	Lander, andre steder, Jylland	Århus	Ålborg	Andre købstæder, Jylland	Andre steder i Danmark	Udlandet, andre steder i monarkiet	Ikke angivet	Ialt
Smedelav	1	64	8	0	6	6	3	5	5	0	2	4	5	1	0	0	0	1	1	14	1	2	3	2	3	449	586
Skrædderlav . . .	8	182	8	4	10	11	2	15	25	19	30	25	56	12	10	0	5	22	27	57	3	3	24	8	4	137	707
Handskemagerlav	3	126	2	1	4	5	0	3	3	3	16	6	21	1	0	0	2	5	3	23	1	7	15	8	5	20	283
Feldberederlav .	0	33	0	0	1	2	0	1	1	1	4	2	3	0	0	0	0	0	0	3	0	0	8	1	7	100	167
Bagerlav	3	53	1	0	0	1	0	0	0	2	4	0	4	0	0	0	0	0	3	6	10	0	7	4	1	148	247
Ialt	15	458	19	5	21	25	5	24	34	25	56	37	89	14	10	0	7	28	34	103	15	12	57	23	20	854	1990
% af 1990	0,8	23,0	70 (3,5 %)					466 (23,4 %)					84 (4,2 %)					7,4					1,2	1,1	42,9		
% af 1136 ang. . .	1,3	40,3	6,5					41,0					7,4					2,0					1,8				

Skomagerlav

Regnskabsoversigt 1. januar 1820—31. december 1829

(Lavets regnskabsbog 1818—1855)

<i>Indtægter:</i>	rigsdaler		mark	skilling
Tidepenge	393		3	0
Mesterindskrivning og mesterstykker	1822		5	11
Ind- og udskrivning af læredrenge	139		1	8
Indskrivning på mesterår	86		0	12
Udstedelse af lærebreve	55		1	14
Mulkter	28		3	2
Andre indtægter	89		3	8
Samlede indtægter	2615		1	7
<i>Udgifter:</i>	rigsdaler		mark	skilling
Oldermand, fast honorar	105	0	0	
andre ydelser	49	0	12	
Byskriver, fast skriverløn	83			
breve, skriverløn, papir m. v. . .	80	3	0	
Lavssamlinger, fortæring	350	2	3	
overbisidder	175	5	12	
lavsflytning	107	0	0	
Tilskud til ligfærden	907		1	4
Afgift til vaskelad ved Randers fjord	124		0	4
Politi o. a. retshjælp	45		1	10
Hjælp til trængende	68		1	8
Gaver bl. a. ved giftermål i lavet	38		4	8
Overskud, fordelt mellem mestrene	77		2	0
Søndagsskolen, tilskud	110		0	0
Opsyn ved mesterstykker	51		4	0
Uoplyste udgifter	123		0	2
Udlån til mestre	22		3	0
Difference p. g. af mangelfuld førelse	96		1	8
Samlede udgifter	2615		1	7

BILAG XI₂

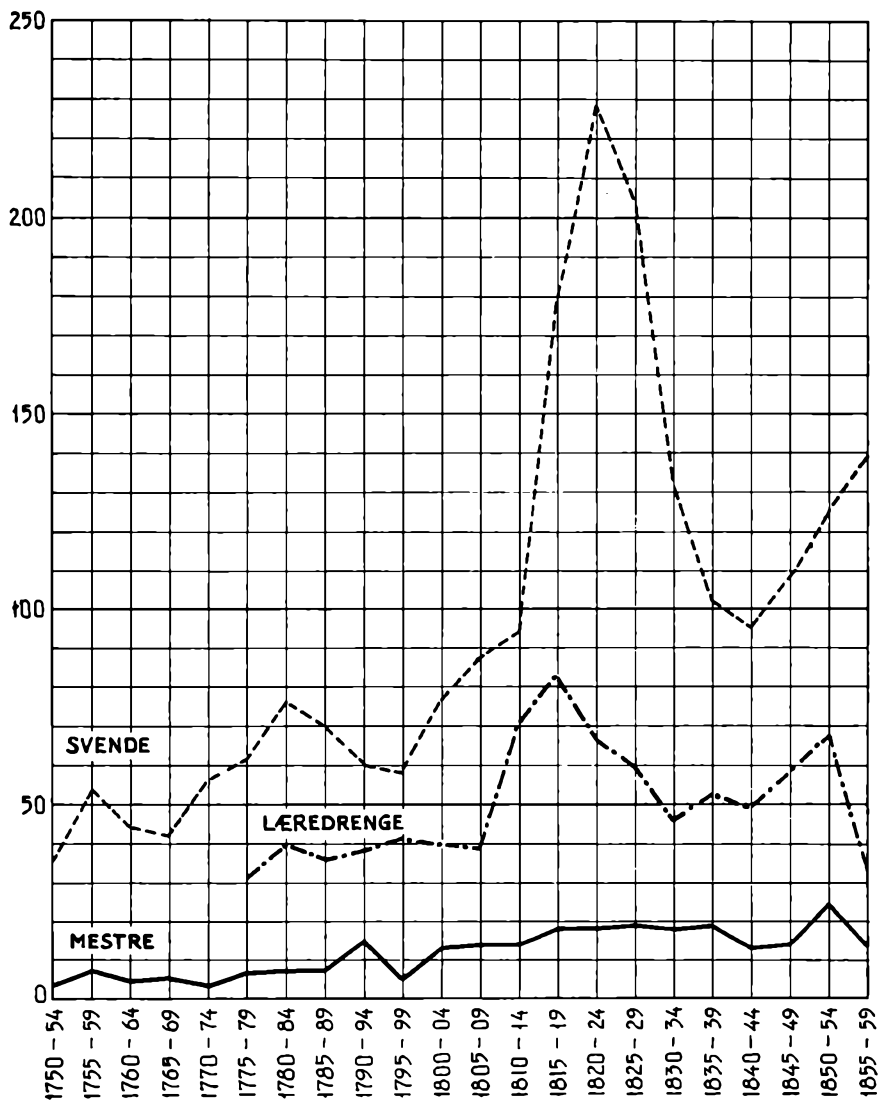
Bagerlav. Regnskabsoversigt 1830—1860

(Lavets protokol 1726, s. 86 ff, 81 b.)

<i>Indtægter:</i>	rigsdaler	mark	skilling
Tidepenge	253	4	8
Indskrivning af mestre i lavet	550	0	0
Andre indtægter	115	4	14
Samlede indtægter	919	3	6
<i>Udgifter:</i>			
Udgifter ved lavsflytning	36	2	0
Vederlag til overbisidder	123	0	0
Sociale udgifter, herunder sygdom og begravelse	191	1	7
Administration	132	5	2
Inventarudgifter	41	1	11
Søndagsskolen, tilskud	129	0	0
Politi o. a. retshjælp	33	1	7
Andre udgifter	226	1	11
Difference p. g. af mangelfuld førelse	6	2	0
Samlede udgifter	919	3	6

BILAG XII

Skomagerlav. Tilgang af mestre, svende og læredrenge 1750—1859

Henvisninger og noter

1. del

Smedenes lav

¹Købsvendenes lav, C. Nyrop, Danmarks Gilde- og Lavsskråer, I, s. 560. ²Mariegildet, også kaldet »det lille præstegilde«, ssteds s. 430. ³Repert. 2. r., 2. bd. nr. 2393. ⁴C. Nyrop, Fra Danmarks ældste Lavsskr., Kolding 1891, s. 10. ⁵Ssteds. ⁶Ssteds s. 7. ⁷Ssteds s. 8. ⁸Se C. Nyrop, Danmarks Gilde- og Lavsskråer fra Middelalderen, Kbh. 1899. ⁹S. 226. ¹⁰Oversættelsen, et håndskrift, har tilhørt Erik Pontoppidan. Thott, fol. 736. Jvfr. note 3. ¹¹Oprindelig oversættelse er gået tabt. ¹²C. Nyrop, Danske Håndværkerlavssægl (Særtryk af Tidsskrift for Kunstindustri, Kbh. 1897) s. 45. ¹³Randers rådstuearkiv, Tingbog 1598, 6. marts og 29. maj. ¹⁴C. Nyrop, Gilde- og Lavsskr. ¹⁵C. Nyrop, Da. Håndværkerlavssægl, s. 6. ¹⁶Variantformer: St. Heligius eller Eligius, Elogius, Loius, Loje. ¹⁷Mag. C. A. Christensen, Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Brev af 20. jan. 1964. ¹⁸Jvfr. Randers Købstads Historie, I, s. 96. ¹⁹J. Oskar Andersen, Kirkeleksikon IV, s. 165. ²⁰C. Nyrop, Gilde- og Lavsskr. ²¹Ssteds. ²²Randers rådstueprotokol 1586, s. 226. ²³Kroman, Danmarks gamle Købstadslovgivning. ²⁴C. Nyrop, Jy. Saml., 3. r., 3. bd. s. 468. ²⁵Tingbog 1598, 20. febr., 27. febr., 6. marts, 29. maj og 26. juni. ²⁶Bilag VIII, 4. ²⁷Historisk årbog, Randers LI, s. 18. ²⁸Jvfr. Helge Søgaard, Gl. By, årbog 1961, s. 79 ff. ²⁹C. Nyrop, Gilde- og Lavsskr. II, s. 65. ³⁰Ssteds, s. 166. ³¹Indk. breve til magistraten vedr. lavene 1611—1764. ³²Ssteds. ³³Ssteds. ³⁴Lavets protokol, s. 136 ff. ³⁵Ssteds, s. 137 b. ³⁶Helge Søgaard, Gl. By, årbog 1961, s. 96. ³⁷Randers Smedemesterforenings jubilæumsskrift, Rds. 1932, s. 39. ³⁸Lavets protokol, s. 126 b.

Skræddernes lav

¹Historisk årbog, Randers LV, s. 54. ²Indk. breve til magistraten vedr. lavene, 1611—1764. Bilag I. ³C. Nyrop, Gilde- og Lavsskr. II, s. 341. ⁴Ssteds. ⁵Ssteds, s. 561. ⁶Helge Søgaard, Gl. By, årbog 1947, s. 32. ⁷V. A. Secher, Forordn. og Recesser 4. bd. s. 27. ⁸Randers rådstuearkiv, kopibog for magistraten. ⁹O. Smith, Historisk årbog, København, 1921, s. 26. ¹⁰Helge Søgaard, Gl. By, årbog 1947, s. 32. ¹¹V. A. Secher, Forordn. og Recesser, 1. bd. s. 49. ¹²Regeringsmønt i Danmark i 14. og 15. årh. Endnu i brug i det 16. århundrede (Nord. Kultur XXX, s. 249). ¹³Bilag II. ¹⁴V. A. Secher, Forordn. og Recesser, 3. bd. s. 675. ¹⁵Lavets protokol, upag. ¹⁶Jyske Registre, 18. sept. 1767. (RA). ¹⁷Lavets protokol, 1691—1824 (upag.). ¹⁸Stiftsrelationer, 1735. ¹⁹Lavets protokol, 1691—1824. ²⁰Kassebog for Skrædderlavets ligkasse, upag. ²¹Skrædderlavet, Kontingentbog for Ligkassen. ²²Lavets forhandlingsprotokol, 1825—1921, s. 33 b. ²³Ssteds. ²⁴Ssteds, s. 69 b. ²⁵Ssteds, s. 73 b. ²⁶Lavets protokoller, 1642—1691 og 1691—1824. ²⁷Kassebog for Skrædderlavets ligkasse. ²⁸Johan Friderich Carøe, justitsråd, borgmester 7. april 1773. ²⁹Johan Henrich Stabell, rådmænd 23. februar 1780. ³⁰Sneebjørn Aegyrssen Stadfeldt, byfoged, rådmænd 1796. ³¹Lavets forhandlingsprotokol, 1825—1921, s. 26 a. ³²Statistiske meddelelser, 9. bd.

Skomagernes lav

¹Randers rådstuearkiv, Byens bog, 1526—1609. ²Randers rådstuearkiv, Byskat- og jordskyldsbog. ³Gl. By, årbog 1920 s. 50 ff. ⁴C. Nyrop, Københavns Skomagerlav, Kbh. 1909, s. 3. ⁵Byskat- og jordskyldsbog. ⁶Ssteds. ⁷C. Nyrop, Gilde- og Lavsskr. II s. 14. ⁸Bilag III. ⁹Jvfr. Helge Søgaard, Håndværkerlavene i Århus, s. 8. ¹⁰Ifl. reces af 27. februar 1643 havde købstadens magistrat myndighed til at anerkende lavsartikler. Jvfr.

forordning af 10. december 1621. ¹¹Jvfr. Randers Bys Vilkår og Artikler, 1609, kap. 8. ¹²O. Smith, Historisk årbog, Holbæk 1920, s. 9. ¹³H. C. Roede, Tidsskrift for Industri, 1907, s. 129. ¹⁴Helge Søgaard, Håndværkerlavene i Århus, s. 14 ff. ¹⁵O. Smith, Historisk årbog, København, 1921, s. 39. ¹⁶Randers Bys Vilkår og Artikler, 1609, kap. 29. ¹⁷Jyske Registre, 1715 (RA). ¹⁸Brev i pakke, skomagerlavets arkiv (KMR). 19. Helge Søgaard, Håndværkerlavene i Århus, s. 15. ²⁰Skomager Lavs Huusbog, s. 35 b. ²¹Skomagerlavets protokol, 1855. ²²Ssteds. ²³En forening af skoreparatører. Den eksisterede kun nogle få år, og intet arkiv er efterladt. (Meddelt af skomagermester Aage H. Pedersen, Randers). ²⁴Blade af lavsprotokol, lavets arkiv (KMR). ²⁵Dette dokument i lavets arkiv er meget mangelfuldt. ²⁶Vedtagelsen er gengivet i »Love for Skomager-Liiglauget i Randers«, 25. maj 1880, lavets arkiv (KMR). ²⁷Indskrivningsbøger for skomagersvende, 1667—1769 og 1770—1859. ²⁸Bilag IX, 1. ²⁹Pakke i lavets arkiv (KMR). ³⁰Lavsartikler, 1668, art. 4. ³¹Borgerskab som skipper 29. december 1746. ³²Fattige lavsmedlemmer, der er berettigede til at modtage hjælp fra lavene. ³³Denne sags akter er breve og lavsbogsblade i pakke i lavets arkiv (KMR). ³⁴Indskrivningsbog for skomagersvende 1770—1859. - Skomagersvendene antog som herbergsfader værtshusholder Peder Olsen, Kirketorvet (nuv. nr. 9, restaurant »Fønix«). Peder Olsen fik tilnavnet »skaffer«. (Oplyst af Byhistorisk Arkiv, Rds.). ³⁵Lavets protokol, 1855. ³⁶Ssteds.

Snedkernes lav

¹C. Nyrop, Gilde- og Lavsskr. II. ²Laurits Pedersen, Håndværksskik i helsingørske Lav, s. 193. ³Kolding Byrådsbog 1939—40, s. 76. ⁴Pakke i snedkerlavets arkiv (KMR). ⁵Tidsskrift for Industri 1902, s. 40. ⁶Randers købstads Historie I, s. 275. ⁷F. eks. s. 15 f, 105 ff og 203 f. ⁸Snedkerlavets protokol 1807, s. 28 a. ⁹Udskrift af politiprotokol, pakke i snedkerlavets arkiv (KMR). ¹⁰Snedkerlavets arkiv, kopibog 1850. ¹¹Snedkerlavets forhandlingsprotokol 1841. ¹²Bevilling af 11. september 1705, Jyske Registre, 1705 (RA). ¹³Jyske Registre, 1724 (RA). ¹⁴Kommercekollegiet, Forestillinger 1746—50 (RA). ¹⁵Behovlingstalen, der er affattet på tysk, stammer fra Århus og er et dokument på ca. 20 folio-sider. (Indk. breve til magistraten vedr. lavene, 1611—1764). ¹⁶Kopi af de foreslåede vedtægter samt brev i lavets arkiv (KMR). ¹⁷Stadig i brug i Randers Snedkerlav (mesterforening). ¹⁸Snedkerlavets protokol 1683, s. 58 b. ¹⁹Liglavets protokol 1778, upag. ²⁰Brev i snedkerlavets arkiv (KMR). ²¹Liglavets protokol 1778. ²²Bilag V. ²³Bog angående rejsende og syge, snedkerlavets arkiv (KMR). ²⁴Statistiske meddelelser, bd. 9.

Handskemagerens lav

¹Industriens Historie i Danmark, II, s. 53. ²Helge Søgaard, Håndværkerlavene i Århus, s. 28. ³C. Nyrop, Gilde- og Lavsskr. II, s. 161. ⁴Ssteds, s. 350. ⁵Tidsskrift for Kunstindustri 1897, s. 23. ⁶Skifte efter Laur. Jacobsen, 9. august 1619 (Byhistorisk Arkiv, Rds.). ⁷Randers rådstuearkiv, Byskat- og jordskyldsbog 1646 og 1716. ⁸Handskemagerlavets protokol, s. 21. ⁹Tidsskrift for Industri 1905, s. 165. ¹⁰Stiftsrelationer, 1735. ¹¹C. Nyrop, Tidsskrift for Industri 1902, s. 42. ¹²Stiftsrelationer, 1735. ¹³Århus Stiftamt, kopibog 1775—1780, s. 245. ¹⁴Handskemagerlavets protokol, s. 17 b. ¹⁵Ssteds, s. 18. ¹⁶Ssteds, s. 377 b. ¹⁷Ssteds, s. 63 a. ¹⁸Handskemagerforhold i Odense, se Industriens Historie i Danmark, II s. 51 ff. ¹⁹Indberetning af 18. oktober 1773, Martfeldts papirer, Ny kgl. Samling, fol. 1346, Kgl. Bibliotek. ²⁰Skifteprotokoller fra Randers, 1731—1743. ²¹Jvfr. C. Behrend, Jyske Samlinger, 3. r., 5. bd, s. 474. ²²En forordning af 25. august 1741 understreger Danske Lovs bestemmelse om land- og forprang. (Schous forordninger, III s. 398 ff. ²³Oprettet af Frederik den Femte ved fundats af 29. juni 1753. ²⁴Oprettet 1737—38 med tre-dobbelt formål: 1. Central for indkøb af råvarer. 2. Overtagelse af manufakturisternes produkter mod omgående betaling. 3. Institut for kredit til handelen. - Generalmagasin-kontoret blev ophævet 1782 (Erling Olsen, Danmarks økonomiske Historie, s. 101, 107). ²⁵Jyske Samlinger, 3. r., 5. bd. s. 466. (Oplysning fra Kommercekollegiets danske resolutionsprotokol, 1778 (RA). ²⁶Handskemagerlavets protokol, s. 79 b. ²⁷Navn på skilt, Handskemagersvendenes vel-

komst. ²⁸Handskemagerlavets protokol, s. 370 b. ²⁹Ssteds, s. 42 b. ³⁰Anførte citat kunne stå som billedtekst til ligbegængelse fra det 18. århundrede, udført som billedskærerarbejde på hovedindgangsdør, Sct. Mortens kirke, Randers. ³¹Handskemagerlavets protokol, s. 55 b. ³²Handskemagerlavet, Indskrivningsbog for læredrenge, 1715—1810, upag.

Feldberedernes lav

¹Jvfr. Feldbereder-Laugsartikler, stk. 4. ²Roede, Nordisk garvertidende, 26. november 1902. ³Ssteds, anført kilde: Sjællandske Missiv nr. 20, 30. januar 1679. ⁴Rådmand i Randers, 1678, borgmester 1689 (Stadfeldt). ⁵Byskriver i Randers 1675—1693 (Stadfeldt). ⁶Stiftsrelationer, 1735. ⁷Feldberederlavets protokol, s. 95 b. ⁸Folketællingslister. ⁹C. Nyrop, Håndværksskik i Danmark, s. 49 f. ¹⁰Schous forordninger III, s. 98. ¹¹C. Nyrop, Håndværksskik, s. 50. ¹²Hüberts, Århus, III, s. 242. ¹³Feldberederlavet, regnskabsbog (upag.) 1697—1875.

Hattemagerens lav

¹Roede, Tidsskrift for Industri, 1904, s. 257 ff. ²Dette årstal står uden på bindet, men lavets oprettelse sker først to år senere. ³Stiftsrelationer, 1735. ⁴Stadfeldt, s. 325. ⁵Hattemagerlavets protokol, s. 82 b. ⁶Hattemagerlavet, Diverse dokumenter 1727—1859. ⁷I sommeren 1955 kunne man se denne arbejdsproces blive forevist i De sandvigske Samlinger, Lillehammer i Norge. ⁸Roede, Tidsskrift for Industri, 1904, s. 258. ⁹Ssteds. ¹⁰Rawert, Kongeriget Danmarks industrielle Forhold, Kbh. 1850, s. 466. ¹¹Se Bro Jørgensen, Industriens Historie i Danmark II, s. 51 ff. ¹²August Hennings, Økonomiske Beobachtungen, Kbh. 1786, s. 146. ¹³Hattemagerlavets protokol, s. 118. ¹⁴Hattemagerlavets protokol, s. 1. ¹⁵Hattemagerlavet, Indkomne breve 1735—1859. Brevet er forsynet med to segl: *Feine Filz-Humacher Gesellen-Siegel, Altona og Hutmacher Bruderschaft in Altona*.

Bagerens lav

¹Christoffer af Bayerns alm. stadsret, gældende for alle byer. ²Randers Bys Vilkår og Artikler 1609, kap. 64. ³Christian den Tredjes reces af 13. december 1558. ⁴V. A. Secher, Forordninger og recesser, bd. 5, s. 239. ⁵Randers rådstuearkiv, magistratens kopibog 1734—40, s. 1. ⁶Randers rådstuearkiv, Indkomne breve til magistraten vedr. lavene, 1611—1764. ⁷Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 27. ⁸Kap. 64. ⁹Randers rådstuearkiv, Byskat- og jordskyldsbog, 1584, 1635, 1646, 1648 og 1657. ¹⁰Magistratens kopibog 1719—33, upag. ¹¹Ssteds. ¹²Jyske Tegnelser, (RA). ¹³Trykt i Hans kongelige Majestæts privilegerede bogtrykkeri, Kbh. ¹⁴Det første børnehus blev opr. af Christian den Fjerde som Tugt- og Børnehuset i København, 1605. Nedlagt 1649. Det i artiklerne omtalte børnehus må være børnehuset på Christianshavn (opl. af Olaf Olsen). ¹⁵Det efterhånden stærkt forfaldne, gamle rådhus blev nedbrudt i årene efter 1770, og på samme sted blev det nuværende rådhus opført. ¹⁶Randers Bagerlavs artikler, kap. 28. ¹⁷Krigsråd, borgmester i Randers 26. juni 1722. ¹⁸Rådmand i Randers 22. september 1703, borgmester 6. juni 1729. ¹⁹Rådmand i Randers 6. november 1722. ²⁰Bagerlavet, Diverse dokumenter 1728—1874. ²¹Plakat af 26. august 1733, magistratens kopibog 1719—33. ²²Randers Bys Vilkår og Artikler 1609, kap. 8. ²³Bagerlavets protokol, s. 10 a. ²⁴Ssteds, s. 25 b. ²⁵Ssteds, s. 28 a. ²⁶Ssteds, s. 30 f. ²⁷Bagerlavet, Diverse dokumenter 1728—1874. ²⁸Bagerlavets protokol, s. 95 b. ²⁹Ssteds, s. 106 b. ³⁰Ssteds, s. 95 b. ³¹Ssteds, s. 96 a. ³²Ssteds, s. 97 a. ³³Ssteds, s. 102 b. ³⁴Ssteds, s. 115 b. ³⁵Meddelt af Universitetsbiblioteket i Bergen, brev af 3. august 1963. ³⁶Bagerlavets protokol, s. 117 a. ³⁷F. Wedel, Gilder og Laug i Flensborg, s. 123. ³⁸Flensburger Verordn. und Nachrichten XXIV, s. 133. ³⁹A. Søchting og K. E. Larsen, Håndværk og Industri i Sønderborg amt, Sønderborg, 1924, s. 24. ⁴⁰Købstadsmuseet Den gamle By, Århus. ⁴¹A. Lasch og C. Borchling, Mittelniederdeutsches Handwörterbuch, Hamburg 1922, sp. 663. — Jeg skylder professor, dr. Kr. Hald tak for disse oplysninger. ⁴²Bagerlavet, Diverse dokumenter 1728—1874. ⁴³Ssteds. ⁴⁴Kolding Byrådsbog, 1939—40. ⁴⁵Bagerlavets protokol,

s. 69 a. ⁴⁶Ssteds, s. 70 a. ⁴⁷Denne »sølvpokal« var egentlig bagersvendenes velkomst, som ved Randers købstads underrettsdom af 30. januar 1888 var blevet tilkendt mestrene. ⁴⁸Bagerlavets protokol, s. 77 a. ⁴⁹Randers Bagermestres Liglaug, Diverse dokumenter 1735—53. ⁵⁰Bagernes og Intresenternes Ligcogetedets protokol 1817. ⁵¹Randers Bager-Liglaug, forhandlingsprotokol 1831, s. 14, 22. ⁵²Ssteds, s. 37. ⁵³Forfatter: R. C. Andersen, trykt hos Elmenhoff og Søn, Randers, 1885. ⁵⁴Forfatter: Fr. With, trykt hos Elmenhoff og Søn, Randers, 1935. ⁵⁵Bagerlavets protokol, s. 100 a. ⁵⁶Bagersvendenes protokol, upag. ⁵⁷Ssteds.

Murernes lav

¹C. Nyrop, Københavns Tømmerlav, Kbh., 1887, s. 12. ²R. Berg, Nationaløkonomisk Tidsskrift 3. r., 9. bd., s. 490 ff. ³C. Nyrop, Danske Håndværkerlavssgl, s. 28 f. ⁴Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 50. ⁵Olav Christensen, Haderslev amts Museum, 1960, s. 38. ⁶Murerlavet, diverse dokumenter 1739—1791. ⁷Murerlavets protokol, s. 2. ⁸Ssteds, s. 6 b. ⁹Olav Christensen, Haderslev amts Museum, 1960, s. 38. ¹⁰Indberetning fra amtmændene, Indenrigsministeriet, 1. departement, J. nr. F 857 (RA). ¹¹Murerlavets protokol, s. 2 a. ¹²Ssteds, s. 24 b. ¹³Den 6. september 1902 modtog Randers historiske Samling fra Sparekassen 200 kr. til indkøb af murersvendenes sølv-velkomst.

Bødkernes lav

¹Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 90. ²Kulturhistorisk Museums arkiv, Randers. ³Svar på et angreb, der var rettet mod lavene i Randers Amtsavis, 16. og 17. marts 1836. ⁴Indberetning fra amtmændene om antallet af de bestående lav. Indenrigsministeriet, 1. departement, J. nr. F 857 (RA). ⁵Dvs. købstadens magistrat.

Rebslagernes lav

¹Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 90. ²Feldberederlavet, indkomne breve 1716—1858. ³Topografica (VL). ⁴Schous forordninger XXII, s. 388 f. ⁵Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 91. ⁶Stiftsrelationer, 1735. ⁷Randers rådstuearkiv, borgerskabsprotokoller. ⁸Den gamle By, årbog 1960, s. 63. ⁹Folketællingslister. ¹⁰Rebslagervendes protokol, upag. ¹¹Sv. Henningsen, Studier over den økonomiske Liberalismes gennembrud i Danmark, Göteborg 1944, s. 109. ¹²Ssteds, s. 137. ¹³C. Nyrop, Gilde- og Lavsskr. II, s. 23. ¹⁴Helge Søgaard, Gl. By, årbog 1960, s. 63 f. ¹⁵Helge Søgaard, Gl. By, årbog 1932—33, s. 122. ¹⁶Bilag IV. ¹⁷Indberetning fra amtmændene, Indenrigsministeriet, 1. departement, J. nr. F 857 (RA). Fra Randers amt mangler det læg, der ville kunne fortælle om lavenes tilstand. Her bruges oversigtens kortfattede oplysning. ¹⁸Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 90. ¹⁹Rebslagervendenes regnskabsbog 1874—1884, upag. ²⁰Rebslagernes fagforeningsfane, Kulturhistorisk Museum, Randers.

Mesterlavene

¹Bilag VI og VII. ²Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 35 ff. ³Ssteds, s. 46 og 49. ⁴Ssteds, s. 57 ff. ⁵Ssteds, s. 51 ff. ⁶Se side 70 ff. ⁷Se side 81. ⁸Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 42 f. ⁹Se side 82. ¹⁰Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 58. ¹¹Se side 61. ¹²Randers Hattemagermestres lav, Indk. breve 1735—1859. (VL) Indholdet af cancelliets brev blev meddelt offentligheden i en annonce i Randers Amtsavis 13. november 1845. ¹³Smedelavets protokol, s. 64 ab. ¹⁴Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 61. ¹⁵Ífl. rescript af 14. oktober 1749. ¹⁶Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 50. ¹⁷Sven Henningsen, Studier over den økonomiske liberalismes gennembrud i Danmark, Göteborg 1944, s. 140 f. ¹⁸Randers Amtsavis, 1. februar 1836. ¹⁹Ssteds, 16. marts 1836. ²⁰Christen Olsen, fuldmægtig ved amtskontoret i Randers 1824—1841. Fra 1841 prokurator i Randers, død 1881. ²¹Den omtalte håndværkerklage fra Randers Amtsavis

blev optaget i »Landsbyhåndværkeren« nr. 5, 1836/37, udg. af skomagemester I. A. Hansen, Rudkøbing. ²²Se side 38 ff. ²³Hattemagerlavet. Diverse dokumenter 1727—1858 (VL). ²⁴Ludvig Frederik Brock, født i Norge 1774, død 1853. Kronprinsen overdrog den unge officer, Ludvig Frederik Brock, at undersøge, hvorvidt Gudenå mellem Randers og Silkeborg kunne gøres prambar. Brocks forslag vandt bifald og blev udført 1802. — Oberst Brock blev senere toldinspektør i Randers, 1834 stænderdeputeret for Randers (Da. biogr. leksikon, III bd.) ²⁵Tidende for Forhandlinger ved Provinsialstænderne for Nørrejylland (Viborg), 1. r. 1836, s. 171—84. ²⁶Købmand Bertel Ludvigsen, brandmajor, død 31. januar 1839 (Byhistorisk Arkiv). ²⁷Tidende for Forhandlinger, 1836, 1. r. s. 714 f. ²⁸C. Nyrop, Bidrag til vor Haandværkerstands Historie, Kbh. 1914, s. 342 ff.

Svendelav eller broderskaber

²⁹Forordning af 23. december 1681. ³⁰Se side 12. ³¹Se side 27 og side 33. ³²Se side 90. ³³Se side 79. ³⁴Bilag V. ³⁵Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 76. ³⁶Skrædderlavets protokol, 1691, delvis upag. ³⁷Snedkerlavets protokol, 1807, upag. blade. ³⁸Se side 34 ff. ³⁹Hattemagersvendens protokol, 27/8 1722, upag. ⁴⁰Se side 65 f. ⁴¹F. eks. hos snedkerne, bilag V. ⁴²Se side 45.

Mestrene

¹Ophævet ved forordning af 21. marts 1800. ²Handskemagerlavets protokol, s. 23 b. ³Ssteds, s. 57 b og 61 a. ⁴Smedelavets protokol, s. 143 a. ⁵Ssteds, s. 143 b. ⁶Skrædderlavets protokol, 1691, s. 179 og 181. ⁷Ssteds, s. 222 f. ⁸Skomager Laugs Huusbog, s. 40 b. ⁹Ssteds, s. 67 ab. ¹⁰Bilag VIII, 1. ¹¹Skomager Laugs Huusbog, s. 109. ¹²Smedelavets protokol, s. 57 a. ¹³Forordning af 23. december 1681. ¹⁴Se side 16. ¹⁵Smedelavets protokol, s. 45 b. ¹⁶Ssteds, s. 43 a. ¹⁷Forordning af 10. december 1621 (V. A. Secher, bd. 3, s. 675) og reces 1643. ¹⁸Skrædderlavets protokol, 1691, s. 181. ¹⁹Kassebog for Skrådderlavets Ligkasse 1796, upag. ²⁰Skrædderlavet, Forhandlingsprotokol 1825—1920, s. 11 b. ²¹Bilag III. ²²Skomagerlavet, pakke med papirer (KMR). ²³Skomager Laugs Huusbog, s. 105 a. ²⁴Skomagerlavet, pakke med papirer. ²⁵Snedkerlavets arkiv. Regler og mål til mesterprøver, pk. i KMR. ²⁶Ssteds. ²⁷Komite valgt blandt snedkermestre til bedømmelse af mesterstykker i København (Snedkerlavet, Diverse skrivelser, pk. i KMR). ²⁸Snedkerlavets arkiv, kopibog (upag.). ²⁹Snedkerlavets forhandlingsprotokol, 1841—1883. ³⁰Handskemagerlavets protokol, s. 21 ff. ³¹Ssteds, s. 67 b. ³²Bagermestrenes Lav, Indkomne breve, 1728—1874. ³³Randers rådstueprotokol, 1803—1841, s. 285. ³⁴Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 209. ³⁵Bilag VIII, 2. ³⁶Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 210. ³⁷Schous Forordninger 1823—1828, XIX, s. 518. ³⁸Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 209. ³⁹Borgerskabslisterne fra Randers kan ikke siges at være et ideelt materiale at arbejde med. Rækken af borgerskaber er ufuldstændig, alt for mange fødesteder mangler, og professionens art er ikke altid angivet. En protokol omfatter tiden 1631—1661, men denne skal her lades ude af betragtning, da man savner et passende stort materiale at sammenholde med. En anden protokol omfatter årene 1683—1721, og den tredje spænder over tiden 1723—1795. Efter 1804 er borgerskaberne indført i magistratens forhandlingsprotokol, men at benytte disse ville i denne forbindelse være for omständeligt. Den første borgerskabsprotokol (1631—1661) er tidligere benyttet af dr. Hans H. Fussing i *Bybefolkningen 1600—1660*. Dr. Albert Olsen har i sin bog *Bybefolkningen i Danmark på merkantilismens tid* ikke benyttet borgerskabslisterne fra Randers, hvilket kan skyldes de omtalte mangler. ⁴⁰Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 211. ⁴¹Statistisk Tabelværk I, 1. ⁴²Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 187. ⁴³Borgerskabsprotokoller fra Randers, 1683—1721 og 1723—1795. ⁴⁴Se side 59. ⁴⁵Bilag VIII, 3. ⁴⁶Sven Henningsen, Studier over den økonomiske liberalisme, s. 195. ⁴⁷Ssteds, s. 176. ⁴⁸Bilag VIII, 1. ⁴⁹Skomagerlavet, protokol 1737—1851, bilag XII.

Svendene

¹Helge Søgaard, Den gamle By, årbog 1955, s. 61. ²F. eks. Smedelavets protokol, s. 131 a. ³Skrædderlavets protokol, 1691, s. 259. ⁴Skrædderlavets forhandlingsprotokol, 1825, s. 13 a. ⁵Skomager Laugs Huusbog, s. 293 a. ⁶Ssteds, s. 132 b. ⁷Snedkerlavets protokol, 1807, s. 35 b. ⁸Snedkerlavets forhandlingsprotokol, 1841, 16/4 1847 (upag.). ⁹R. Berg, Snedkerlavet i København, Kbh. 1904, s. 219. ¹⁰Randers rådstuearkiv, D 21 9, 15/7 1835. ¹¹Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 184. ¹²Jvfr. ssteds, s. 185. ¹³Skomagerlavets arkiv, pk. KMR. ¹⁴Forordning af 6. maj 1682. ¹⁵Hattemagersvendens protokol (upag.). ¹⁶Murerlavets protokol, 1739—1840, s. 14 a. ¹⁷Snedkersvendenes lav, Bog ang. rejsende og syge tilrejsende svende, 1856, bilag V. ¹⁸Handskemagerlavets protokol, s. 58 b. ¹⁹Skomager Laugs Huusbog, s. 16. ²⁰Skomagerlavets arkiv, pk. KMR. ²¹Skrædderlavets forhandlingsprotokol, 1824, s. 12 a. ²²Skomagerlavets arkiv, pk. KMR. ²³Handskemagerlavets protokol, s. 45 ff. ²⁴Bagerlavet, diverse dokumenter, 1728—1876. ²⁵Hattemagerlavet, indk. breve, 1735—1859. ²⁶Navnene er identificeret gennem læredrengefortegnelsen. ²⁷Skræddersvendens protokol, 1830. ²⁸Bilag IX, 1. ²⁹Bilag XII. ³⁰Forordning af 6. maj 1682. ³¹Bilag IX, 2. ³²L. Pedersen, Helsingørs Snedkerlav, 1906, s. 27. ³³Bilag IX, 3, jvfr. Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 202. ³⁴Hattemagersvendens protokol, 1719—1869, 9/1 1831. ³⁵Randers bagersvendens regnskabsbog, 1838—1876. ³⁶Murerlavets protokol, 1739—1840, s. 17 b. ³⁷Se side 90 f. ³⁸Bilag IX, 1. Jvfr. Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 194 f. ³⁹Jvfr. Georg Nørregaard, Arbejdsforhold, s. 30. ⁴⁰Helge Søgaard, Fortid og Nutid, bd. XVI, s. 152 f. ⁴¹Bilag IX, 2. ⁴²Bilag IX, 2. ⁴³Bilag IX, 4. ⁴⁴Bilag IX, 5. ⁴⁵Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 190. ⁴⁶Ssteds, s. 193. ⁴⁷Hattemagersvendens protokol, 1719, 2/4 og 10/5 1724. ⁴⁸Bilag V. ⁴⁹Snedkersvendens lav, Bog ang. rejsende og syge tilrejsende svende, 1856. ⁵⁰Randers bagersvendens regnskabsbog. ⁵¹Skrivebog, bekostet af snedkersvendene, 1834. ⁵²Hattemagersvendens protokol, 1719—1869.

Læredrengene

¹V. A. Secher, Forordninger, 3. bd., s. 675. ²Skrædderlavet, Indskrivningsbog for lærekontrakter 1748—1821, upag. ³Skrædderlavet, Contracternes indskrivningsbog 1824—1858, s. 10. ⁴De »uærlige«, f. eks. rakker og bøddel samt deres efterkommere, stod nederst på samfundets stige. En »kaste«, som var forment adgang til lavene. ⁵Søetaten, Holmens Chef. Fortegnelse over fangerne på Bremerholm (RA). ⁶Feldberederlavets protokol, s. 37 a. ⁷Smedelavets protokol, s. 76 b. ⁸Snedkerlavets protokol, s. 42 ab og s. 45 b. ⁹Skrædderlavet, Indskrivningsbog for lærekontrakter, 1748—1821, 29. sept. 1787. ¹⁰Skrædderlavet, Contracternes indskrivningsbog, 1824—1858, s. 141 f og s. 158. ¹¹Skrædderlavet, Indskrivningsbog for lærekontrakter, 1748—1821, 30. marts 1750. ¹²Ssteds, 25. december 1810. ¹³Ssteds, 25. juni 1758 og 25. juni 1763. ¹⁴Ssteds, f. eks. 24. juni 1760. ¹⁵Skrædderlavet, Contracternes indskrivningsbog, 1824—1858, s. 144. ¹⁶Skrædderlavet, Indskrivningsbog for lærekontrakter, 1748—1821, 29. marts 1750. ¹⁷Handskemagerlavet, Indskrivningsbog for lærekontrakter (upag.), 24. juni 1776. ¹⁸Ifl. attest fra grev Friis' forvalter, Randers rådstuearkiv, magistratens kopibog 1734—1740, s. 40. ¹⁹Handskemagerlavet, Indskrivningsbog for lærekontrakter, 21. december 1741. ²⁰Skrædderlavet, Indskrivningsbog for lærekontrakter, 1748—1821, 1. december 1793. ²¹Ssteds, 30. juni 1802 og Indskrivningsbog for lærekontrakter, 1824—1858, s. 28 og s. 30. ²²Konfirmation indført som almindelig foranstaltning i kongeriget ved forordning af 13. januar 1736. ²³Skrædderlavet, Indskrivningsbog for lærekontrakter, 1748—1821, 28. marts 1815. ²⁴Konfirmationslister fra Randers 1814, 1815 og 1817 (VL). ²⁵Smedelavets protokol. ²⁶Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 175. ²⁷Fogtmann, rescript 26. oktober 1792. ²⁸Se Sven Henningsen, Studier over den økonomiske liberalisme, s. 62 f, 125, 161. ²⁹Jvfr. Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 176. ³⁰Bilag X, 2. ³¹Skrædderlavet, Indskrivningsbog for lærekontrakter, 1748—1821, 25. juni 1762. ³²Ssteds, 14. januar 1794. ³³Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 173. ³⁴Skræddersvendens protokol 1691. ³⁵Ssteds, s. 44. ³⁶Skrædderlavet, indskrivningsbøger for lærekontrak-

ter. ³⁷Skrædderlavet, Indskrivningsbog for lærekontrakter, 1748—1824, 24. juni 1808. ³⁸Skrædderlavet, Contracternes indskrivningsbog, 1824—1858, s. 150. ³⁹Ssteds, s. 238. ⁴⁰Bilag XII. ⁴¹Jvfr. Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 170. ⁴²Skomager Laugs Huusbog, s. 29 b. ⁴³Ssteds, s. 35 a. ⁴⁴Ssteds, s. 98 b. ⁴⁵Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 177. ⁴⁶Snedkerlavets protokol, s. 41 b. ⁴⁷Ssteds, s. 45 a. ⁴⁸Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 178. ⁴⁹Snedkerlavets protokol, s. 112. ⁵⁰Ssteds, s. 97. ⁵¹Bilag X, 3. ⁵²Peltsner og Handskemager Laugsartikler, 29. april 1684, stk. 11. ⁵³Handskemagerlavet, Indskrivningsbog for lærekontrakter (upag.), 18. maj 1779. ⁵⁴Ssteds, 23. februar 1741. ⁵⁵Ssteds, 2. november 1725. ⁵⁶Ssteds, 15. maj 1723. ⁵⁷Ssteds, 24. maj 1747. ⁵⁸Ssteds, 5. juni 1741. ⁵⁹Ssteds, 28. februar 1742. ⁶⁰Ssteds, 3. januar 1746. ⁶¹Ssteds, 24. juni 1804. ⁶²Bilag X, 4. ⁶³Randers Feldberederlav, Diverse dokumenter, 1720—1825. ⁶⁴Bilag X, 5. ⁶⁵Bagerlavet, Diverse dokumenter 1728—1876. ⁶⁶Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 164. ⁶⁷Laugsartikler for bagerne i Randers, 25. januar 1726. ⁶⁸Bagerlavets protokol, s. 132 f. ⁶⁹Ssteds, s. 143 f. ⁷⁰Denne forordning gjaldt for København. Ved plakat 3. november 1832 også for provinsbyerne. ⁷¹Bagerlavets protokol, s. 65 b. ⁷²Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 164. ⁷³Bagerlavet, Diverse dokumenter 1728—1876. ⁷⁴Murerlavets protokol, s. 11 b. ⁷⁵Randers rådstuearkiv, borgerskabsprotokol. ⁷⁶Skrædderlavets protokol, s. 61. ⁷⁷Schous forordninger XIII, s. 29 f. ⁷⁸Skrædderlavet, Indskrivningsbog for lærekontrakter, 1748—1821, 24. juni 1808, 31. oktober 1810 og 7. september 1820. ⁷⁹Bilag X, 1. ⁸⁰Bilag X, 2. ⁸¹Jvfr. Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 178. ⁸²Snedkerlavets protokol, s. 100 b. ⁸³Ssteds, s. 104 a. ⁸⁴Snedkerlavets protokol 1807, s. 12. ⁸⁵Bilag X, 3. ⁸⁶Sven Henningsen, Studier over den økonomiske liberalisme, s. 182, 300. ⁸⁷Schous Forordninger III, s. 83. ⁸⁸Handskemagerlavet, Indskrivningsbog for lærekontrakter, 3. februar 1733. ⁸⁹Se note 18. ⁹⁰Bilag X, 4. ⁹¹Bilag X, 5. ⁹²Jvfr. Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 164. ⁹³Bilag X, 6. ⁹⁴Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 175. ⁹⁵Sven Henningsen, Studier over den økonomiske liberalisme, s. 195. ⁹⁶Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 164.

Nogle indre lavsforhold

¹Skrædderlavets protokol 1642, 17. maj 1652. Jens Baltzersen Bay var rådmand 1619—1670. ²Feldberederlavets protokol, 6. september 1782. ³Skrædderlavets protokol 1691, s. 210 ff. ⁴Ssteds, s. 220 b. ⁵Handskemagerlavets protokol, s. 62 b og 68 f. ⁶Hattemagerlavets protokol, s. 58 a og 59 b. ⁷Murerlavets protokol, 1739—1840, s. 17 b. ⁸Feldberederlavets protokol 1686, s. 56 a. ⁹Ssteds, s. 63 a. ¹⁰Skrædderlavets protokol 1691, s. 201. ¹¹Bagerlavets protokol 1726, s. 21 b. ¹²Skomagerlavets protokol 1737. ¹³Hattemagerlavets protokol, 8. august 1729. ¹⁴Skomager Laugs Huusbog, s. 26. ¹⁵Skomagerlavets protokol 1737. ¹⁶Skrædderlavets protokol, s. 213. ¹⁷Snedkerlavets protokol, s. 23 b. ¹⁸Handskemagerlavets protokol, s. 42 b. ¹⁹Skrædderlavets protokol, s. 177 f. ²⁰Skrædderlavet, forhandlingsprotokol 1824, s. 3 a. ²¹Foruden møntbetegnelsen ungarsk gylden anvendes i protokollen rigsdaler, sletdaler og daler. De to sidste er identiske. 1 rd. = 6 mk. a 16 sk. — 1 sld. = 4 mk. a 16 sk. ²²Skrædderlavets protokol 1642. ²³Handskemagerlavets protokol, s. 21 f. ²⁴Bilag XI, 1. ²⁵Ålborg rådstuearkiv, kopibog, 1734—38, Fol. 855. Gengivet i Jyske Samlinger III, s. 221. ²⁶Skomagerlavets regnskabsbog, 1818—1855, upag. ²⁷Feldberederlavets protokol. ²⁸Bilag XI, 2. ²⁹Bagerlavets protokol, s. 87. ³⁰Algreen-Ussing, Bidrag til Laugsudgifternes historie, Da. Ugeskrift, 2. r. 3. bd., s. 140. ³¹Bagerlavets protokol, s. 91 b. ³²Ssteds, s. 89 b. ³³Skomager Laugs Huusbog, s. 22 ff. ³⁴Randers bagersvendes Regnskabsbog, 1838—1886. ³⁵Arbejdsløs håndværkssvend. (Dahl og Hammer, I, s. 251. Nedertysk: firburs.).

Lavsinventaret

¹Bilag VI og VII. ²Bernhard Olsen, Tidsskrift for Kunstindustri 1888, s. 38. ³Snedkerlavets protokol, s. 52. ⁴Skrædderlavets protokol 1642. ⁵C. Nyrop, Håndværksskik i Danmark, s. 48. ⁶Skrædderlavets protokol 1642. ⁷C. Nyrop, Håndværksskik, s. 216.

⁹Fra Randers Amt, årbog 1964, s. 24 f. ¹⁰Tidsskrift for Industri, 1901, s. 125. ¹¹C. Nyrop, Håndværksskik, s. 258. ¹²Ifl. brev af 24. april 1969 fra Peter Riismøller. ¹³R. Berg, Snedkerlavet i København, 1904, s. 62. ¹⁴Skræddersvendes protokol 1691, s. 96 b. ¹⁵Bagersvendes protokol 1777, upag. ¹⁶Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 142. ¹⁷Ssteds, s. 141. ¹⁸Bilag VII. ¹⁹Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 142. ²⁰Ssteds. ²¹C. Nyrop, Da. Håndværkerlavssegl (Særtryk af Tidsskrift for Kunstindustri) 1897, s. 19. ²²Ssteds, s. 22. ²³Jvfr. Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 145. ²⁴Billede i Tidsskrift for Kunstindustri 1888, s. 37. ²⁵C. Nyrop, Håndværksskik, s. 133. ²⁶Jvfr. s. 38. ²⁷Jvfr. C. Nyrop, Håndværksskik, s. 79, 88. ²⁸Jvfr. ssteds, s. 226. ²⁹Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 147.

Henvisninger og noter

2. del

Mestrenes inventar

Smedelavet

¹Smedelavets protokol, s. 46 b. ²Ssteds s. 32 b. ³Tilhører Svend Gleeurup, Randers. Et særdeles fint og klart aftryk er gengivet i P. Bugge Vegger, Festskrift udgivet af Randers Smedemesterforening, 1932, Exprestrykkeriet, Rds. ⁴Jvfr. s. 184.

Skrædderlavet

⁵Skrædderlavets protokol, 1642. ⁶Skrædderlavets protokol, 1691—1824, (delvis upag.). ⁷Skrædderlavets regnskabsbog, 1830—1844. ⁸Skrædderlavets protokol, 1825—1920, s. 45 a. ⁹Gengivet hos C. Nyrop, Da. Håndværkerlavs Segl (særtryk af Tidsskrift for Kunstindustri, 1897) s. 44 og hos P. B. Grandjean, Danske Håndværkerlavs Segl, s. 56 (Tavle 20 h). ¹⁰Skrædderlavets protokol, 1642. ¹¹Ssteds. ¹²Skrædderlavets protokol, 1825—1920, s. 45 a. ¹³Skrædderlavets protokol, 1642. ¹⁴Skrædderlavets protokol, 1691—1824. ¹⁵Skrædderlavets protokol, 1642. ¹⁶Skrædderlavets protokol, 1691—1824. ¹⁷Skrædderlavets protokol, 1642.

Skomagerlavet

¹⁸Disse mestre kan ikke identificeres efter lavets papirer. Efter borgerskabsprotokollerne kan følgende ret sikre oplysninger gives: MPS = Madtz Pedersen, borgerskab 6. juni 1696. BPS = Bertel Povelsen Prim, bskb. 6. juli 1696. CIR = Christen Jensen Rigrtrup, bskb. 20. januar 1685. PDS = Peder Davidsen, bskb. 23. januar 1702. NIS = Niels Jepsen, bskb. 6. februar 1702. ¹⁹Christian Knudsen, guldsmed i Randers, omtalt 1699—1718 (Bøje). ²⁰Skomagerlavets protokol, 1855 (upag.). ²¹Se note 18. ²²Guldsmed i Randers, nævnt 1687—1699, 1709, (Bøje). ²³Guldsmed Peder Brock, bskb. Randers 1739 (Bøje). ²⁴Hans Kaspersen fik bskb. som skomager 15. februar 1747. ²⁵Steen Christensen tog bskb. som skomager 10. august 1757. ²⁶C. Nyrop, Da. Håndværkerlavs Segl, s. 40. ²⁷Ssteds s. 3 f. ²⁸Jvfr. Helge Søgaard, Håndværkerlavene, s. 16 ff. ²⁹Skomagerlavets segl er gengivet hos C. Nyrop, Da. Håndværkerlavs Segl, s. 39 og P. B. Grandjean, Da. Håndværkerlavssegel, s. 51 (Tavle 17 c).

Snedkerlavet

³⁰Snedkerlavets segl er tidligere kun gengivet i »Festskrift, Randers Snedkerlaugs 250 års Jubilæum«, 1933. ³¹Regninger, pakke i snedkerlavets arkiv, KMR. ³²Snedker Liig Laugs Protocoll, 1778, upag. ³³Meddelt af snedkermester Aage Andersen, Randers.

Handskemagerlavet

³⁴Overdraget til Nationalmuseet af direktør Møllegård, som stammede fra Randers. ³⁵Handskemagerlavets protokol, s. 377 b. ³⁶Seglet er gengivet hos C. Nyrop, Da. Håndværkerlavs Segl, s. 23 og P. B. Grandjean, Da. Håndværkerlavssegel, s. 35 (Tavle 9 c). ³⁷Omtalt og gengivet ssteds. ³⁸Handskemagerlavets protokol, s. 46. ³⁹Randers rådstuearkiv, Magistratens kopibog, 1734—1740, s. 25. ⁴⁰Kirkebogen, Sct. Mortens sogn.

Feldberederlavet

⁴¹Optaget i lavet 6. maj 1800, Randers. ⁴²Optaget i lavet 22. oktober 1815, Randers, ⁴³?. ⁴⁴Optaget i lavet 28. maj 1819, mester i Ebeltoft. ⁴⁵Optaget i lavet 23. august 1824, Randers. ⁴⁶Optaget i lavet 11. marts 1825, mester i Viborg. ⁴⁷Optaget i lavet 19. april 1826, Randers. ⁴⁸Optaget i lavet 7. august 1826, Randers. ⁴⁹Optaget i lavet 4. marts

1830, mester i Skive. ⁶⁰Feldberederlavet, Regnskabsbog 1697—1875. ⁶¹Feldberedernes lavsartikler, § 4. ⁶²Omtalt og gengivet hos C. Nyrop, Da. Håndværkerlavs Segl, s. 56 og P. B. Grandjean, Da. Håndværkerlavssegl, s. 31 (Tavle 7 b).

Hattemagerlavet

⁶³Se side 64. ⁶⁴Hattemagerlavets protokol. ⁶⁵Se s. 184. ⁶⁶Omtalt og gengivet hos C. Nyrop, Da. Håndværkerlavs Segl, s. 25 og P. B. Grandjean, Da. Håndværkerlavssegl, s. 37 f. (Tavle 9 o + p). ⁶⁷CKS = Christen Knudsen, bskb. 21. april 1712. JAS = Jacob Andersen, bskb. 3. november 1704. MRS = Melchor Rasmussen, bskb. 20. november 1713. HCS = Hans Christensen. RRS = Rasmus Rasmussen Skou, bskb. 20. december 1684. ⁶⁸Omtalt og gengivet hos C. Nyrop, Da. Håndværkerlavs Segl, s. 24.

Bagerlavet

⁶⁹Bagermestrenes lav, Div. dokumenter 1728—1876. ⁷⁰Endnu et aftryk findes i seglsamling, tilhørende Kulturhistorisk Museum i Randers. Det tredje aftryk findes på et lærebrev, tilhørende Den gamle By, Århus. Bagerlavets segl er ikke tidligere omtalt eller gengivet. ⁷¹Skonrog betyder »skøn rug«. Væggen bagtes især til tirsdag før askensdag; beslægtet med det mere firkantede fastelavnsbrød, strutten. De to brødformer var tidens bedste bagværk af henholdsvis rug og hvede. (C. Nyrop, Da. Håndværkerlavs Segl, s. 10). ⁷²Brev i Den gamle By, Århus. ⁷³Randers Bagerliglav, Forhandlingsprotokol 1825. ⁷⁴Randers Bagerliglav, Forhandlingsprotokol 1831, s. 10. ⁷⁵Bagermestrenes lav, Div. dokumenter 1728—1876. ⁷⁶Randers Bagermestres liglav, Div. dokumenter 1733—1753.

Murerlavet

⁷⁷Randers murermesterlav, Div. dokumenter, 1739, 1791. ⁷⁸Omtalt og gengivet hos P. B. Grandjean, Da. Håndværkerlavssegl, s. 42 (Tavle 12 C). Fejlagtigt angives det her, at seglet opbevares i Den gamle By, Århus.

Bødkerlavet

⁷⁹Randers bødkersvendes Lavsbog, 1799—1868, upag. ⁸⁰Kulturhistorisk Museum, Randers.

Svdenenes inventar

Smedene

¹Broderskabets protokol, upag. ²Guldsmed Niels Christensen Brasch, tidligere Mariager. Bskb. Randers, 28. oktober 1761. ³Peder Andersen, indskrevet som svend 31. oktober 1763. ⁴Rasmus Jensen, indskrevet som svend 10. maj 1765. ⁵Sikkert Lars Sørensen, indskrevet som svend 22. juli 1763. ⁶Christen Madsen, indskrevet som svend 3. november 1766. ⁷Michel Michelsen, indskrevet som svend 3. november 1766. ⁸Michel Davidsen, indskrevet som svend 5. maj 1766. ⁹Guldsmed Peder Brock, bskb. 16. december 1739. ¹⁰Vagn Andersen, indskrevet som svend 3. november 1766. ¹¹Broderskabets protokol, 4. oktober 1858.

Skrædderne

¹²Broderskabets protokol, 1691, upag. blade. ¹³Broderskabets protokol, 1691, s. 49 a. ¹⁴Ssteds, upag. blade. ¹⁵Ssteds, s. 9 a. ¹⁶Ssteds, s. 49 a. ¹⁷Skrædderlavets protokol, 1642. ¹⁸Skrædderlavets regnskabsbog, 1830—1844.

Skomagerne

¹⁹Indskrivningsbog for Skomagersvende, 1667, upag. ²⁰Se f. eks. C. Nyrop, Håndværksskik i Danmark, s. 258. ²¹Indskrivningsbog for Skomagersvende, 1667. ²²D.v.s. en fane. Jvfr. lågfigur på velkomsten fra 1780. ²³Indskrivningsbog for Skomagersvende, 1667, bogens bind. ²⁴Jørgen Friis, guldsmed i Randers, bskb. 1774. ²⁵Guldsmed Mathias Clausen, bskb. i Randers 1782. ²⁶Guldsmed Chr. Høvring, bskb. i Randers 1767. ²⁷Guldsmed O. P. Kappel, frimester i Randers 1810. ²⁸Guldsmed Søren P. Odgård, etabl. i Randers 1815. ²⁹Guldsmed Johan Andr. Robsham, bskb. i Randers 1812.

Snedkerne

³⁰Snedkersvendes protokol, 1758, upag. første side. ³¹Ssteds. ³²Ssteds. ³³Henrik Ludvig Schmidt, bskb. i København 1828. ³⁴1 lod = 15,5 g. ³⁵Creutzberg nedsatte sig 1833, død 1853. ³⁶Nicolai Henneberg Harder, bskb. i Randers 1844. ³⁷»Bogen, der angår den Sølvvelkomst«, snedkerlavets arkiv, KMR. ³⁸Snedkersvendes protokol, 1758. Omtalt og gengivet hos C. Nyrop, Da. Håndværkerlavs Segl, s. 51, og P. B. Grandjean, Da. Håndværkerlavssegl, s. 67 (Tavle 26 d). ³⁹Snedkersvendenes skrivebog, Snedkerlavets arkiv, KMR. ⁴⁰Snedkersvendes protokol, 1758. ⁴¹Ssteds.

Hattemagerne

⁴²Hattemagersvendes protokol, upag. ⁴³Pidskaf = Petschier el. Petschaft (ty.) betyder segl eller signet. Formen pidskat kendes fra Ålborg (C. Nyrop, Da. Håndværkerlavs Segl, s. 24). ⁴⁴Omtalt og afbildet hos C. Nyrop, Da. Håndværkerlavs Segl, s. 24 f og P. B. Grandjean, Da. Håndværkerlavssegl, s. 38 (Tavle 9). ⁴⁵Sæk-bræt = soldebræt, af ty. Zechen = svire, solde. ⁴⁶Bogstaverne betyder henholdsvis øl, brød, pipe og tobak.

Bagerne

⁴⁷Bagersvendes regnskabsbog, 1838—1876. ⁴⁸Bagersvendenes protokol, 1777, upag. ⁴⁹CJ = Christen Jensen, mester 12. april 1831, oldermænd 19. marts 1834. JFA = Jens F. Arent, oldermænd 1832, hussidder hos svendene 1835. HF = H. Fisker, ladesvend ca. 1832—34. SS = Søren Sørensen, kaldes 1832 »forrige ladesvend«. ⁵⁰Bagermestrenes lav, Div. dokumenter 1728—1876. ⁵¹Guldsmed Wilh. Borchardt Creutzberg, bskb. i

Randers 1833. ⁶²Guldsmed Niels Peder Høvring, kgl. bevilling i Randers 1782. ⁶³Bagermestrenes lav, Div. dokumenter, 1728—1876. ⁶⁴Bagersvendes protokol, 1777. ⁶⁵Randers bytings dom af 30. januar 1888, sag 220/1886. ⁶⁶Bagerlavets protokol, s. 77. ⁶⁷Randers bagersvendes lav, kvitt. regninger 1799—1858.

Murerne

⁶⁸Ifl. museets protokol (ca. 1892) er murerne velkomst fabrikeret af guldsmed N. C. Kragelund, 1849 eller 1851. Kragelund etablerede sig i Randers 1847. ⁶⁹Guldsmed Peter Norman, bskb. i Randers 1747. ⁷⁰Randers historiske Samling modtog 6. september 1902 200 kr. til køb af velkomsten. (Meddelt af Sparekassen for Randers by og Omegn).

Bødkerne

⁷¹Bødkersvendes protokol, 1799. ⁷²Ssteds. ⁷³Bødkersvendenes hovedbog for syge og rejssende svende, 1821. ⁷⁴Bødkersvendes kassebog, 1847—1868.

Rebslagerne

⁷⁵Guldsmed Jørgen H. Momme, bskb. i Randers 1830. ⁷⁶Guldsmed Jacob Grann, bskb. i Randers 1834. ⁷⁷Rebslagersvendenes bog for geskænk og rejsepenge, upag.

PERSONREGISTER

1. del

- Albrecht, Eggert, bager, 71, 77.
 Albrecht, Niels, bager, 80.
 Andersen, Anders, skrædder, 26.
 Andersen, Christen, handskemager, 127.
 Andersen, Claus, bager, 71.
 Andersen, Hans, bager, 80.
 Andersen, Jens, snedker, 39.
 Andersen, Knud, remsnider, 13.
 Andersen, Niels, feldberedersvend, 115.
 Andersen, Peder, bødker, 125.
 Andersen, Vagn, handskemagerlærling, Stenild, 155.
- B. . . , Madz, skomager, 29.
 Bach, N. R. S., bager, 80.
 Bay, Anders Rudolphsen, købmand, 84.
 Bay, Jens, 166.
 Bechmann, N. K., aftensangspræst, Århus, 148.
 Bentzen, Anders, feldbereder, 168.
 Bierrings enke, feldbereder, 60.
 Bjerring, Christian, feldberedersvend, 115.
 Blok, Hans Henrik, garver, 32.
 Bløhmer, Johan, skomagersvend, 178.
 Bonnichsen, skrædder, 127.
 Bormand, Simon, Fredericia, 149.
 Borup, Niels Larsen, skrædderlærling, 148.
 Brandes, H., hattemager, 67.
 Brendevin, Christen, skomager, 127.
 Brendevin, Hans, skomager, 128.
 Brock, Ludvig Fr., oberst, 102.
 Broder Anders, prior, Ålborg, 11.
 Bund, Hans Andersen, murer, 83.
 Busch, Jacob Dominicus, skomagersvend, 124.
- Caspersen, Gotfred, bager, 80.
 Christensen, Jens, snedkersvend, 124.
 Christensen, Lars, feldbereder, 168.
 Christensen, Laurids, feldbereder, 57.
 Christensen, Mads, grovsmed, 17.
 Christoffersen, Folmer, feldbereder, 57.
 Christophersen, Christen, skomager, 170.
 Christophersen, Thomas, kobbersmed, 77.
 Clausen, Mathias, handskemager, 47.
- Danielsen, Rasmus, bagerlærling, 158.
- Dich, L. Ch., stolemager, 40ff.
 Dorch, H., oldermænd i hattemagerlavet, Odense, 101.
- Ebbesen, Niels, hattemager, 62.
 Erichsen, Thomas, handskemager, 156.
 Esben Smed (1586), 13.
- Fich, Chr., murermester, 84.
 Fog, Søren Sørensen, handskemagersvend, 128.
 Franch, Hans Jørgensen, hattemagersvend, 66.
 Friis, Christian, feldberedersøn fra Lemvig, 125.
- Gassum, murermester, 84.
 Gjørsting, Hans Hansen, skrædder, 109.
 Gjørsting, Jens Hansen, 80.
 Gløcklein, Johan, hattemagersvend, 66.
 Gramb, Niels, hattemager, 62.
 Guldbrandsen, Hans, skipper, 36f.
- Hammershøj, T., hattemager, 65.
 Handberg, Niels, skomager, 127.
 Hansen, Ferdinand, skomager, 174.
 Hansen, feldbereder, 129.
 Hansen, Johan, feldbereder, 58, 157.
 Hansen, Niels, snedker, 39.
 Hansen, Peter, feldbereder, 168.
 Hansen, R., sekretær i begravelseskassen, 34.
 Hansen, Rasmus, handskemager, 47.
 Hassing, Johan Christian, garver, 32.
 Hegemann, Jonas, skrædder, Ebeltoft, 111.
 Heiberg, Asbjørn Andersen, skræddersvend, 124.
 Hennings, August, medlem af kommercekollegiet, 64.
 Henricé, Christopher, overskærer, 1767, 25.
 Holm, Sylvester, murer, 83.
 Holst, Carsten, feldberedersvend, 110.
 Hundrup, David, skræddersvend, 109.
 Hundrup, Hans, bagersvend, 80.
 Hundrup, Hans Lauritzen, 147.
 Hundrup, I., skrædder, 27.

Inderst, Dominicus, murer, 83.

Jensdatter, Anne, 158.

Jensen, Anders, smedelærning, 13.

Jensen, Chr., snedkersvend, 124.

Jensen, Christen, handskemager, 47.

Jensen, Erik, hattemagersvend, 66.

Jensen, Jacob, kleinsmedesvend, 110.

Jensen, Jacob, feldbereder, 57.

Jensen, Jens, snedker, 170.

Jensen, Mads, skrædderlærning, 148.

Jensen, Niels, handskemager, 162.

Jensen, Rasmus, skomager, 35.

Jensøn, Villads, skræddermester, 105.

Jochumsen, Daniel, rebslagerlærning, 89.

Johannsen, C. A., bagermester, Sønderborg, 75.

Johansen, Lars, murerlærning, 159.

Jonsøn, Bent, feldbereder, 58.

Jørgensen, Christen, skomager, 29.

Jørgensen, Giermand, handskemager, 128.

Jørgensen, Jørgen, smed, 20.

Jørgensen, Ole, grovsmed, 17.

Kellermann, O. C., købmand, 54.

Kindt, Friderich Engel, feldbereder, 58.

Knudsen, Hans, handskemager, 47f.

Knopfnagel, Hans Baltzersen, 71.

Kolt, Lars, skomagersvend, 109.

Kristoffersen, N., bager, 80.

Kræmer, Jens Nielsen, brødbagningsinspektør, 68.

Lam, Peder, skomagersvend, 174.

Landtroch, Niels, murermester, 133, 168.

Lauridsen, Otte, pelsner og handskemager, 49.

Lauridtsen, Christen, skrædder, 172.

Lauritzen, Christen, skomager, 170.

Leth, Niels Carlsen, snedker, 170.

Lorentzen, dyrlæge, 146.

Ludvigsen, B., købmand, Randers, 102.

Lyngaae, feldbereder, 60.

Madsen, Anders, murermester, 159.

Madsen, Jens, bagermester, 157.

Madsen, Rasmus, bagersvend, 79.

Madsen, Peder, bagersvend (oldgesell), 79.

Maler, Jens, 84.

Mortensen, Chresten og hustru, (rebslager), 184.

Mathiesen, Gotfred, skræddermester, 183.

Mattat, Charles, franskmænd, 54.

Michelsen, skomager, 29.

Mogensen, Christen, snedker, 38.

Mogensen, Peter, skrædder, 148.

Mortensen, Jørgen, hattemagersvend, 66.

Mortensen, Lauritz, skrædder, 106.

Møller, I. M., snedkersvend, 113.

Møller, Søren Rasmussen, handskemager, 108.

Nicholaus, Gerhard, bagersvend, 80.

Nielsen, Chr., læredreng, 146.

Nielsen, Frands, handskemager, 47.

Nielsen, Hingel, husmand fra Christrup, 84.

Nielsen, Mogens (ejer af »skomagerlaugshus«), 29.

Nielsen, Poul, handskemager, 55.

Nielsen, Rasmus, handskemager, 47.

Normand, Poul, skomager, 32.

Ollesen, Hans, bagersvend, 79.

Ollufsen, Hans, handskemager, 22.

Olsen, kancelliråd, 100ff.

Olsen, O., skrædder, 27.

Oppenheim, skræddermester, 127.

Ortmann, Mathias, snedkermester og oldermand, København, 113.

Ottesen, Lars, handskemager, 127.

Ottosen, Lauritz, handskemager, 155.

Pedersen, Bartholomeyus, handskemager, 47.

Pedersen, Christen, handskemagersvend, 128.

Pedersen, Hans, snedker, 39.

Pedersen, Jens, murer, 83.

Pedersen, Mads, skræddersvend, 105.

Pedersen, Mads, bager, 71.

Pedersen, Niels (enke), 127.

Pedersen, Rasmus, bager, 80.

Pedersen, Tore, født i Aidt (Frijsenborg gods), 162.

Povelsen, August, skomager, 170.

Rasmussen, Anders, bager, 71, 77, 79.

Rasmussen, Poul, handskemager, 115.

Rasmussen, Rasmus Hallinger, 170.

Rasmussen, Rasmus, hattemager, 62.

Raufn, Niels Sørensen, skrædder, 167.

Rittov, Jakob, bager, 71.

Sagan, Hans von, tysk skomagersvend, 182.

Schallmstrup, Jens, handskemager, 47.

Schiødt, S. C., handskemager, 54.

Schmidt, Mecanicus, 146.

Schoellmester, Jens, 24.

Schou, N. C., snedkermester, 42.

Schou, Rasmus, hattemager, 168.

Selle, Magnus Detløf, bager, 75.

Simoni, Fr., kleinsmed, 143.

Simonsen, Bartolomejus, handskemager, 47.

Simonsen, Jens, skomager, 112.
 Slemmich, Jacob Nielsen, handskemager, 47.
 Stern, Hans Pedersen, murer, 83.
 Struch, Johan, murer, 83.
 Svenningsen, Niels, snedker, 124.
 Søffrensen, Niels, født i Mariager, 13.
 Søfrensen, Peter, muremester, 85.
 Sørensen, Christen, handskemager, 47.
 Sørensen, Hans Hallendrup, feldbereder-lærling, 142.
 Sørensen, Jens, kleinsmedesvend, 108f.
 Sørensen, Mathis, bagersvend, 80.
 Sørensen, Niels, kleinsmed, 14.
 Sørensen, Rasmus, rebslager, 77.
 Terchilssen, Anders, feldbereder, 57.
 Therchilsen, Peder, feldbereder, 57.
 Terchilsen, Peder, handskemager, 55.
 Thomerup, Christian, skrædder, 167.
 Thommesen, Mortten, hattemager, 62.
 Thommesøn, Peder, snedker, 39.
 Thomsen, C., bødker, 87.
 Thomsen, Søren, forvalter, Frijsenborg, 162.
 Thorup, H. C., hattemager, 65.

Thorvaldsen, Niels, skomagersvend, 112.
 Thuesen, Søren, snedkersvend, 113.
 Tønnes, Friderich, murer, 82.
 Tørslef, Niels, handskemager, 167.
 Waar, Niels Christensen, hattemagersvend, 66.
 Weibell, Johannes, kleinsmedesvend, 110.
 Welling, Christen Madtzen, brødbagnings-inspektør, 68.
 Weybye, Peter Jacob, skrædder, 106.
 Wiig, Ole, kleinsmed, 111.
 Wilhelmsen, Christopher, feldbereder, 58.
 Wilhelmsen, Peder, skomager, 35.
 Wilstrup, Mads Jensen, bagersvend, (old-gesell), 80.
 Winge, Peder Winther, rebslager, 115.
 Wogensøn, Christen (ejer af sølvskilt), 184.
 Vognsøn, (Gied), Peder, snedker, 39, 44.
 Wolbye, hattemager, 65.
 Worm, Niels Jensen, handskemager, 48.
 Yde, Laurids Nielsen, handskemager, 47.
 Zachariassen, Hans, handskemager, 115.

PERSONREGISTER

2. del

- Adamsen, Jørgen, murersvend, 46.
Alexander, smed, 22.
Allestrup, Søren S., murersvend, 46.
Andersen, Christen, skomagersvend, 38.
Andersen, Jacob, hattemager, 31.
Andersen, Lauritz, bødgersvend, 48.
Andersen, Peder, smedesvend, 35, 79.
Andersen, Søffren, borgmester, 16.
Andersen, Vagn, smedesvend, 35, 79.
Arent, Jens F., bagersvend, 43, 79.
Asbach, Fr. Wich., bagersvend, 43.
- Bai, Jens, rådmand, 16.
Balle, Thomas Jensen, bødgersvend, 48.
Baltersen, Rasmus, murersvend, 46.
Basballe, Søren Sørensen, murersvend, 46.
Bay, Christen Christensen, skomager-svend, 38.
Berg, C., rebslagersvend, 49.
Berg, J., rebslager, 18.
Berg, M., rebslager, 18.
Berg, Niels Andreassen, skomagersvend, 38.
Berg, P., rebslagersvend, 18, 49.
Bergs enke, O., rebslager, 18.
Bertelsdatter, Hædevig (g. m. Hans Kas-perssøn), 25.
Bertelsen, Anders, murersvend, 46.
Bierring, A. M. B., handskemager, 41.
Brener, F. M., rebslagersvend, 49.
Bærentsen, J. F., feldbereder, 29.
Bærentsen, N. C., feldbereder, 29.
Bæring, C. M., feldbereder, 29.
- Christen, snedker, 24.
Christensen, August, skomagersvend, 38.
Christensen, Christen, murersvend, 46.
Christensen homelou, Jens, skrædder, 23.
Christensen, Christen, skomagersvend, 38.
Christensen, Hans, hattemager, 31.
Christensen, Niels, skomagersvend, 37 f.
Christensen, Steen, 25.
Christiansen, Ivar, murersvend, 46.
Christophersen Sømand, Poul, skomager-svend, 38.
Crispinianus, st., skomagerhelgen, 25.
Crispinus, st., skomagerhelgen, 25.
- Davidson, Michel, smedesvend, 35, 79.
Davidson, Peder, skomager, 24, 77.
Dideriksen, Chresten, skomagersvend, 38.
Dideriksen, Peder, skomagersvend, 38.
Dinesen, Hans, skomagersvend, 38.
- Enstrøm, I., handskemager, 41.
- Falkenberg, I., feldbereder, 29.
Fischer, S., rebslagersvend, 49.
Fisker, Clemmen Nielsen, bagersvend, 44.
Fisker, H., bager, 43, 79.
Flodrop, N., oldgesell, 18.
Folkener, Henrik, bagersvend, 44.
Frandsen, F. S. V., rebslagersvend, 50.
- Glas, Søren Christensen, bødker, 48.
Gram, J., rebslagersvend, 18.
Grauballe, I. C., rebslagersvend, 18.
Gleerup, Lauritz M., smed, 22.
Gros Datter, Mette, 25.
Grønd, Sten Nielsen, skomagersvend, 38.
Grønvold, J. C. H., skomagersvend, 38.
Gydesen, C., rebslagersvend, 49.
Gyrsting, Jørgen Hansen, bagersvend, 44.
- Hanberg, Jens Sørensen, skomager-svend, 38.
Handberg, K., 29.
Handsted, malermester, 34.
Hansen, Diderik, skomagersvend, 38.
Hansen, H. P., feldbereder, 29.
Hansen, I., feldbereder, 29.
Hansen, P., rebslager, 18.
Hansen, Madtz, borgmester, 16.
Harder, N. H., guldsmedesvend, 39f.
Hartz, M., rebslagersvend, 50.
Hasselbalch, bagermester, 42.
Hendrichsen, Søren, bagersvend, 44.
Henrichsen, J., rebslagersvend, 18.
Henriksen, N. E. rebslagersvend, 49.
Hybertsen, Søren, murersvend, 46.
- Jebjerg, M. L., rebslagersvend, 50.
Jensen, Christen, bager, 43, 79.
Jensen, Greis, bagersvend, 44.
Jensen, Jacob, smed, 22.

Jensen, M., rebslagersvend, 18, 49.
Jensen, Mads, murersvend, 46.
Jensen, Mathias, murersvend, 46.
Jensen, Peder, murersvend, 46.
Jensen, Rasmus, smedesvend, 35, 79.
Jensen, S., rebslagersvend, 18.

Jensen, Søren, bagersvend, 43f.
Jensen, T., rebslagersvend, 49.
Jepsen, Niels, skomagersvend, 24, 77.
Johansen, Anders, murersvend, 46.
Johansen, Hans, murersvend, 46.
Juchumsen, H., rebslagersvend, 49.
Just, snedker, 33.
Justesen, Niels, murersvend, 46.
Jørgensen, L., rebslager, 18.

Kaspersøn, Hans, 25.
Knudsen, C. M. F. R., rebslagersvend, 18.
Knudsen, Chresten, hattemager, 31.
Knudsen, Ludvig, skomagersvend, 38.
Koep, Johann, rådmand, 16.
Kragballe, J., rebslagersvend, 49.
Krogh, Niels P., smedesvend, 36.
Kræmmer, V., rebslagersvend, 50.

Landtrock, Jørgen G., murersvend, 46.
Lassen, Søren, bagersvend, 44.
Lauritzen, N., skomager, 26.
Lundø, H. N., skomagersvend, 38.

Madsen, Christen, smedesvend, 35, 79.
Martensøn, Chresten, rebslager, 25.
Mathiesen, Laurids, kleinsmed, 22.
Meier, Carl Rosen, skomagersvend, 38.
Michelsen, J., rebslagersvend, 49.
Michelsen, Michel, smedesvend, 35, 79.
Michelsen, Niels, murersvend, 46.
Most, H., skomagersvend, 38.
Møller, C., feldbereder, 29.
Møller, Chresten Laursen, bagersvend, 44.
Møller, R., feldbereder, 29.

Neuhaus, I. Chr., rebslagersvend, 18f.
Nielsen, Anders, bagersvend, 43.
Nielsen, Espen, bødker, 48.

Paulsen, Ole, bagersvend, 43.
Pedersen, Jens, murersvend, 46.
Pedersen, Madtz, skomager, 24, 77.
Pedersen, Niels, bødker, 48.
Pedersen, Peder, murersvend, 46.
Pedersen, Rasmus, skomager, 25, 38.
Pedersdatter, Johanne (g. m. skomager Rs. Pedersen), 25.
Pelsten, A., rebslagersvend, 50.

Piel, sølvarbejder, (Københ.), 39.
Prim, Bertel Povelsen, skomager, 24f., 77.

Rasmussen, Melchor, hattemager, 31.
Ravn, C. P., rebslager, 18.
Ravn, F., rebslagersvend, 49.
Ravn, G. rebslagersvend, 18f., 49.
Ravn, Peder Rasmussen, bagersvend, 43.
Reventlov, J. C., skomagersvend, 38.
Rigtrup, Christen Jensen, skomager, 24, 77.
Rigtrup, Christopher Jensen, skomagersvend, 38.
Rigtrup, Christopher Christensen, skomagersvend, 38.
Rigtrup, P. J., skomagersvend, 38.
Ritto, Jacob Hansen, bagersvend, 44.
Rode, Mads Madsen, bagersvend, 44.
Ruth, Niels Rasmussen, bagersvend, 44.

Sagan, Hans v., skomagersvend, 37.
Scheel, Kristian Fr. Jørgensen, rebslagersvend, 50.
Schjødt, C. S., handskemager, 41.
Schmidt, Ludvig, guldsmed, (Københ.), 39.
Simonys datter Martha (g. m. Sten Christensøn), 25.
Skou, Rasmus Rasmussen, hattemager, 31.
Skustrup, Hans Nielsen, bagersvend, 44.
Smed, Niels, 24.
Soelberg, H. C. H., rebslagersvend, 49.
Soelberg, H. I., rebslagersvend, 49f.
Soelberg, N. N., rebslager, 18, 49.
Soelberg, S., rebslager, 18, 49.
Spliid, H., rebslagersvend, 18, 49.
Stilling, smedemester, 35.
Søffrensen, Michell, borgmester, 16.
Sørensen, Lars, smedesvend, 35, 79.
Sørensen, Søren, bager, 43, 79.

Terslev, H. M., skomagersvend, 38.
Tim, F., rebslagersvend, 18.
Thomsen, I., handskemager, 41.
Thygesen, Morten, borgmester, 16.
Thygesen, Mickell, borgmester, 16.
Tømmes, Frederik, murer, 33.
True, Peter, skomagersvend, 38.
Tønnesen, Hans, murersvend, 46.
Weirum, A., rebslagersvend, 50.
With, I. F., rebslager, 18f.
Winge, P., rebslager, 18.
Wisborg, Christen, 33.
Wogensøn, Christen, smedesvend, 36.

STED- OG SAGREGISTER

1. del

- Administrationsudgifter, bagerlav, 176.
Afskedsattest, svendes, 184.
Aftenskolen, 149.
Akademiet for de skønne kunster (mesterprøve), 116.
Alder, lædrenge, 144.
Arbejdskraft, svendene som, 129ff.
Arbejdssted, svende skifter, 126.
Avnsbjerg gods, Viborg amt, lædrenge indsk. i Randers lav, 145.
- Bagerlav, 68ff., 96, 176.
Bagerlav, lædrenge, 157.
Bagersvende, broderskabets udgifter, 139.
Bager, svendeprøve, 125.
Bagersvende som arbejdskraft, 132f.
Bagersvende, vedtægt, 80.
Bagernes liglaug, 76ff.
Bagernes mesterstykke, 115.
Bagersvendenes broderskab, 79ff.
Bagersvendes sygekasse, 81.
Begravelseshjælp, 176.
Beklædning, lædrenge, 149, 155, 160.
Beslagsmede (udd. ved Veterinærskolen, København), 146.
Beutelske og reiniske feldberedere, 59f.
Bevillingssystemet, 100.
Bisidder, 166, 174, 177.
Blækkhorn, 187.
Blå mandag (og tirsdag), 109.
Bopæl, lædrenge, 149, 153, 158.
Bremerholm, 142.
Broderskaber (o. a. svendesammenslutninger), 19f, 27f, 34ff, 45f, 55f, 61, 65ff, 79ff, 85f, 87f, 90f, 94, 104ff, 107, 139.
Broderskabernes selvhævdelse, 107.
Broderskaberne, sociale opgaver, 107.
Brødbagningsinspektører, 68.
Bygningshåndværkere (murere, tømrere), 82.
Byhåndværket, beskyttelse af, 100.
Bylov af 1609, Randers, 69.
Bødkerlav, 87f, 97, 119.
Bødernes mesterstykke, 116.
Bødker svendeprøve, 125.
Bødkersvendes broderskab, 87f, 105.
- Bødkersvende som arbejdskraft, 133.
Bødkersvendes sygekasse, 88.
Bøssemagere, 146.
Bånd på skafferstok, 185.
- Ceremoni, 123.
Clausholm gods (lædrenge), 159.
- »Det lidet Borger Liglaug«, 77.
Drikkekar af træ og sølv, 184, 188.
»Drikke på Sæk«, 187.
- Ebeltoft, lædrenge indskr. i Randerslav, 151, 162.
Enevælden og lavene, 93f.
Enkepension, 175.
- Faner, 186.
Fastbagerlav, 74ff.
Fattiggassen, 172, 177.
Feldberederlav, 57ff, 95, 98, 119.
Feldberederlav, lædrenge, 156.
Feldberederlavets ligfærd, 60f.
Feldberedernes mesterstykke, 115.
Feldbereder svendeprøve, 125.
Feldberedersvende som arbejdskraft, 132.
Feldberedersvendes lav, 61, 104.
Filtmagere og hutmagere, 63f, 66f.
Forbundtlære, 146f, 148f, 151, 153f, 156f, 159.
Forlagt håndværk (handskemager), 52.
Forlagt håndværk (hattemager), 64.
Forlokning (af svende), 127.
Forprang, 72.
»For åben lade«, 170f, 181.
Friisenborg gods (lædr.), 144.
Fyrbossen, 179.
Fødesteder, lædrenge, 160ff.
Fødesteder, mestrenes, 120ff.
- Gamle smedelaug, Randers, 11.
Garvning, 31f, 51.
Gaver, 175.
Generalmagasinet, 53.
Gesinggård, (lædr.), 159.
Geskænk (rejseunderstøttelse), 135ff.
Gifte svende = Viberkarle, 36, 126, 128f.

- Godser, læredrenge fra, 160.
 Grenå, læredrenge indskr. i Randerslav, 145, 151.
 Grovbrødsbagning, 69ff.
 Guldsmede i Randers, 15.
- Handskefabrik, 54.
 Handskemagerlav, 47, 95, 108, 119.
 Handskemagerlav, læredrenge, 153ff.
 Handskemagerens liglav, 54f.
 Handskemagerens mesterstykke, 48f.
 Handskemagersvende som arbejdskraft, 131.
 Handskemagersvendes lav ell. broderskab, 55f, 104.
 Handskemager svendeprøve, 125.
 Hattehandel, 101.
 Hattemagerlav, 62ff, 95, 97, 101, 108, 119.
 Hattemagerlav, læredrenge, 158f.
 Hattemager, svendeprøve, 125.
 Hattemagerens mesterstykke, 115.
 Hattemagersvende som arbejdskraft, 132.
 Hattemagersvendes lav, 65ff.
 Hattemagersvendes sygeforsikring, 67, 107.
 Herbergsskilt, 187.
 Hestebeslag (prøve v. kgl. Veterinærskole, København), 116, 146.
 Hjemsteder, svendenes, 130, 132ff, 136.
 Hjørring, læredrenge indskr. i Randerslav, 162.
 Hobro, læredrenge indskr. i Randerslav, 145, 162.
 Holbæk skomagerlavsskrå af 1680, 30.
 Holstebro, læredrenge indskr. i Randerslav, 151.
 Hutmagere og filtmagere, 63f, 66f.
 Høgholm gods (læredr.), 161.
 Håndværkerflugt, by-land, 164.
 Håndværkerlavenes antal, 117ff.
- Ind- og udskrivningspenge (læredrenge), 155, 160, 172.
 Indtrædelse i lavet, afgifter, 173f, 176f.
- Kirkegang, frihed til (læredrenge), 149.
 Kolding, tilrejsende skomagersvende, 134.
 Konfirmation (læredrenge), 144f, 155.
 Kroen, 27, 66, 187.
 Kurvekoner, 74f, 177.
 Københavnske mesterstykker, 116.
 Købsvendenes lav, 9.
 Køge-skinderne (segl), 48.
 Køge skomagerlav, 31.
- Ladesvenden, 177f.
 Landhåndværket, 90, 100.
- Landsby-smede, 146.
 Lavsarkivernes pålidelighed, 117f.
 Lavsbud, 24, 169.
 Lavsflytning, 66, 175f.
 Lavsforhold, indre, 166ff.
 Lavshus, 14, 24, 29, 66, 80, 170, 177.
 Lavsinventar, 180ff.
 Lavskommission, den store, 99.
 Lavsladen (og nøgle), 81, 106, 167, 170f, 180f.
 Lavspokal (se Velkomst), 181ff.
 Lavsregnskaber, 170, 173.
 Lavsretten, 171.
 Lavssamling, 167f, 170f, 174f.
 Lavssegl, 184f.
 Lavsskriveren, 169f.
 Ligbåre, 188.
 »Liig-Bekostnings Casse«, skomagerens, 33.
 Ligfærd, murerlavets, 84f.
 Ligfærdsinventar, 187.
 Ligklæde, 188.
 Lig-laugsartikler, snedkerlavets, 44f.
 Liglav (ligfærd), 19, 25ff, 33f, 44f, 54f, 60f, 76ff, 84f, 171, 174, 187f.
 Ligskamler, 188.
 Ligvogn, 188.
 Lærebrev, 12, 123, 174.
 Læredrenge, 13, 141ff, 145, 147, 150ff, 156f, 159, 175.
 Læredrenge fra andre byer, 151.
 Læredrenge får svendeløn, 149.
 Lædrengenes bopæl, 149, 153, 158.
 Lærekontrakter, 141ff, 147, 150ff, 156ff.
 Lærekontrakt, misligholdelse af, 142.
 Lærepenge, 144, 147f, 150, 154, 157.
 Lærepenge (i naturalier), 148.
 Læreplads, fritagelse for, 143.
 Lære-prøvetid, 154, 156f, 159.
 Læretid, 125, 141, 144, 146f, 150ff, 154, 156ff, 159.
 Lønbo (løndreng, lønnedreng), 147f.
- Magistraten og lavene, 93, 95.
 Mariager, læredrenge indskr. i Randerslav, 145, 151, 156f, 162.
 Mariegildet, 12.
 Marked, Sct. Ludvigs, 72.
 Mesterdøtre (skomagerne), 109.
 Mesterenker, 85, 109, 158, 175.
 Mesterprøvens omkostninger, 114, 174.
 Mesters forpligtelser ved læreforhold, 144.
 Mesterstykker (mesterprøve), 13, 16, 23, 48f, 93f, 108, 110ff, 114f, 124, 174f.
 Mesterstykker, afgifter v., 174.
 Mesterstykke, fritagelse for, 116.
 Mesterstykker, københavnske, 116.

Mestersvendeår (mesterår), 75, 108ff, 174.
 Mestersønner (og andre slægtinge), 109, 146ff, 150f, 153ff, 162.
 Mestertavle, 187.
 Mesterydelser (v. læreforhold), 149, 155.
 Mestrenes fødesteder, 120ff.
 Militær-tjeneste, læredrenge, 143.
 Mulkter, 174.
 Murerlav, 82ff, 97, 119.
 Murerlav, læredrenge, 159.
 Murernes mesterstykke, 116.
 Murersvendes broderskab, 85f.
 Murersvende som arbejdskraft, 133.
 Murersvendes sygekasse, 86.
 Møbelmagasin i Randers, 41.
 Mødepligt i lavet, 170, 178.

 Nagelsmede, 146.
 Nibe, læredrenge indskr. i Randerslav, 161.
 Norge, forhold til Randers feldberederlav, 162.
 Næringsfrihed, 103.
 Næringslivet, diskussion om, 100f.

 Oldermænden, 36f, 66, 166f, 168f, 175, 185ff.
 Oldermændsskifte, 186.
 Oldermændsstav, 185.
 Oldgesellen, 177ff.
 Opfostringshus, Det kgl., 53.
 Opklapperstok, 186.
 Overbisidder, 166, 174, 177.
 Overlast, læredrenge, 159f.
 Overskud, udbetaling af, 175.
 Overskærerne, 24f.

 Papegøjegildet, 13.
 Procession og ceremoni, 188.
 Processionsstave, 186.

 Randers Bagerforening, 76.
 Randers bys privilegier, 1302, 13.
 Randers Rebslagerforening (sygekasse), 91.
 Randers Rebslåeri, 116.
 Randers Smedemesterforening, 19.
 Rebslagere på landet, 90.
 Rebslagerlav, 89ff, 97, 119.
 Rebslagernes fagforening 1/1-1897, 92.
 Rebslagersvende, 186.
 Rebslagersvendes broderskab, 91, 105.
 Rebslagersvendes sygeforsikring, 92.
 Rebslagersvende som arbejdskraft, 133.
 Rebslager svendeprøve, 125.
 Rebslagersvendenes artikler, 91.

Rebvinderne i Malmø (skrå 1412), 90.
 Reiniske og beutelske feldberedere, 59f.
 Rejsende svendes forhold, 127.
 Remsnidere, 13.
 Retshjælp, 175.
 »Rettighed«, svendenes, 56.
 Ringkøbing, læredrenge indskr. i Randerslav, 161.
 Ryttere, som står i arbejde v. lavene, 129.

 Sancti Laurus gilde, det gamle Smædelaug, 11f.
 Segl med fællespræg, 185.
 Silkeborg, læredrenge indskr. i Randerslav, 151, 161.
 Skadeserstatning til udenbys brandlidte, 172f, 175.
 Skadesløs, mester holdes (ved læreforhold), 143.
 Skafferen, 177.
 Skafferstokke, 185f.
 Skat, læredrenge, 156, 160.
 Skilte, 187.
 Skilte på velkomst, 20, 182ff.
 Skiltflytning, 186f.
 Skindergården, Randers, 48.
 Skoflikkerne, 31, 118.
 Skomagerenker, 109.
 Skomagerfaget, tilgang til, 131.
 Skomagerlav, 29ff, 93.
 Skomagerlav, læredrenge, 150f.
 Skomagerlav, sociale forhold, 109.
 Skomagermestrenes forening, 32.
 Skomagermestrenes Laugsforening, 32.
 Skomagerens lavshus, 29, 177.
 Skomagerens liglav, 33f.
 Skomagerens mesterstykke, 112.
 Skomagerens svendeprøve, 124.
 Skomagerskrå, 1668, 29ff.
 Skomagersvendes broderskab, 104.
 Skomagersvende som arbejdskraft, 130f.
 Skomagersvendes sygekasse, 38.
 Skriveløn, 175.
 Skrædderlav, 22ff, 93, 118.
 Skrædderlav, læredrenge, 147.
 Skræddernes lavshus, 24.
 Skræddernes liglav, 25ff.
 Skræddernes mesterstykke, 23, 111.
 Skræddernes svendeprøve, 123f.
 Skrædderskrå, 1611, 1642, 22ff, 30.
 Skræddersvende som arbejdskraft, 130.
 Skræddersvendes sygekasse, 27.
 Smedegården, 14.
 Smedehelgener, 12.
 Smedelav, 11ff, 93, 97f.
 Smedelav, læredrenge, 145.
 Smedenes lavshus, 14.

- Smedenes ligfærd, 19.
 Smedenes mesterstykke, 111.
 Smedenes svendeprøve, 123.
 Smed Seberie-Laug, 11f.
 Smedesvendes broderskab, 19f, 104.
 Smedesvende som arbejdskraft, 129.
 Smedesvendes sygekasse, 20.
 Snedkerlav, 39ff, 95.
 Snedkerlavets behovlingsret, 42f, 135, 152f.
 Snedkerlavets ligfærd, 44f.
 Snedkerlav, læredrenge, 151ff.
 Snedkernes svendeprøve, 124.
 Snedkersvende som arbejdskraft, 131.
 Snedkersvende, tilrejsende, 135.
 Snedkersvendes lav ell. broderskab, 45f.
 Snedkersvendes sygeforsikring, 46, 107.
 Sociale forhold, skomagerne, 109.
 Sociale opgaver, svendenes, 138.
 Sociale udgifter, 172, 175ff.
 Sorte bræt (tavle), 128, 178, 187.
 Spadsering mandag og tirsdag (blå mandag), 109.
 St. Loye, smedehelgen, 12.
 Stadenpenge, 174.
 Stavnsbåndet, 160ff.
 Stempler til mærkning af råmaterialer, 187.
 Stolemager, forhold til snedkerlavet, 40ff.
 Stridbarhed, skomagerne, 106f.
 Strid mellem skomagermestre og -svende, 35ff.
 Styrbroder, 36.
 Suder, 29.
 Suderbroen, 29.
 Suderhus, 29.
 Svendeklædning, betalt af mester, 149.
 Svendekroen, 27, 66, 187.
 Svendeløn i læretiden, 149.
 Svendene, 123ff.
 Svendene i mesterens hus, 106, 126.
 Svendene, sociale opgaver, 138.
 Svendenes hjemsteder, 130ff.
 Svendenes sygeforsikring, 20, 27, 38, 46, 67, 81, 86, 88, 91f, 107.
 Svendeprøver (svendestykker), 89, 123ff, 145, 159, 162.
 Svendevandringer, 126.
 Svendevdægter, 105.
 Svendeår, faste, 108.
 Sygdom og død, svendes, 138ff.
 Sygdom og død, læredrenge, 143.
 Sygeforsikring, svendenes, 20, 27, 38, 46, 67, 81, 86, 88, 91f, 107.
 Sygehjælp, 176.
 Syge snedkersvende, regulativ, 139.
 Syge svendes forhold, 127.
 Sypiger i handskemagerlavet, 50, 56.
 Sæk-bræt, 187.
 Sølvskilte, 20, 182ff.
 Søndagsarbejde for egen regning (læredrenge), 149.
 Søndagsskolen, 149, 175, 177.
 Tidepenge (kontingent), 45, 79, 81, 85, 106, 107, 130, 132, 170, 172ff, 176, 178f.
 Tinstøbere, 15.
 Traditioner, zünfftige, 181.
 Treårskrigen, 134, 186.
 Tømmerlav, 40.
 Tømrerstrejke, København, 1794, 99.
 Ubehøvede svende, 141.
 Udlånsvirksomhed i lavene, 172.
 Udsyere (hos handskemagerne), 51.
 Ugeløn (i læretid), 155.
 Ulstrup gods (læredrenge), 161.
 Uærlig - ærlig, 30, 141.
 Wallen, søge arbejde efter, 126f.
 Vandrende svende, 126.
 Vandrende svende, der modtog geskænk, 135ff, 138.
 Vandringer, bødkersvendes, 137.
 Vandringer, smedsvendes, 137.
 Vandringer, snedkersvendes, 138.
 Vaskelad, skindarbejdernes, 174f.
 Velkomst (lavspokal), 20, 181f.
 Velkomst, drikke (smedesvende), 20.
 Veterinærskolen, København, 146.
 Viberkarle (gifte svende), 36, 126, 128f.
 Viborg, læredrenge indskr. i Randerslav, 161f.
 Villestrup gods, Ålborg amt, læredrenge indskr. i Randerslav, 144.
 Viskum gods, Viborg amt (læredr.), 161.
 Vor Frue Gilde, 12.
 Værkstedets bemanning hos skomagerne, 121f.
 Zünft og ceremoni, 123, 181f, 188.
 Ægtefødsel, 22, 24, 141.
 Ægteskab uden for lavet, 85.
 Ærlig og uærlig, 30, 141.
 Æskning (Esknings-tønde), 22ff.
 Økonomi, lavenes, 171ff.
 Økonomiske sammenslutninger, lavene, 188.
 Øl og mad, 149, 151, 153.

Ålborg, læredrenge indskr. i Randerslav, 145.

Ålum-Bjerregrav fattigkommission, 148.

Århus, bagerlav (artikler), 69.

Århus, bagerlav (læredrenge), 163.

Århus, drejerlav, 96.

Århus, fastbagerlav, 75.

Århus, feldberederlav, 98.

Århus, murerlav, 98.

Århus, nagelsmede, 146.

Århus, rebslagerlav, 96, 98, 105.

Århus, skomagersvende, 134.

RANDERS-LAVENES ARKIVER

Landsarkivet for Nørrejylland

Randers bagermestres lav:	Indkomne breve 1728—1874 Diverse dokumenter 1728—1876
Randers bagermestres liglav:	Indkomne breve 1735—1796 Diverse dokumenter 1733—1753
Randers bagersvendes lav:	Regnskabsbøger 1838—1886 (2 bd.) Indkomne breve 1840, 1876 Kvitterede regninger 1799—1858
Randers bødkersvendes lav:	Lavsbog 1799—1868 Hovedbog for syge og rejsende 1821—1858 Kassebog 1847—1868
Randers feldberedermestres lav:	Lavsbog 1686—1858 Regnskabsbog 1697—1875 Indkomne breve 1716—1858 Diverse dokumenter 1720—1825 Tidepengebog 1738—1740
Randers handskemagermestres lav:	Diverse dokumenter 1734—1778
Randers hattemagermestres lav:	Lavsbog 1688—1868 Indkomne breve 1735—1859 Diverse dokumenter 1727—1859
Randers hattemagersvendes lav:	Lavsbog 1719—1868 Regnskabsbog 1838—1855
Randers murermestres lav:	Lavsbog 1739—1840 Diverse dokumenter 1739, 1791
Randers rebslagersvendes lav:	Lavsartikler 1849 (1 bd.) Bog for geskænk og rejsepenge 1851—1862 Regnskabsbog 1874—1884
Randers skomagermestres lav:	Diverse dokumenter 1675, 1688 og 1813—1859
Randers skomagersvendes lav:	Indskrivningsprotokoller 1667—1866 (2 bd.)
Randers snedkersvendes lav:	Kvitteringer 1890

Randers byhistoriske Arkiv

Randers bagermestres lav:	Lavsbog 1726—1888
Randers bagersvendes lav:	Lavsbog 1777—1812
Randers handskemagermestres lav:	Lavsbog 1726, påbegyndt 1761.
Randers hattemagermestres lav:	Lavsbog 1690—1867, bindet påtrykt »1589«.

Randers skomagermestres lav:	Laugs Huusbog 1749—1875 Lavsbog 1737—1851, (mesterfortegnelse) Lavsbog 1795—1830 (m. brudstykker af ældre lavsbøger) Samling af breve og dokumenter (defekt pakke) Regnskabsbog 1818—1855
Randers skomagersvendes lav:	Regnskabsbog for brødreskabet 1834—1866
Randers skræddermestres lav:	Lavsbog 1642—1691 Lavsbog 1691—1824 Indskrivningsbog for lærekontrakter 1748—1821 Contracternes Indskrivningsbog 1824—1858 Lavsbog 1825—1921 Regnskabsbog 1830—1844
Randers skræddermestres ligkasse:	Kassebog 1796—1915
Randers skræddersvendes lav:	Lavsbog 1691—1757
Randers smedemestres lav:	Lavsbog 1685—1863
Randers smedesvendes lav:	Lavsbog 1853—1889
Randers snedkermestres lav:	Lavsbog 1683—1839 Lavsbog 1807—1879 Udgiftsbog 1792—1810 Copibog 1850—1865 Regnskabsbog 1839—1889 Regnskabsbog 1843—1889. (Tidepengebog) Bog med håndskrevne artikler Pakke med diverse dokumenter
Randers snedkermestres ligkasse:	Liglavsbog 1778—1897 Ligsocietetet, bog til indførelse af skyld til ligkassen 1829—1861
Randers snedkersvendes lav:	Lavsbog 1758—1862 Bog for tidepenge 1834 Bog der angår en sølvvelkomst 1844 Bog over svende, der står i arbejde 1829 Bog ang. rejsende og syge tilrejsende svende 1856

Nationalmuseet, III afdeling

Randers handskemagermestres lav:	Lavsbog 1684—1821 Indskrivningsbog for lærekontrakter 1715—1810
----------------------------------	--

»Randers Håndværkerlav«, 1. og 2. del (bilag), er trykt hos J. M. Elmenhoff & søns bogtrykkeri, Randers. Skrift: Linotype Garamont. Papir: 120 gr. Specialglittet specialtryk 603 fra A/S De forenede papirfabrikker, København. Indbinding: J. Olsens protokolfabrik, Randers. Billeder: Fotograf Johan Henrik Piepgrass.